

**Ш. УӘЛИХАНОВ атындағы
КӨКШЕТАУ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**
Педагогика ғылымдары сериясы

№ 3 (3) / 2021

**ВЕСТНИК
КОКШЕТАУСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА
имени Ш. УАЛИХАНОВА**
Серия Педагогические науки

**Ш.УӘЛИХАНОВ атындағы
КӨКШЕТАУ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

**ВЕСТНИК
КОКШЕТАУСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА
имени Ш.УАЛИХАНОВА**

Меншік иесі **Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті КеАҚ**
Собственник **НАО Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова**

Жауапты редактор – Ответственный редактор
Ракишева Г.М., д-р PhD

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Уильям П. Риверс	д-р PhD
Кенжегалиева М.Д.	д-р PhD
Тастанбекова К.	д-р PhD
Бурькина М.Ю.	д.псих.н., профессор
Далингер В.А. д.п.н.,	д.п.н., профессор
Жахина Б.Б.	д.п.н., профессор
Абильдина С.К.	д.п.н., профессор
Магауова А.С.	д.п.н., профессор
Стукаленко Н.М.	д.п.н., профессор
Кульгильдинова Т.А.	д.п.н., профессор
Шайхеслямова К.О.	д.п.н., профессор
Ахаев А.В.	д.п.н., профессор
Курманова Б.Ж.	д.п.н., доцент
Искакова А.Т.	к.п.н., профессор
Дамекова С.К.	к.п.н., доцент

Адрес редакции: 020000, г. Кокшетау, ул. Абая, 76

Тел.: + 7 (7162) 255597

Email: kokshetau_Ped_science@mail.ru

ISSN 2708-5295

**ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ
сериясы**

№ 3 / 2021

**серия ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
НАУКИ**

Жауапты хатшы-
Ответственный секретарь
Жантемирова М.Б.

2020 жылдан бастап шығады
Жылына 4 рет шығады

Издается с 2020 года
Выходит 4 раза в год

Басуға 15.03.2021ж.қол койылды
Пішімі 60x84 1/12
Кітап-журнал қағазы
Көлемі 8 б.т.
Таралымы 100 дана
Бағасы келісім бойынша
Тапсырыс № 9

Подписано в печать 15.03.2021г.
Формат 60x84 1/12
Бумага книжно-журнальная
Объем 8 п.л. Тираж 100 экз.
Цена договорная.
Заказ № 9

Ш.Уәлиханов атындағы КУ
баспаханасында басылған

Отпечатано в типографии
КУ имени Ш.Уалиханова

НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

МНРТИ 25.016

Д.С.Какабаева¹, Кошанова М.Т.², Нурымов Е.С.³

¹ Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, докторант,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: dinara_s.82@mail.ru

² Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, докторант,,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail:

marash.koshanova70@mail.ru

³ Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: yermeknurymov@gmail.com

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОЗИЦИИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ- ПСИХОЛОГОВ ПОСРЕДСТВОМ АРТ-ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация:

В данной статье авторами рассматриваются методологические основы по педагогике и психологии высшей школы по закономерностям и формированию личности педагогов-психологов. Сделан большой сравнительный анализ литературы зарубежных, российских и казахстанских ученых по формированию профессиональной позиции педагогов - психологов. Описан значительный вклад в исследованиях проблем профессиональной подготовки специалистов, а именно: нравственная подготовка, личностно профессиональное развитие в процессе профессиональной подготовки в вузе; формирование и развитие личностной готовности к овладению профессиональными психолого-педагогическими знаниями у студентов. Обозначены современные концепции психолого - педагогического образования, обозначена задача формирования позиции будущего специалиста посредством инновационных технологий, таких как арт – технологии и арт-терапии, относящиеся к педагогическим инновациям в практической психологии. Сделан анализ различных авторских моделей профессиональной деятельности педагога-психолога (И.В.Дубровина, Л.М.Фридман и др.). Определены значения в становлении и развитии казахстанской психологической службы в образовании. Рассмотрены различные теории и методологические подходы в психолого - педагогической службе. Выявлены профессионально важные качества педагога-психолога. Авторами проанализированы различные источники, в ходе которого были сделаны следующие выводы о том, что все профессионально важные качества условно можно разделить на три группы: профессионально важные качества педагога-психолога, проявляющиеся в отношении к самому себе и характеризующие себя; профессионально важные

качества, проявляющиеся в отношении к другим людям и необходимые для осуществления профессионального общения и профессионально важные качества педагога-психолога, характеризующие его отношение к труду. **Ключевые слова:** Профессиональная деятельность, педагогическое образование, профессиональная позиция, арт-технологии, арт – терапия.

Введение. Одной из приоритетных задач высшей школы является укрепление ресурсной базы, расширение практической составляющей научно образовательной деятельности, инвестиций в сохранение и развитие человеческого капитала, который является главным приоритетом Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы. Сегодня общество нуждается в личности педагога-психолога, способного к самостоятельному, нестандартному, оригинальному решению возникающих проблем, реализующего в профессии свой способ жизнедеятельности на основе интеграции общечеловеческих и профессионально значимых ценностей. Этот специалист должен хорошо ориентироваться в обилии новых технологий, уметь вырабатывать собственную стратегию профессиональной деятельности, иметь свое мнение и уметь отстаивать его, правильно оценивать свои возможности в психолого-педагогической деятельности, быть готовым к принятию ответственности за свои решения. В связи с этим особую значимость приобретает формирование профессиональной позиции будущего специалиста в период обучения в высшей школе [1].

Актуальность исследования. В исследованиях по педагогике и психологии высшей школы определены общие закономерности процесса формирования личности педагога-психолога (О.А.Абдуллина, С.И.Архангельский, Е.П.Белозерцев, Н.В.Кузьмина, В.А.Сластенин, Т.И.Шамова, А.И.Щербаков и др.), особенности подготовки педагога с точки зрения их личностного развития (В.И.Загвязинский, С.Б.Елканов, В.А.Кан-Калик, И.А.Колесникова, Н.Б.Крылова, В.В.Сериков, Е.Н.Шиянов и др.). Зарубежный опыт профессиональной подготовки специалистов нашел отражение в работах Z.Freud, A.Adler, F.Pearles, B.Skinner, D.Watson, K.Rodgers, и др. В исследованиях многих казахстанских и российских ученых подчеркивается, что подготовка специалистов к профессиональной деятельности выступает одним из этапов профессионального становления личности (Э.Ф.Зеер, З.А.Оруджев, М.С.Рубажявичене, А.К.Маркова, Л.Н.Маркина, Н.В.Хмель, А.А.Бейсенбаева, К.К.Жампеисова, Н.Н.Хан, К.М.Беркимбаев, А.Н.Нугусова, С.Т.Мухамбетжанова и др.). Проблема профессиональной подготовки студентов педагогического вуза исследовалась в работах С.Х.Джалиловой, В.П.Кузовлева, Н.Д.Хмель; педагогических кадров гуманитарного профиля для высших учебных заведений – М.У.Ишанкулова [2,3].

Значительный вклад в исследование проблем профессиональной подготовки педагогов - психологов: нравственная подготовка (В.В.Дудченко) и личностно профессиональное развитие психологов в процессе профессиональной подготовки в вузе (Л.В.Темнова); формирование и развитие личностной готовности к овладению профессиональными психологическими знаниями у студентов (М.В.Новикова); представления о профессиональной карьере педагогов - психологов образования в процессе профессионального самоопределения (Н.Л.Кирт); социальные представления у различных профессиональных групп о личности и деятельности педагога - психолога (И.Г.Сизова); профессионально личностный портрет педагога - психолога (Т.А.Верняева); психологические особенности выбора профессии педагога-психолога (О.Б.Полякова); становление профессиональной ментальности педагогов и психологов (Д.В.Оборина) [4,5].

В исследованиях по педагогике высшей школы определены общие закономерности процесса формирования личности педагога (О.А.Абдуллина, С.И.Архангельский, Е.П.Белозерцев, Н.В.Кузьмина, В.А.Сластенин, Т.И.Шамова, А.И.Щербаков и др.), особенности подготовки педагога с точки зрения их личностного развития (В.И.Загвязинский, С.Б.Елканов, В.А.Кан-Калик, И.А.Колесникова, Н.Б.Крылова, В.В.Сериков, Е.Н.Шиянов и др.). В исследованиях О.Л.Берак, А.В.Мудрика, З.А.Несимовой подчеркивается, что педагогическая деятельность является специфическим личностным образованием, выражающим профессиональную позицию каждого конкретного педагога; в научных работах Г.С.Абрамовой, Е.П.Белозерцева, Э.Ф.Зеер профессионально-педагогическая позиция признается характеристикой, определяющей выбор субъектом своего профессионального пути, осуществления деятельности, поведения, общения.

В теории педагогического образования профессиональная позиция рассматривается как неотъемлемая составляющая профессиональной компетентности (С.Г.Вершловский, И.А.Колесникова, А.К.Маркова), как составляющая педагогической культуры (Е.В.Бондаревская, Т.Ф.Белоусова, Н.И.Пилюгина), как необходимое условие осуществления педагогической деятельности (Е.С.Заир-Бек, С.В.Кульневич, Л.А.Струценко). Отдельные аспекты исследования категории «позиция» раскрываются в исследованиях К.А.Абульхановой-Славской, Б.Г.Ананьева, В.И.Войтко, И.С.Кона, В.Н.Маркина, В.И.Сперанского и др. [8,9,10].

В современных концепциях психолого - педагогического образования обозначена задача формирования позиции будущего педагога-психолога посредством инновационных технологий. Подготовку педагогов - психологов к применению арт - технологий логично рассматривать в контексте таких достаточно глубоко и разносторонне исследованных проблем, как: педагогические инновации и технологии, развитие профессиональной компетентности, творчества и т.д. Вопросами применения *арт-терапии* в практической психологии занимались такие зарубежные, российские и

казахстанские авторы, как: Susan I. Buchalter, A.Cathy, D.Edwards, E.Fromm, М.В.Киселева, И.В. Сусанина, Г.А. Қасен, А.Б.Айтбаева и др. [6,11,12].

Обобщая сказанное, следует подчеркнуть, что проблема формирования профессиональной позиции будущих педагогов - психологов в процессе вузовского обучения, несмотря на ее важность и актуальность, остается не достаточно исследованной.

Наличие вышеназванных противоречий, существующих в высшей школе, определило *тему* нашего исследования - «Формирование профессиональной позиции будущих педагогов-психологов посредством арт-технологии».

Цель исследования: теоретико-методологическое обоснование и методико-практическое обеспечение процесса формирования профессиональной позиции будущих педагогов-психологов посредством арт-технологии.

В соответствии с нашей целью в ходе исследования решаются следующие **задачи:**

1) провести научно-теоретический анализ профессиональной деятельности педагога-психолога как объекта научного исследования;

2) выявить сущность базовых понятий «профессиональная позиция» «профессиональная позиция будущих педагогов – психологов»;

3) раскрыть содержание арт-терапии в образовании высшей школы;

Методологической основой исследования являются философские положения о человеке как наивысшей ценности современной культуры; о деятельности как пути развития личности; о человеке как субъекте отношений; о единстве формы и содержания; гуманистические теории развития и становления личности (М.Н.Берулава, И.Ф.Исаев, А.И.Мищенко, Н.Д. Никандров, К. Роджерс, Д.И. Фельдштейн, В.М.Шепель и др.), психологическая теория личности (А.Г.Асмолов, Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, Б.Ф.Ломов, А.В.Петровский, С.Л.Рубинштейн и др.); идеи об интегральных характеристиках деятельности (Б.Г.Ананьев, Н.Ф.Добрынин, К.К.Платонов, С.Л.Рубинштейн и др.), об общении и отношениях личности (А.А. Бодалев, В.А.Кан-Калик, А.Н. Леонтьев, Б.Ф.Ломов, А.В.Мудрик, В.Н.Мясищев, С.Л.Рубинштейн и др.); теоретические положения педагогики и психологии профессиональной деятельности (В.П.Беспалько, В.В.Давыдов, Ю.Л. Деражне, Э.Ф. Зеер, П.Ф. Кубрушко, М.М.Левина, В.С. Леднев, А.М. Новиков, В.В. Сериков, В.К. Шаяхметова и др.); исследования в области профессионального образования (В.П.Жолдак, И.В.Зорин, А.И.Зорин, В.А.Кальней, А.В.Квартальнов, В.Ю. Питюков, А.И. Сеселкин, СЕ. Шишов и др.) [13,14].

Научная новизна и теоретическая значимость исследования. В результате научного анализа раскрыты сущностные характеристики профессиональной позиции педагога-психолога; разработаны и дидактически обоснована структурно-содержательная модель формирования профессиональной позиции будущих педагогов-психологов посредством арт-технологии.

Профессиональная деятельность педагога-психолога как объект научного исследования. Повышение качества образования является одной из актуальных проблем не только для Казахстана, но и для всего мирового сообщества. Решение этой проблемы связано с модернизацией содержания образования, оптимизацией способов и технологий организации образовательного процесса и, конечно, переосмыслением цели и результата образования. Именно в период обучения в вузе происходит не только ознакомление со спецификой выбранной профессии, приобретение базовых профессиональных навыков и умений, но и формируется ценностное отношение к профессии и мотивация будущей профессиональной деятельности. Профессиональную деятельность педагога-психолога в своих работах рассматривали: Н.И.Исаева, Е.С.Романова, Г.С.Абрамова, М.Р. Битянова. По мнению А.И.Красило и А.П.Новгородцевой, Е.Аronson, Т.Д.Wilson, R.M.Akert, J.L.Holland. Целью профессиональной деятельности психолога, является внедрение достижений современной психологической науки в практику обучения и воспитания. И.В. Вачков в своей работе опирается на понятие «психологическая помощь», которая подразумевает услуги психолога тем, кто испытывает трудности в социализации, адаптации.

Как правило, та или иная авторская модель профессиональной деятельности педагога-психолога предполагает рассмотрение основных ее видов. Основные виды деятельности педагога-психолога, предлагаемые различными авторами, представлены в таблице 1.

И.В. Дубровина, предлагая авторскую концепцию психологической службы в образовании, рассматривает ее как интегральное явление, представляющее собой единство четырех его составляющих или аспектов: научного, прикладного, практического и организационного, которые составляют предмет психологической службы в образовании. Главной целью деятельности психологической службы образования является психологическое здоровье детей дошкольного и школьного возраста.

Таблица 1 – Основные виды профессиональной деятельности педагога - психолога

Авторы	Основные виды деятельности педагога-психолога
Е.С. Романова	Психологическое просвещение, психологическая профилактика, психологическое консультирование, психокоррекция и психодиагностика.
Г.С. Абрамова	Психодиагностика, психологическая коррекция, психологическое консультирование, психотерапия.
М.Р. Битянова	Школьная прикладная психодиагностика; психокоррекционная и развивающая работа со школьниками; консультирование и просвещение школьников, их родителей и педагогов; социально-диспетчерская деятельность.

А.И. Красило, А.П. Новгородцева	Организационно-психологическая работа, развивающая и психофасилитационная работа, психопрофилактическая работа, психодиагностическая и психокоррекционная работа.
И.В. Вачков	Психопрофилактика, психодиагностика, психологическая коррекция, психологическое консультирование, психотерапия.

Определяя статус психолога в образовательном учреждении, И.В. Дубровина обращает внимание на то, что педагог - психолог – это «равноправный член педагогического коллектива и отвечает за ту сторону педагогического процесса, которую, кроме него, никто профессионально обеспечить не может, а именно - за психическое развитие и психологическое здоровье детей и школьников».

Л.М.Фридман, освещая вопрос о проблеме профессиональной деятельности школьного психолога, предлагает авторскую концепцию школьной психологической службы, главной целью которой является научное психологическое обеспечение педагогического процесса в школе, т.е. организация, построение и проведение этого процесса на основе современных психолого-педагогических теорий воспитания и развития личности учащихся. По мнению В.В.Рубцова, система психологической службы образования в России, обеспечивающая «разноуровневую психологическую помощь всем субъектам образовательного пространства», включает в себя два структурных элемента: психолого-медико-социальные центры помощи детям, подросткам и штат психологов, работающих непосредственно в образовательных учреждениях различных видов.

За последние годы огромное значение в становлении и развитии казахстанской психологической службы в образовании сыграли исследования Э.Д.Абишевой, Н.С.Ахтаевой, З.М.Балгимбаевой, Н.Б.Жиенбаевой, Р.Т.Мендалиевой, Х.Т.Шеръяздановой и др. Как со стороны теоретиков, так и со стороны практиков наблюдается активный интерес к поиску и разработке оптимальных, эффективных моделей психологической службы в образовании, способных удовлетворить современные требования казахстанского общества, а также потребности всех участников педагогического процесса [6,14].

По мнению З.М.Балгимбаевой, Н.С.Ахтаевой, главная цель психологической службы в школе заключается в научном психологическом обеспечении социальной ситуации развития и учебно-воспитательного процесса, т.е. в организации, построении и проведении этого процесса на основе современных психолого-педагогических теорий воспитания и развития индивидуальности, которые обеспечивают психологические условия для охраны здоровья всех участников образовательного процесса. С точки зрения М.Р.Битяновой, профессия «педагог-психолог» предполагает реализацию профессиональной деятельности психологического и педагогического

направления. Он отмечает четыре основных направления деятельности ПП: психодиагностика, психокоррекционная и развивающая работа, консультирование и просвещение, социально-диспетчерская деятельность.

По мнению Е.М.Фещенко, «никакие усилия не могут привести к профессиональной компетентности, если педагог- психолог не движется сам, не активен, не стремится стать больше, чем он есть, не является субъектом процесса саморазвития». Поэтому развитие профессиональной компетентности у будущих педагогов-психологов зависит от многих факторов: опыта профессиональной деятельности, профессиональной позиции педагога-психолога, индивидуального стиля его профессиональной деятельности, взаимодействия с администрацией и педагогическим коллективом, возможности повышения квалификации, в том числе и от мотивации специалиста к совершенствованию своих профессиональных знаний и практических навыков.

Доктор психологических наук В.И.Долгова профессионально важные качества (ПВК) педагога-психолога классифицирует по шести блокам. Сформированность нижеперечисленных качеств, по ее мнению, определяет готовность педагога - психолога к осуществлению профессиональной деятельности. В первый блок ПВК-эмоциональный компонент; второй блок ПВК-коммуникативный компонент; третий блок ПВК-когнитивный; В четвертый блок ПВК-мотивационный; пятый блок ПВК-практический; шестой блок ПВК-рефлексивный.

Изучая профессионально важные качества, В.К. Шаяхметова определяет состав инвариантных профессиональных качеств педагога-психолога (ИПВК). ИПВК представлены следующими качествами: эмпатия, эмоциональная устойчивость, самостоятельность решений, коммуникативность, лидерство, знания, умения и навыки в основных направлениях деятельности педагога-психолога, интеллектуальность, находчивость и гибкость мышления, способность к творческому применению профессионального опыта, общая культура, стремление к профессиональному росту, работоспособность, оптимистичность, гуманность, организованность, ответственность, инициативность, направленность. Способность к саморегуляции, адекватной самооценке, честность. Данные качества, по мнению ученого, являются «необходимыми и востребованными во всех направлениях и формах деятельности педагога-психолога, начиная с этапа его профессиональной подготовки в вузе». По мнению Е.В.Лодкиной и Е.В.Мирошниченко, особенностями профессиональной деятельности педагога-психолога являются индивидуально-психологические особенности, составляющие личностную компетентность, которые являются базовыми для успешного осуществления профессиональной деятельности.

На основании Государственного общеобязательного стандарта образования Республики Казахстан по специальности «Педагогика и психология» можно сделать вывод о том, что педагог-психолог – это

специалист, имеющий академическую степень бакалавра психологии и педагогики, работающий в сфере образования и оказывающий психолого-педагогическую помощь всем ее субъектам в рамках своей профессиональной компетентности и решающий различные вопросы профилактического, просветительского и диагностико-коррекционного характера в рамках своей профессиональной компетентности.

Опираясь на работы казахстанских и российских исследователей, нами были выделены следующие *виды* профессиональной деятельности педагога - психолога: психодиагностическая, коррекционно-развивающая, консультативная, профилактическая, оценочная, прогностическая, просветительская, преподавательская, профориентационная, научно-методическая, социально-педагогическая, воспитательная и управленческая.

Как показывает анализ литературы по данному вопросу, основными формами коррекционно-развивающей работы являются индивидуальная и групповая формы. Среди методов групповой коррекционно-развивающей работы можно выделить: психотехнические упражнения, ролевые и деловые игры, групповые дискуссии, тренинги, психотерапевтические техники (арттерапия, библиотерапия, танцевальная терапия, телесно-ориентированная терапия, психодрама) и т.д., некоторые из предложенных методов могут применяться и в индивидуальной работе.

В своей работе педагог-психолог опирается на различные теории и методологические подходы: психоанализ (З.Фрейд), индивидуальная психология (А.Адлер), аналитическая психология (К.Юнг), транзактный анализ (Э.Берн), когнитивная терапия (А.Бандура), гештальттерапия (Ф.Перлз, Б.Скиннер, Д.Уотсон), гуманистическая психология (К.Роджерс) и др. Выбор того или иного психологического подхода зависит во многом от личности педагога-психолога, его профессиональной подготовки и индивидуального стиля деятельности. Вопрос о профессионально важных качествах ставится и в работах казахстанских ученых - Р.Ж.Аубакировой, А.Ш.Стыбаевой, М.К.Танасейчук, К.С.Успанова и др. Предметом их анализа выступали профессионально важные качества педагогов - психологов. По мнению К.С.Успанова, профессионально важные качества являются взаимосвязанным комплексом и отражают целостность личности педагога - психолога. Базовым, ведущим, стержневым качеством является такое профессионально важное качество как гуманность. В частности, Р.Ж.Аубакирова также изучала особенности формирования гуманности как профессионально важного качества будущего педагога – психолога. А.Ш.Стыбаева под нравственно-профессиональными качествами понимает устойчивые черты сознания и поведения, которые отражают нравственное содержание педагогической деятельности и проявляются в гуманистическом отношении педагога к учащимся, к коллегам, к обществу, к своей профессии и к самому себе. М.К.Танасейчук считает, что под профессионально важными качествами

следует понимать совокупность деятельностных характеристик субъекта по осуществлению учебно-производственного процесса [3,7, 15].

Анализируя работы российских исследователей, необходимо отметить Т.А.Казанцеву, Е.Ю.Максимову, А.П.Рожкову, С.В.Тарасова, в чьих работах широко представлена проблема профессионально важных качеств педагогов-психологов. По их мнению, профессионально важные качества педагогов-психологов представляют собой: 1. Соответствующий набор индивидуально-личностных особенностей человека, его личностных качеств, среди которых особое значение имеют способности (Т.А.Казанцева); 2. Систему качеств и свойств личности, которые находятся в координированном взаимодействии друг с другом. Причем качество – это профессиональная и личностно значимая существенная определенность, благодаря которой профессионал отличается от непрофессионала; а свойство – это такая сторона специалиста, которая обуславливает его различие или общность с другими специалистами и обнаруживается в его отношении к ним, кроме того, свойствами могут являться устойчивые особенности нервной системы специалиста, влияющие при прочих равных условиях на индивидуальные психологические особенности этой личности (Е.Ю. Максимова); 3. Качества личности, включенные в процесс деятельности и положительно влияющие на эффективность ее выполнения (А.П.Рожкова); 4. Индивидуальные качества субъекта, влияющие на эффективность практической деятельности и успешность ее освоения (С.В.Тарасов) [4,7,10].

Вышесказанное позволяет сделать вывод о том, что работа педагога - психолога строится с учетом выполнения им разнообразных видов профессиональной деятельности. Кроме того, в зависимости от того, в какой сфере образования работает педагог-психолог, одни виды профессиональной деятельности могут стать ведущими, а другие на время могут исчезнуть из его поля зрения. Подводя итог сказанному, отмечаем, что профессиональную деятельность педагога-психолога целесообразно рассматривать как деятельность по сохранению, укреплению и развитию психического здоровья обучающихся.

Итак, *профессионально важные качества представляют собой:* индивидуальные качества субъекта деятельности (В.Д.Шадриков); способности как единение учебно-воспитательных воздействий и наследственных признаков как свойств личности (В.Л.Марищук); качества психологических и психофизиологических процессов (Г.Д. Батыщев). Обобщая вышесказанное, можно сделать вывод о том, что на сегодняшний день учеными выполнено большое количество исследований по изучению, формированию и развитию профессионально важных качеств различных специалистов. В последнее время появляются работы, касающиеся вопроса профессионально важных качеств психолога, в них также делаются попытки выявить и обосновать наиболее важные, на их взгляд, профессиональные качества.

Проанализировав различные источники, мы пришли к выводу о том, что все профессионально важные качества условно можно разделить на три группы. Первая группа – профессионально важные качества педагога-психолога, проявляющиеся в отношении к самому себе и характеризующие себя: адекватная самооценка; знание своих индивидуальных особенностей и способностей, сильных и слабых сторон своей личности, умение находить способы компенсации личностных недостатков; привлекательность; жизнерадостность, оптимизм, чувство юмора; любознательность; креативность; рефлексия; самостоятельность суждений; эрудированность, широкий кругозор, высокий уровень общего и социального интеллекта; произвольность и гибкость поведения; наблюдательность; эмоциональные свойства: стрессоустойчивость, эмоциональная стабильность, уравновешенность; волевые качества личности: целеустремленность, настойчивость, терпеливость, самообладание, способность управлять собой, уверенность в себе. Вторая группа – профессионально важные качества, проявляющиеся в отношении к другим людям и необходимые для осуществления профессионального общения. Среди них имеют особое значение: проявление уважения и интереса к другим людям; умение расположить к себе людей, установить с ними контакт, вызвать у них доверие; умение слушать и слышать; умение управлять процессом общения; непринужденность, искренность и естественность в общении, откровенность и открытость во взаимоотношениях, доброжелательность, тактичность, чуткость, альтруистичность, вежливость, гуманность, отзывчивость; конгруэнтность; социальная перцепция; эмпатия, в целях прогнозирования и адекватного воздействия на его поведение; внутреннее состояние педагога-психолога как специалиста помогающих профессий, определяющееся интеллектуально-чувственным отношением его к соответствующей реальной ситуации и конкретной личности; Третья группа – профессионально важные качества педагога-психолога, характеризующие его отношение к труду: инициативность, ответственность, объективность, организованность, самостоятельность при постановке и решении профессиональных задач. Работа в данном направлении продолжается, и результаты экспериментального исследования будут опубликованы в следующей статье.

Список литературы:

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы. Утверждена постановлением Правительства РК от 27 декабря 2019 года № 988.
2. Кузьмина Н.В. Основы вузовской подготовки.-Л.:Изд-во Лен.ун-та.-1972.-311с.
3. Слостенин В. А. Гуманитарная культура специалиста // Магистр, 1991. №1, С. 16-25.
4. Андреев Е.В. Подготовка учителя к самоактуализации в педагогической деятельности. Автореф. дис. . канд.пед. наук. М., 1994. 17с.

5. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат/ Под ред. Ю.Н.Кулюткина, Г.С.Сухобской.- М.: Педагогика, 1990. С. 104.
6. Каташев В.Г. Педагогические основы формирования профессионального самосознания учащихся. Автореф. дис. канд. пед. наук. Екатеринбург.- 1995.-34с.
7. Габай Т.В. Педагогическая психология. М: Изд-во Моск. ун-та, 1995. 160с.
8. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Личностно ориентированное обучение: проблемы методологии, теории и практики // Вопросы повышения квалификации работников образования. М., 1993. С.5-21.
9. Даниленко Г.Г. Формирование учебной деятельности студентов на лекциях по педагогике. Дис. . канд. пед. наук. Калининград, 1995.-138с.
10. Каташев В.Г. Педагогические основы формирования профессионального самосознания учащихся. Автореф. дис. канд. пед. наук. Екатеринбург.- 1995.-34с.
11. Кульневич С.В. Личностно ориентированное воспитание: концепция, содержание, реализация. Автореф. дис. . д-ра пед.наук. Ростов-на-Дону. 1995.-43с.
12. Левчук З.С. Формирование готовности к профессиональному творчеству у студентов педвуза. Дис. . канд. пед. наук. Минск. 1992.
13. Овсянникова Е. А. Развитие педагогического общения у будущих учителей на основе системы К. С. Станиславского // Современные технологии образования: материалы I-й межрегиональной заочной научно-практической конференции. Магнитогорск, 2004. С. 139–140.
14. Омеляненко Е. В. Арт-терапия в художественно-педагогическом образовании // Вестник Гжельского государственного университета. 2017. № 1. С. 64–70.
15. British Association of Art Therapists. Information brochure. London: БААТ, 1994. 32 p. 57 СМАЛЬТА № 2, 2020
16. Case C., Dalley T. The Handbook of Art Therapy. London: Tavistock and Routledge, 1992. 164 p.
17. Moseley N. The Psycho and the Physical in Psycho-Physical Actioning // Stanislavski Studies. 2013. Vol. 1, № 2. P. 150–189. DOI: <https://doi.org/10.1080/20567790.2013.11428589>.

Такырыбы: АРТ-ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҰСТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация: Бұл мақалада авторлар педагог-психологтардың тұлғасын қалыптастыру және оның заңдылықтары бойынша жоғары мектеп педагогикасы мен психологиясы бойынша әдіснамалық зерттеулерді қарастырады. Педагог - психологтардың кәсіби ұстанымын қалыптастыру бойынша шетелдік, ресейлік және қазақстандық ғалымдардың әдебиеттеріне

ауқымды салыстырмалы талдау жасалды. Мамандарды кәсіби даярлау мәселелерін зерттеуге қосқан елеулі үлесі сипатталған, атап айтқанда: адамгершілікті қалыптастыру, ЖОО-да кәсіби дайындық процесінде тұлғалық кәсіби қабілетін дамыту; студенттерде кәсіби психологиялық-педагогикалық білімді меңгеруге тұлғалық дайындығын қалыптастыру және дамыту және т.б. Психологиялық-педагогикалық білім берудің заманауи тұжырымдамалары белгіленді, практикалық психологиядағы педагогикалық инновацияларға қатысты арт – технологиялар мен арт-терапия сияқты инновациялық технологиялар арқылы болашақ маманның ұстанымын қалыптастыру міндеті белгіленді.

Педагог-психологтың кәсіби қызметінің әртүрлі авторлық модельдері қарастырылады (И.В.Дубровина, Л.М.Фридман және т.б.). Білім берудегі қазақстандық психологиялық қызметтің қалыптасуы мен дамуының маңызы анықталды. Психологиялық - педагогикалық қызметтегі әртүрлі теориялар мен әдіснамалық көзқарастар қарастырылған. Педагог-психологтың кәсіби маңызды қасиеттері анықталынады. Авторлармен әртүрлі дереккөздер талданады, оның барысында барлық кәсіби маңызды қасиеттерді шартты түрде үш топқа бөлуге: өзіне қатысты және өзін сипаттайтын педагог-психологтың кәсіби маңызды қасиеттері; басқа адамдармен байланысты және кәсіби қарым-қатынасты жүзеге асыру үшін қажет кәсіби маңызды қасиеттер; педагог-психологтың жұмысқа деген қатынасын сипаттайтын кәсіби маңызды қасиеттері болатындығы туралы қорытынды жасалынды.

Түйінді сөздер: кәсіби қызмет, педагогикалық білім, кәсіби ұстаным, арт-технологиялар, арт – терапия.

Theme: BASES FOR FORMING A PROFESSIONAL POSITION IN FUTURE TEACHERS-PSYCHOLOGISTS THROUGH ART TECHNOLOGIES

Abstract: In this article, the authors consider methodological research on pedagogy and psychology of higher education according to the laws and personality formation of educational psychologists. A large comparative analysis of the literature of foreign, Russian and Kazakh scientists has been made on the formation of the professional position of teachers - psychologists. A significant contribution to the research of the problems of professional training of specialists is described, namely: moral training, personal professional development in the process of professional training at a university; formation and development of personal readiness for mastering professional psychological and pedagogical knowledge among students, etc. The modern concepts of psychological and pedagogical education, the task of forming the position of a future specialist through innovative technologies, such as art - technologies and art therapy, related to pedagogical innovations in practical psychology, are outlined. Analyzed and compared such concepts as: professional activity, teacher education, professional position, art technology and art therapy. Various author's models of the professional activity of a teacher-psychologist (I.V.

Dubrovina and others) are considered. The values in the formation and development of the Kazakh psychological service in education are determined. Various theories and methodological approaches in the psychological and pedagogical service are considered. The professionally important qualities of a teacher-psychologist were identified. The authors analyzed various sources, where the following conclusions were made that all professionally important qualities can be conditionally divided into three groups.

Key words: Professional activity, pedagogical education, professional position, art technologies, art therapy.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ШКОЛЬНАЯ ПРАКТИКА

МНРТИ 14.07

*Н.М. Стукаленко*¹, *У.С. Малдыбаев*², *А.Т. Мукушева*³, *С.И. Исмаилова*⁴

¹доктор педагогических наук, профессор, академик АПН РК, МАИИ,

^{2,3,4}ст.преподаватели кафедры творчества и спорта,

^{2,3}магистры, ²докторант PhD МУПВО,

Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, Казахстан

nms.nina@mail.ru, a.mukuschewa@mail.ru, ismailova_si@mail.ru,

ulan_93.kz@mail.ru

О ПЕРСПЕКТИВАХ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В РАЗВИТИИ ПОПУЛЯРНЫХ ВИДОВ СПОРТА

Аннотация. В статье раскрываются вопросы профессиональной подготовки будущих специалистов в области физической культуры и спорта. Обоснована роль водных видов спорта для укрепления здоровья и иммунитета в нынешних условиях пандемии и профилактики коронавирусной инфекции. Рассматриваются научно-практические аспекты формирования профессиональной компетентности будущих учителей физической культуры для организации учебной и внеклассной работы с учащимися по популярным видам спорта, оказывающим оздоравливающее влияние на организм человека.

Ключевые слова: физическая культура и спорт, профессиональная подготовка специалистов в области спорта, водные виды спорта.

В настоящее время одной из важнейших проблем является гармоничное развитие человека, его здоровье и устойчивый иммунитет. Физическая культура совместно с различными видами спорта способна решить эту важнейшую проблему. Анализ современного состояния исследуемой темы показал, что физическая культура и многие виды спорта достигли такой стадии своего развития и популярности в обществе, что сегодня важная роль в повышении уровня спортивных результатов отводится новейшим приемам, основанным на

научно-методических изысканиях тренеров-педагогов, и передовым подходам, базирующимся на современных психолого-педагогических концепциях физического образования [1].

Многие современные виды спорта способствуют укреплению здоровья и физическому развитию. Плавание – один из тех видов спорта, который разносторонне влияет на гармоническое развитие организма человека. Навыки плавания жизненно необходимы детям и взрослым в их повседневной жизни. Несомненно, новые бассейны и новейшие достижения в создании лучших условий для тренировок и соревнований по водным видам спорта способствуют улучшению результатов этих направлений спортивного развития [2]. Но кроме этого, важным фактором является подготовка на высоком профессиональном уровне учителя физической культуры, готового к педагогической деятельности в области физической культуры и водных видов спорта. Поэтому современный учитель физической культуры должен иметь высокий уровень профессиональных компетенций по данному спортивному направлению [3].

Состояние физической культуры и уровень достижений по водным видам спорта, современные показатели плавания как одного из самых популярных видов спорта в мире показывают, что учителя физической культуры должны обогатить свои теоретические и практические знания, чтобы активно участвовать в развитии этого спортивного направления в Казахстане. Безусловно, недопустимо отставание от международных стандартов, для этого необходимо совершенствовать не только спортивную материально-техническую базу, которая должна отвечать действующим на сегодняшний день высочайшим мировым требованиям, но и повышать уровень профессионализма учителей физической культуры в организации работы по водным видам спорта [4].

Современный учитель физической культуры должен владеть профессиональными компетенциями для организации педагогической деятельности по обучению учащихся плаванию и водным видам спорта [5].

Особую актуальность проблеме исследования придает то, что в нынешних условиях пандемии, связанной с коронавирусной инфекцией, это имеет огромное значение. Кроме этого, очень важно оздоровительное значение плавания, способствующее укреплению иммунитета, ведь правильно организованные занятия плаванием разносторонне развивают человека, способствуют формированию силы, выносливости, ловкости, быстроты и других качеств. Регулярные занятия плаванием и водными видами спорта положительно влияют на физическое развитие человека, особенно в детском возрасте [6]. Из-за взвешенного состояния в воде относительная невесомость тела и горизонтальное положение раскрепощают опорно-двигательный аппарат, способствуют развитию различных систем организма, облегчают деятельность внутренних органов, к тому же вода, очищая кожу, улучшает кожное дыхание. При правильном проведении занятий повышаются функциональные возможности сердечно-сосудистой системы, укрепляется

дыхательная мускулатура, увеличивается жизненная емкость легких, поэтому плавание очень полезно для людей с ослабленным здоровьем и положительно влияет на состояние центральной нервной системы. Также систематические занятия плаванием способствуют формированию правильной осанки, прививают гигиенические навыки, закаляют организм, повышая его сопротивляемость различным простудным заболеваниям [7].

Сегодня состояние водных видов спорта в системе физкультурно-оздоровительной работы требует принятия конкретных мер по улучшению и дальнейшему развитию специальной профессиональной подготовки учителей физической культуры для улучшения спортивной деятельности по плаванию и водным видам. Будущим учителям физической культуры уже на студенческой скамье нужно овладеть всеми профессиональными компетенциями, теоретическими и практическими основами организации работы по водным видам спорта. Кроме этого, учитель физической культуры, достаточно владеющий всем комплексом профессиональных компетенций по водным видам спорта, может подготовить спортсменов, способных продемонстрировать большие достижения на мировой спортивной арене.

Профессиональное образование учителей физической культуры напрямую связано с развитием физической культуры и спортивной подготовкой подрастающего поколения. В данной сфере важнейшую роль играет учитель физической культуры, которой должен владеть в полной мере всеми профессиональными компетенциями, необходимыми для эффективной спортивной работы. Важнейшей задачей подготовки будущих учителей физической культуры в вузах страны должно стать, в первую очередь, совершенствование их профессиональных компетенций для качественной работы в области физического и спортивного образования [8].

Сегодня необходимость и поиск новых подходов к профессиональной подготовке будущих учителей физической культуры для работы по водным видам спорта обусловлены противоречием между потребностью в качественно подготовленных учителях и неполной разработанностью научно-методических аспектов образовательного процесса вуза, обеспечивающих на высоком уровне формирование профессиональных компетенций будущих учителей физической культуры по водным видам спорта.

Анализ исследуемой проблемы показывает, что профессиональная подготовка учителей физической культуры способна более эффективно обеспечить формирование их профессиональных компетенций по водным видам спорта, если этот процесс будет организован на реализации компетентностного подхода к подготовке педагогических работников в области физической культуры и спорта. Первый этап исследования связан с теоретическим анализом проблемы и разработкой понятийного аппарата, проведением констатирующего эксперимента, в ходе которого определялись задачи, содержание и методы исследования. На втором этапе продолжалось изучение и анализ проблемы исследования, рассмотрены способы повышения

качества профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к организации занятий по водным видам спорта, проанализированы особенности применения компетентностного подхода в подготовке учителей физической культуры к этому виду работы. На третьем этапе проводился формирующий эксперимент, выявлялись количественные и качественные различия контрольных и экспериментальных групп, обобщались результаты экспериментальной работы.

Физическая культура - важная часть культуры общества, это вся совокупность его достижений в создании и рациональном использовании специальных средств, методов и условий направленного физического совершенствования человека. Современный этап развития образования предъявляет повышенные требования к специальной профессионально-педагогической подготовке будущих учителей физической культуры средней общеобразовательной школы [9].

В настоящее время важнейшей задачей педагогического процесса подготовки учителя физической культуры следует рассматривать формирование высокого уровня его профессионализма, готовности решать сложные педагогические проблемы, связанные с обучением, воспитанием и оздоровлением школьников. Физическое воспитание – это вид воспитания, специфика которого заключается в обучении движениям (двигательным действиям) и воспитании (управлении развитием) физических качеств человека [10].

Физическая культура и спорт являются мощным оздоровительным фактором, средством повышения физических возможностей любого человека, решающим многие социально-экономические вопросы: объединение общества, отвлечение молодежи от пагубных привычек, профилактика заболеваний, повышение качества и продолжительности жизни.

В ходе проводимого исследования рассмотрены теоретические основы и пути повышения уровня профессиональных компетенций учителей физической культуры по водным видам спорта, проанализированы возможности применения компетентностного подхода в подготовке учителей физической культуры: на основе теоретико-методологического анализа обобщено понятие «профессиональные компетенции учителей физической культуры по водным видам спорта»; разработана и научно обоснована модель образовательного процесса в вузе, создающая организационные условия для формирования профессиональных компетенций учителей физической культуры по водным видам спорта; определены критерии, позволяющие оценить уровень сформированности профессиональных компетенций учителей физической культуры по водным видам спорта.

Для экспериментальной части исследования разработана учебная дисциплина «Работа с учащимися по водным видам спорта», которая может быть использована преподавателями вузов для работы со студентами специальности «Физическая культура и спорт», а также преподавателями

курсов в институте повышения квалификации педагогических работников (ИПК ПР), педагогами физической культуры школ, лицеев, гимназий и колледжей. Основные результаты исследования обсуждались на кафедре теории и практики физической культуры и спорта Кокшетауского университета им. Ш.Уалиханова.

Таким образом, на основе анализа теоретических и практических аспектов исследуемой проблемы, а также с помощью разработки и реализации нового научно-методического обеспечения процесса профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры удалось существенно повысить уровень усвоения профессиональных компетенций специалистов в области водных видов спорта, что направлено на оздоровление и укрепление иммунитета.

Список литературы:

1. Ашмарин Б. А., Завьялов Л. К., Кумарин Ю. Ф. Педагогика физической культуры: Учеб. пособие. - СПб., 2019. - С.18-20.
2. Алексеев К.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. - М.: ФиС, 2018. - 223 с.
3. Бальсевич В.А. Физическая культура для всех и для каждого. - М., 2019. - С.1-5.
4. Введение в теорию физической культуры: Учебное пособие для институтов физической культуры / Под ред. Л.П. Матвеева. - М., 2017. - С.7-14.
5. Габдулин Р.А. Физическая культура и спорт в Казахстане. – Астана, 2016. – 120 с.
6. Гарифулин Н.Н. Развитие физической культуры в Казахстане. - Астана, 2015. – 148 с.
7. Голякова Н.Н., Найданова А.Ф. Плавание в профессиональной подготовке будущих учителей физической культуры // Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, 2017. – С. 95-101.
8. Исаева И. Ю. Формирование готовности студентов педагогического вуза к управлению досуговой деятельностью подростков: монография. - М: ФЛИНТА, 2018. - 161 с.
9. Настольная книга учителя физической культуры / Под ред. Л. Б. Кофмана. - М., 2018. - С.10-25.
10. Фетисов А.М. Формирование готовности будущих специалистов физической культуры к профессиональной деятельности по дисциплине «Плавание» // Вестник ТГУ, выпуск 1 (11), 2015. – С. 61-67.

КЕҢІНЕН ТАРАЛҒАН СПОРТ ТҮРЛЕРІН ДАМЫТУДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИЛІГІН АРТТЫРУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ТУРАЛЫ

Аннотация. Мақалада дене шынықтыру және спорт саласындағы болашақ

мамандарды кәсіби даярлау мәселелері көрсетіледі. Қазіргі пандемия жағдайында денсаулық пен иммунитетті нығайту және коронавирустық инфекцияның алдын-алу үшін су спортының рөлі негізделген. Адам ағзасына емдік әсер ететін кеңінен таралған спорт түрлері бойынша оқушылармен оқу және сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру үшін болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми-практикалық аспектілері қарастырылады.

Түйін сөздер: дене шынықтыру және спорт, спорт саласындағы мамандарды кәсіби даярлау, су спорт түрлері.

ABOUT THE PROSPECTS OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS PROFESSIONALISM IMPROVING IN THE DEVELOPMENT OF POPULAR SPORTS

Annotation. The article reveals the issues of professional training of future specialists in the field of physical education and sports. The role of water sports for strengthening health and immunity in the current conditions of the pandemic and prevention of coronavirus infection is substantiated. The scientific and practical aspects of professional competence formation of future physical education teachers for the organization of educational and extracurricular work with students in popular sports that have a healing effect on the human body are considered.

Keywords: physical education and sports, professional training of specialists in the field of sports, water sports.

FTAMP 14.29.37

С.А. Мурзина¹, С.Б. Ескендирова²

¹Қазақстан Республикасы, Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, e-mail: saule_murzina@mail.ru

²Қазақстан Республикасы, Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, e-mail: saule1984@bk.ru

ЭМОЦИОНАЛДЫ-КОММУНИКАТИВТІК ДАМУЫ БҰЗЫЛҒАН АУТИСТ-БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕЙТІН АТА-АНАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа: Мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеу отбасыларының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері қарастырылған. Даму құнсыздануы бар балаларды тәрбиелейтін отбасылармен сипатталатын жалпы белгілер. Отбасындағы ата-аналардың мінез-құлқының қолайсыз түрлері және олардың балаға әсері қарастырылады. Аутизм-баланың отбасының психологиялық сипаттамасы берілген. Арнайы білім беру

қажеттіліктері бар балалардың ата-аналарына психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мәселесі қарастырылған.

Түйін сөздер: Отбасы, арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалар, әлеуметтену, эмоционалды және коммуникативті даму бұзушылықтары аутизм-балалар, психологиялық және педагогикалық қолдау, сайт.

Соңғы жылдары біздің елде психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру деректері бойынша эмоционалды-коммуникативтік дамуы бұзылған (аутизм) балалардың саны көбейді. Берілген мәселе білім беру және денсаулық сақтау облысында ең маңыздыларының бірі болып көрінеді. Мүмкін, бұл осы жағдайдың жоғары жиілікпен түсіндіріледі, сонымен уақытылы диагностикаға жекелеген қиыншылықтар және арнайы көмектің егжей-тегжейлі әзірленген жүйенің болмауы [1].

Қазіргі уақытта Қазақстанда ерекше білім беру қажеттіліктерімен 161 156 бала саналған. Ерекше білім беру қажеттіліктерімен балалар санатына Аутизмі бар балалар кіреді. 2020 жылда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың санынан, 5193 балада сондай қорытынды бұл 3,2 %. 2017 жылғы деректермен салыстырғанда аутизмнің қорытындысымен 3820 бала тіркеліп тұрды [2].

Осыған байланысты түрлі ауытқулары бар балалардың отбасында тәрбиелеу мәселелердің өзектілігі, берілген санаттағы балалардың дамуы және одан әрі әлеуметтенуі қай жолмен баратын мәселелерді шешумен байланысты.

Отбасы баланың әлеуметтенуінде ең маңызды фактор болып көрінеді және оның ықпалы басқа барлық қоғамдық институттарының әсерінен асып түседі. Ерекше білім беру қажеттілігімен бала үшін, отбасының рөлі керемет өседі, өйткені оған осындай баланың күтімінің негізгі ауырлығы жүктеледі, тәрбиелеу және білім беру. Осыған орай отбасы бір қатар дағдарыстар және мәселелерді өтеді, сол уақыттағы бар материалдық ауыртпаушылыққа, өзара психологиялық және әлеуметтік ауыртпаушылықтар да өседі, сонымен қатар отбасы мүшелерінің стресстік, депрессиялық және басқа көп мәселелердің пайда болу қаупі өседі. Бұл дағдарыстармен табысты жену үшін, отбасы мүшелеріне тек қана материалдық, физикалық ғана емес, сонымен қатар психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетілу керек. Қолдау тек қана сол уақытта пайдалы болады, егер ерекше отбасыдағы ерекше білім беру қажеттіліктері бар бала болса ғана саналады және отбасылық қарым-қатынастың даму кезендеріне байланысты.

Осылайша, ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы тәрбиелейтін отбасыға көмек көрсету мәселесінің маңыздылығы артып келеді. Бұл мәселе отандық және шетелдік ғылым үшін жаңа болып көрінбейді. XIX ғасырда педагогтар (В.М. Бехтерев, С.С. Корсаков, В.П. Кащенко, И.В. Маляревский және т.б.) дамуы бұзылған балалардың хал-жағдайына ата-аналардың жағымды әсерін қарастырған. Отбасы дәрігерге және педагогқа дұрыс әдісті таңдауға көмек беретін және сол әдісті қолдануға сәйкес орта жасайды. Бірақ өкінішке

орай ХХ жүз жылдықтың ортасында бұл гуманистік тәсілдер үлкен дәрежеде жоғалған. КСРО – да өткен ғасырдың 60-80 жылдары дифференциалдық оқыту жүйесі белсенді дамыған, балаларға тәрбие беру сұрақтарымен арнайы балабақшалар және мектептегі мамандар айналысуы тиісті, және де отбасылар тәрбие беру үрдісінен алыстатылған.

Бірақ бір қатар ғалымдар ата-аналар үшін ұсыныстарды әзірлеуге жалғастырды, өйткені олар қиыншылық тудыратын балалардың дамуына әсер етуге айқындаушы болуына әділ сенді (С.Д. Забрамная, Е.М. Мастюкова және т.б.). ХХ жүзжылдықтың 90-шы жылдары жағдай түбегейлі түрде өзгерді. Дамуында қиыншылық тудыратын балаларды әлеуметтікке тәрбиелеу және бейімделуге қазіргі гуманистік тәсілдер ерекше қажеттіліктері бар балаларға даму процессінде отбасының белсенді қатысуын болжайды [3].

В.В. Ткачеваның көзқарасы бойынша отбасында дамуы қиыншылық тудыратын бала бар болса оның психологиялық, әлеуметтік және соматикалық деңгейде сапалы өзгерістер орын алады, оларды жеңу үшін денсаулық мүмкіншіліктері шектеулі балалардың отбасына сүйемелдеу қарастырылған, осыған байланысты денсаулық мүмкіншіліктері шектеулі балалардың отбасыларымен жұмыс өте қажетті болып көрінеді. Кешенді психологиялық-педагогикалық технологиясы балаға оның дамуында көмек көрсету үрдісінде ата-аналарды қатыстыруға, әртүрлі түрлері және формаларымен қолдау отбасыға болжайды. Баланың дамуында мүмкіншіліктерді жүзеге асыру үшін, отбасыда түзету-даму ортасын құру және қолдауға, ата-аналармен табысты жұмыстың жалпы нәтижесі болып көрінеді [4].

Мүмкіншіліктері шектеулі балаларды тәрбиелейтін отбасылардың психологиялық ахуалдың ерекшеліктері Ю.А. Блинкованың, Т.Г. Богданованың, Т.Н. Волковскаяның, С.А. Игнатъеваның, М.В. Ипполитованың, Е.М. Мастюкованың, А.Г. Московкианың, М.М. Семагоның, В.В. Ткачеваның және басқалардың іздеулерінде жазылған.

Дамуы бұзылған балаларды тәрбиелейтін отбасылардың мінез-құлқын көрсететін жалпы белгілерін атап кетейік:

-ата-аналар, баланың келешектегі қатынасы бойынша жүйке-психикалық және физикалық жүктемені, шаршауды, шиеленісті, абыржуды және сенімсізді сезінеді;

-баланың тұлғалық көріністері және мінез-құлқы, ата-аналардың үмітін ақтамайды, нәтижесінде оларда тітіркендіргіш, наразылық тудырады;

- отбасылық қатынас бұзылады және бұрмаланады;

- отбасының әлеуметтік статусы төмендейді – туындайтын мәселелер тек отбасылық қарым-қатынастарға ғана әсер етпейді, сонымен қатар жақын қоршаған ортаның өзгеруіне әкеледі. Ата – аналар баланы кешеуілдеп дамуы фактісін достарымен таныстарынан жасыруға тырысады, сондықтан отбасыдан тыс шеңберінің көлемі азаяды;

- «ерекше психологиялық қақтығыс» отбасында қоғамдық пікірмен қақтығыс нәтижесінде ата-аналардың баланы емдеуге деген күш-жүгерін әрдайым дұрыс бағалай бермейді.

В.В. Ткачева осындай күйде болған ата-аналар жағдайын ішкі (психологиялық) және сыртқы (әлеуметтік) тұйық деп мінездейді [5].

Берілеген жұмыста нақты, эмоционалды-коммуникативтік дамуы бұзылған аутист балалары бар отбасы туралы сөйлескіміз келеді. Аутист балалар отбасында бірінші болып туады немесе жалғыз бала болады. Ата-аналар тәжірибесінің болмауына байланысты, олар ұзақ уақыт бойы баласының ерекшеліктерін байқамайды. Өмірдің үшінші жылы ата-аналар үшін өте маңызды, өйткені баланың ауытқуларының ауырлығы айқын болады. Ата-аналардың реакциясы «нашар тұқым» қуалаушылықтың болжамды рөліне байланысты аландаушылық тудыратын баланың атынан өзін-өзі толық қабылдамау кешенінде баланың байланыспауына дейін депрессия, шатасу түрінде көрінеді. Бұл өзінің баласын басқа (қалыпты) балалармен тиімсіз салыстырумен ауырланады. Отбасылық қатынастардың жасырын немесе айқын қайшылықтар, ата-аналардың өзара айыпталу шиеленістері туындайды. Аутистік балалардың ата-аналарына мамандармен берілген көптеген кеңестердің біразы проблемалардың ауыртпаушылығын көбейтеді. Сондықтан жиі мамандар өздері де аутизм сияқты дамуы бұзылуының ерекше сипаты туралы жеткілікті айқын түсінігі жоқ. Оның ерекшеліктерін түсінбейтіндер, ата-аналарға қажетті көмек бере алмайды.

Аутизм дертіне ұшыраған балалардың ата-аналары, нақты диагноз қою үшін, проблеманы нақты түсіну үшін және қалай тәрбиелеу, өз баласына қалай қарай керек туралы кеңес алу үшін жиі бір маманнан басқа маманға барып жүреді. Егер түсініктемелер жеткіліксіз болса, ата-аналар өз ізденістерін жалғастырады (кейде олар оны тоқтатады). Диагноз қойылғаннан кейін, бастапқы уақытта отбасының уайымы ерекше өткір болып көрінеді. Мамандардың күші отбасыға психологиялық көмек беруге қандай екенін қабылдап, ата-аналардың балаға белсенді көмек беруге бағытталған. Бірақ ата-аналардың алғашқы сезімдері соққы, кінә, ешқашан кетпейді, олар ұйықтап жатқандай, отбасы өмірінің эмоционалды бөлігі болып жиі көрінеді. Белгілі бір кезендерінде олар жаңа күшпен жыпылықтайды және отбасының бейімделуін бұзады. Сондықтан аутист баланың отбасы тұрақты психологиялық қолдауда мұқтаж болады.

Аутизмі бар баланың тууы, сөзсіз отбасының өмір салтын және де психологиялық климатын өзгертеді. Барлық отбасы мүшелері де, ең бастысы анасы эмоционалды стресс күйінде болады, сол күй жыл сайын өседі. Ерлі-зайыпты және басқа отбасы мүшелерінің арасында біркелкі емес және де жиі жанжал қатынас пайда болады. Созылмалы стресс жағдайы жоғары тітіркендіргіштікке, үнемі ішкі мазасыздықты сезіну, ұйқының бұзылуына әкеледі. Ананың эмоционалды стрессі, ең бастысы оның жұбайымен қарым-қатынасында көрініс табады. Көңіл күйдің төмендеуі, үнемі аландаушылық,

ананың араздыға, оның толық балаға ауысуы әкесінде өтпейтін жайсыздық сезімді және эмоционалды ауыр жағдайды қалыптастырады. Әкелер жиі көп уақытты жұмыста өткізеді, оларға отбасына материалды қамтамасыз ету міндеттері жүктеледі. Егер ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасы бұрында нашар болса, онда ауыратын баланың тууы жасырын ішкі жанжал көрінеді және күшейтіледі: ауыратын баланың тууы өзара айыптау сөзсіз. Ауыратын баланың тууы ананың аффективті шиеленісі, ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасына ғана емес, ең алдымен өз баласымен қарым-қатынасқа қолайсыз әсер көрсетеді. Мұндай ана кернеулі, байлаулы, ол сирек күледі және баланы өңдеуде біркелкі емес, ол жылдар өткен сайын невроздық болады, отбасыдағы жағдай қызиды және отбасылар ыдырайды [6, с. 106].

Атап өткені жөн, ыдырамаған отбасыда баланың ауруы ананы пайдалы қоғамдық еңбектен, белсенді қоғамдық өмірден аландатады, таныстар шеңберін тарылуына әкеледі. Қоғамнан оқшаулау ата-аналардың ауыр психикалық жағдайын одан сайын күшейтеді, ана мен баланың қарым-қатынасын нашарлатады, оның тәрбиесіне зиян келтіріп және оның бейімделмеуіне ықпал жасайды.

Ата-аналардың отбасыда бала үшін басқа да мінез-құлықтық қолайсыз формалары бар. Кейбіреулер баланы барлық қажеттіліктерімен қамтамасыз етіп: тамақпен, әдемі киіммен, ойыншықтармен, сонымен қатар ой-санамен «алшақтатады» оны. Бұл балаларға қызығушылықтың болмауы, олармен өзара әрекеттесуінің жеткіліксіздігімен білдіріледі. Бұндай аутист балаларға қарым-қатынас жиі кездеседі. «Қабылданбаған» балалар ата-аналар жағынан эмоционалды-оң ынталандырудың жетіспеушілігінен зардап шегеді. Бұл одан сайын олардың сөйлеу дамуын және әлеуметтік шеберлігін кешіктіреді, активті танымдылық формаларын және қызығушылығын ауырлатады [6, с. 110].

Егер анасы өз ішінде күш тауып және психикалық тепе-теңдікті сақтаса, ол өз баласына белсенді көмекші болады. Ол өз баласының проблемасын жақсы түсініп, мамандардың кеңестерін тындап, өзінде бірқатар жаңа қасиеттерді дамытады, және де ең алдымен байқаушылықты, өз баласының жағдайындағы өзгерістерді белгілеуге тырысады. Бұл жағдайда балаға көмектесу үшін ең қолайлы отбасылық атмосфера жасалады [6, с. 107].

Бастапқыда қарым-қатынас жылы болған отбасыларда, өзара түсіністік пен сүйіспеншілікке негізделген, науқас баланың дүниеге келуі отбасын әрі нағайта алады. Бірақ бұл отбасыда айналадағы адамдардан, жақындардан және қоғамнан моральдық қолдауда мұқтаж. Өкінішке орай, осындай отбасылардың проблемаларын түсіну қоғамдағы жеңгейі төмен және адамдар жиі өздерін оларға дұрыс емес қарым-қатынаспен қарайды, бұл олардың оқшаулануын одан әрі күшейтеді [7].

Қазіргі таңда ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың отбасымен жұмыс істеу технологиясы жеткілікті әзірленбеген және көбінде іс жүзінде қолданылмайды. Сондықтан бұл мәселені замануи ақпараттық-коммуникативтік кеңістік аясында зерттеу қажеттілігі туындады, қазіргі

уақытта АКТ пайдалану өз білімін жетілдіру және өзара әрекеттесу ең негізгі жол деп көрінеді. Қазақстан Республикасының 2,15 жылғы 24 қарашадағы № 418-V «Ақпараттандыру туралы» Заңының міндеттерінің бірі болып көрінеді: ақпараттық қоғамды қалыптастыру және дамыту; цифрлық сауаттылықты жоғарлату; электрондық оқытудың электрондық ақпараттық ресурстарына қол жеткізу жағдайында білім беру процесінде қатысушыларды қамтамасыз ету [8].

Берілген мәселені шешудің оңтайлы нұсқасы – ата-аналар үшін арнайы сайт немесе сайта парақша жасау, олар сол сайтта эмоционалды-коммуникативтік дамытуға байланысты сұрақтарына, өздерін қызықтыратын материалдарды тауып алады. Сонымен қатар сайтта шығарылған нормативтік-құқылық актілер және инклюзивті, арнайы білім беру саласында бейімделу оқыту бағдарламалары орналастырылады.

Заманауи цифрлық ақпараттық-коммуникациялық технологиялар психологтардың, арнайы мұғалімдердің ата-аналармен эмоционалды-коммуникативтік дамуы бұзылған балаларды оқытуда және тәрбиелеуде өзара іс-қимылының тиімділігін арттыра алады. Ал ғаламторда өзіміздің сайты болғаны ата-аналарға барлық қызықтыратын сұрақтар бойынша актуалды ақпаратты жедеп алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл сайт ата-аналар үшін білім беру, әдістемелік немесе тәрбиелік сипаттағы ақпарат көзі бола алады, бұл ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігін едәуір арттырады.

Осылайша, эмоционалды-коммуникативті дамуы бұзылған аутист балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналар үлкен ресурстарға ие болуы керек, сондықтан баламен күнделікті жұмыс психологиялық-педагогикалық қолдау өмір бойы жалғасуы мүмкін, ал ата-аналар үлкен моральдық күш пен кәсіби қолдауды қажет етеді. Ата-аналардың балаларды тәрбиелеуге үйрету бойынша, жедел ақпаратты оқытуға арналған ыңғайлы цифрлық сайты пайдалануды, ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы тәрбиелеуде ата-аналардың мүмкіндіктерін анықтауға және іске асыруға, отбасылық микроклиматы қалыпқа келтіруге, отбасылардың баланың және қоғамның әлеуметтік байланыстарын оңтайландыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ерсарина А.К. Психические основы организации раннего выявления, диагностики консультация детей с проблемами в развитии: Автореферат, дисс, канд.псих. наук. – А-А, 2002, -30 с.

2. https://www.inform.kz/ru/skol-ko-v-kazahstane-detey-s-osobymi-obrazovatelnyimi-potrebnostyami_a3687556

3. Дементьева, Л.А. Развитие социальной активности и компетентности родителей в вопросах семейного воспитания / Л.А. Дементьева // Социальная педагогика. – 2018. – №1. – С. 97-105.

4. Ткачёва В.В. Семья ребенка с ограниченными возможностями здоровья. Диагностика и консультирование (пособие) Москва 2014. -25 с.

5.Ткачева В.В. Система психологической помощи семьям, воспитывающим детей с отклонениями в развитии: автореф. дис. ... докт. пед. наук / В.В. Ткачева. - М., 2005. - 46 с.

6. Баттельхейм Б. Пустая крепость. Детский аутизм и рождение Я/ Пер. с англ. – М.:Академический проект: Традиция, 2004. – 784 с.

7. Башина, В.М. Ранний детский аутизм // Альманах «Исцеление». – М., 1993.-105с.

8. «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V ҚРЗ.

Аннотация: В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности семей воспитывающих детей с особыми образовательными потребностями. Выделены общие признаки, характеризующие семьи, воспитывающие детей с нарушениями развития. Рассмотрены неблагоприятные формы поведения родителей в семье и их влияние на ребенка. Дана психологическая характеристика семьи ребенка-аутиста. Рассмотрена проблема оказания психолого-педагогической поддержки родителям детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: Семья, дети с особыми образовательными потребностями, социализация, дети-аутисты с нарушением эмоционально-коммуникативного развития, психолого-педагогическая поддержка, сайт.

Abstract: The article discusses the psychological and pedagogical features of families of raising children with special educational needs. General features characterized by families raising children with developmental impairment. The adverse forms of parents' behavior in the family and their influence on the child are considered. The psychological characteristic of the family of a child-autist is given. The problem of providing psychological and pedagogical support to parents of children with special educational needs is considered.

Key words: Family, children with special educational needs, socialization, autist - children with violation of emotional and communicative development, psychological and pedagogical support, site.

МЕТОДОЛОГИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

МНРТИ 14.35

Стукаленко Н.М.¹, Жантемирова М.Б.², Абишева М.С.³, Каирденов С.С.⁴

¹доктор педагогических наук, профессор, академик АПН РК, МАИИ,

²доктор PhD (МУПВО) кафедры педагогики и психологии,

^{3,4} докторанты PhD кафедры математики и физики,

Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова

nms.nina@mail.ru, madina-z99@mail.ru, mariam_ab@mail.ru,

s_kairdenov@mail.ru

О ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОМ ОСМЫСЛЕНИИ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ОБЛАСТИ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье раскрываются теоретико-методологические аспекты компетентностного подхода как основополагающего в современной парадигме профессионального образования Казахстана и международного образовательного пространства. Рассматриваются актуальные вопросы формирования профессиональной компетентности будущих педагогов в условиях личностно-ориентированного образовательного процесса высшей школы при комплексной реализации всех ведущих принципов. Описаны особенности развития ключевых компетенций в соответствии с современной концепцией образования 21 века. Представлены обобщенные выводы по результатам проведенного исследования.

Ключевые слова: профессиональное образование, компетентностный подход, профессиональная компетентность, ключевые компетенции.

Тенденции развития современного общества определяют необходимость переосмысления роли образования, а так же выработку новых подходов в нем. В Концепции образования Республики Казахстан сказано: «Современные преобразования в обществе, новые стратегические ориентиры в развитии экономики, открытость общества, его быстрая информатизация и динамичность кардинально изменили требования к образованию. Системы образования большинства ведущих стран мира отреагировали на эти вызовы тем, что стали основывать цели, содержание и технологии образования на ожидаемых от него результатах. Основной целью образования становится не простая совокупность знаний, умений и навыков, а основанная на них личная, социальная и профессиональная *компетентность* - умение самостоятельно добывать, анализировать и эффективно использовать информацию, умение рационально и эффективно жить и работать в быстро изменяющемся мире» [1].

Современная педагогическая наука констатирует, что новая концепция образования XXI века разрабатывается через призму повышения культуры личности будущего педагога, которая должна включать комплекс знаний, умений и навыков и, что самое главное, накопленные человечеством культурно-нравственные ценности, которые необходимы для формирования и развития компетентной личности, ее профессиональной зрелости. Природа компетентности такова, что она, будучи продуктом обучения, не прямо вытекает из него, а является, скорее, следствием саморазвития личности. Компетентность - это способ существования знаний, умений, навыков, образованности, способствующий личностной самореализации, нахождению своего места в мире. Вследствие чего профессиональная подготовка будущих педагогов представляется личностно-ориентированным образовательным процессом, т.е. обеспечивающим максимальную востребованность личностного потенциала будущего учителя в реализации педагогических задач [2].

Компетентностный подход в сфере профессионального образования - современное явление для отечественной дидактики. В отличие от профессиональной компетентности, имеющей нормированную сферу приложения, сложившиеся образцы результатов деятельности и требования к их качеству, ключевая компетентность проявляется как определенный уровень функциональной грамотности. Эти два вида компетентности объединяют опыт, не сводимый к набору знаний и умений, целостность и конкретность восприятия ситуации, готовность к получению нового продукта [3].

Анализ структуры компетентности будущих учителей имеет научно-теоретическое и практическое значение. Данная проблема лежит на стыке структурирования личностной и педагогической культуры. К сожалению, практика высшей школы не всегда демонстрирует результаты высокого уровня профессиональной подготовки выпускников педагогических вузов. Очевидно, причины недостатка компетентности в подготовке педагогов состоят в том, что компетентностный подход не получил еще должного научно-теоретического и методического обеспечения.

Теоретическое осмысление термина «компетентность» привело к следующим выводам:

- во-первых, компетентность требует постоянного обновления знаний, овладения информацией для оптимального применения в конкретных условиях, т.е. обладания оперативными и мобильными знаниями;
- во-вторых, компетентность – это не просто овладение знаниями (в таких случаях можно говорить об эрудиции), это скорее готовность решать задачи со знанием дела, поэтому компетентность включает в себя как содержательный (знание), так и процессуальный (умение) компоненты, то есть компетентный человек должен не только знать суть проблемы, но и уметь решать её, причем гибко применяя адекватные методы;

- в-третьих, компетентный специалист должен обладать критическим мышлением, позволяющим принимать точные решения на основе самостоятельной оценки проблемы.

С учетом вышеизложенного, содержание понятия компетентности включает в себя следующие основные признаки: мобильность знания, гибкость метода решения проблем и критичность мышления. Актуальность такого подхода обусловлена необходимостью доведения результатов образования до востребованных современным обществом параметров: мобильность человека, его способность быстро реагировать на смену условий и социальных реалий, гуманистической направленности его поведения.

В современной педагогической парадигме [4] утверждается, что идеальным (компетентным) обучающимся может считаться самореализующаяся личность, ответственная за организацию собственной жизнедеятельности, т.е. человек, вооруженный когнитивными навыками самообучения. Это личность, способная действовать в группе и коллективе, решать принципиально новые задачи на основе рефлексии и творчества. Кроме этого, это личность, имеющая широкий опыт применения полученных и самостоятельно добытых знаний в учебных и жизненных ситуациях, т.е. личность, нацеленная на образование на протяжении всей жизни, или человек, владеющий основами информационной культуры как личностно и профессионально значимым качеством, обеспечивающим эффективное, рациональное, этически взвешенное взаимодействие с информационной средой.

Для реализации этого педагогического идеала система образования должна решить целый ряд новых задач:

- обеспечить новое качество образования, ценность которого оценивается социальной и профессиональной успешностью выпускника;
- создать условия для вариативного образования; обеспечить равный доступ к получению образования для всех слоев населения.

Таким образом, признание в свете глобальных трансформаций современной цивилизации необходимости формирования компетентности выпускников, рассмотрение её как нового качества образования позволяет считать компетентностное образование наиболее значимой, многовекторной, актуальной формой развития и самореализации современного человека в системе образования.

Сегодня в системе профессионального обучения обновление содержания, разработка нового поколения стандартов напрямую связываются с реализацией компетентностного подхода. Обращение современной педагогики к понятию «компетентностный подход» объясняется рядом причин [5].

Во-первых, существенные изменения в обществе, ускорение темпов социально-экономического развития обусловили поиск новой концепции образования, отражающей эти изменения и ориентированной на

воспроизведение качеств личности, востребованные новым веком: мобильности, динамизма, конструктивности, профессиональной, социальной, личностно-бытовой и другой компетентности.

Во-вторых, задачи модернизации общего и профессионального образования, необходимость его соответствия как потребностям личности, так и запросам общества требуют принципиально нового подхода к определению его целей, содержания и организации.

В-третьих, развитие процессов информатизации приводит к тому, что система профессиональной подготовки не в состоянии «угнаться» за все возрастающим потоком информации – необходим принципиально новый подход к конструированию содержания педагогического образования, способного стимулировать молодого педагога к постоянному самосовершенствованию, рефлексии качества своей педагогической деятельности, ее самооценки и коррекции.

В-четвертых, профессиональная подготовка будущего учителя должна быть ориентирована на использование возможностей своего предмета для формирования у учащихся не только предметных, но и надпредметных социальных, коммуникативных, когнитивных, информационных компетентностей. Естественно, что и сам учитель должен обладать ими на достаточно высоком уровне.

Развивая уже сложившиеся в науке представления, под компетентностным подходом следует понимать единую систему определения целей, отбора содержания, организационного и технологического обеспечения процесса подготовки учителя на основе выделения его ключевых компетенций, гарантирующих высокий уровень и результативность профессионально-педагогической деятельности учителя [6]. Исходя из этого определения, можно сформулировать его функции.

В первую очередь, компетентностный подход позволяет более точно определить номенклатуру и логику развития значимых в профессиональном плане педагогических знаний и умений, соответствующих современным понятиям «педагогическая культура», «педагогическое мастерство». На его основе предоставляется возможность наиболее точно определить ориентиры в конструировании содержания педагогического образования, а определение ключевых компетенций позволяет разработать более точную и диагностически выверенную систему измерителей уровня профессионально-педагогической компетентности будущего специалиста на всех этапах его подготовки.

В силу перечисленного, компетентностный подход, отражающий представления о профессионализме и деловых качествах современного учителя, способен оказать позитивное влияние на развитие инновационных процессов в системе педагогического образования [7]. Кроме этого, к принципам компетентностного подхода следует отнести следующие:

- *диагностичность*, т.е. ориентацию на достижение диагностируемого

результата, проявляющегося в поведении и мышлении;

- *комплексность, междисциплинарность* – учет как образовательных, так и внешних, средовых факторов и влияний;

- *многофункциональность*: компетентность не может быть охарактеризована одним умением или свойством, она представляет собой способность к решению совокупности задач.

Компетентностный подход можно рассматривать не только как средство обновления содержания педагогического образования, но и как механизм приведения его в соответствие с требованиями современности [8]. Он вносит существенные коррективы в организацию процесса подготовки учителя, придает ему деятельностный, практико-ориентированный характер. Немаловажное значение этот подход имеет для развития системы педагогического образования в рамках университета, поскольку позволяет исключить второстепенный материал, сконцентрировав внимание на формировании профессионально-педагогической культуры обучающегося [9].

В перспективе компетентностный подход позволит сформировать качественно новую модель специалиста, востребованную субъектами педагогического образования (студентами, преподавателями), потребителями образовательных услуг (учениками и их родителями) и современным обществом. Такую модель можно отнести к социально-личностной, т.е. удовлетворяющей запросам личности, получающей педагогическое образование, социума, нуждающегося в компетентных педагогических кадрах, и государства, способного на этой основе обеспечивать конкурентоспособное образование, соответствующее мировым стандартам [10, 11].

Рассмотренное выше показывает, что компетентностный подход является важным, но только одним из планов рассмотрения и организации такого сложнейшего явления, как профессиональное образование. При этом нельзя не отметить, что компетентностный подход в его первоначальном варианте, предложенном разработчиками ключевых компетенций для молодых специалистов, усиливает в основном практикоориентированность образования, необходимость усиления акцента на операциональную, навыковую сторону результата. В национальной психолого-педагогической науке, ориентированный преимущественно на ценностно-смысловую, содержательную, личностную составляющие образования, компетентностный подход, не противопоставляясь традиционному знаниевому и принимая необходимость усиления его практикоориентированности, существенно расширяет его содержание собственно личностными составляющими, что делает его гуманистически направленным [12].

Таким образом, становится очевидным, что глобальная задача обеспечения вхождения человека в социальный мир, его продуктивной адаптации в этом мире, предопределяет необходимость постановки вопроса обеспечения

образованием более полного личностно и социально интегрированного результата. В качестве общего определения такого интегрального социально-личностно-поведенческого феномена как результата образования в совокупности мотивационно-ценностных, когнитивных, деятельностных составляющих и выступает понятие «компетентность».

Список литературы:

1. Социальное партнерство во имя процветания. Материалы международной конференции. - Алматы: Общественный фонд информационной поддержки «21-й век», 2010. – 106 с.
2. Белобол Е.В. Когнитивные стили: компетентностный подход. Вестник РУДН, серия Психология и педагогика. – 2007. - №3-4. – С.20-30
3. Гильмеева Р.Х. Научно-методическое обеспечение профессионального роста педагога по подготовке кадров: научно-методическое пособие под научной редакцией В.Е. Козлова, С.В. Хусаиновой.-Казань: ФГБНУ «Институт педагогики, психологии и социальных проблем», 2019. – 156 с.
4. Государственная программа «Цифровой Казахстан» (утв. постановлением Правительства РК от 12 декабря 2017 года №827).
5. Кондаков М.А. Дидактическая концепция профессионального образования и обучения; под науч.ред. В.И.Блинова - 2020.- 98 с.
6. Naviy L., Rakisheva G.M., Stukalenko N.M., Murzina S.A., Duisenbina A.T., Koshanova M.T., Kazhatova G.N. Ways to Enhance Students' Learning Activities in the Context of Higher Education (2020) // Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment, 8 (4), pp. 557-561.
7. Naviy L., Zhussupbekova G.G., Stukalenko N.M., Zhakhina B.B., Baimanova L.S., Kukubaeva A.K. Development of communication and speech skills of students in the process of education (2020) // Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment, 8 (3), pp. 437-442.
8. Murzina S.A., Stukalenko N.M., Naviy L., Zhussupbekova G.G. Study of peculiarities of communicative type of teaching (2017) // Man in India, 97 (23), pp. 409-420.
9. Stukalenko N.M., Zhakhina B.B., Kukubaeva A.K., Smagulov N.K., Kazhibayeva G.K. Studying innovation technologies in modern education (2016) // International Journal of Environmental and Science Education, 11 (14), ijese.2016.488, pp. 6512-6517.
10. Stukalenko N.M., Zhakhina B.B., Abuyev K.K., Seitkasymov A.A., Utegenov M.Z. Critical thinking development in students during college education process (2016) Global Media Journal, 2016, pp. 1-8.
11. <https://drofa-ventana.ru/material/40-saytov-kotorye-oblegchat-rabotu-uchitelya>
12. <https://quizlet.com/ru/features/diagrams>
13. <http://phet.colorado.edu>

Андатпа: Мақалада Қазақстандағы кәсіби білім берудің қазіргі парадигмасында және халықаралық білім беру кеңістігінде құзыреттілік тәсілінің теориялық және әдістемелік аспектілері ашылады. Барлық жетекші принциптерді кешенді түрде жүзеге асыра отырып, жоғары оқу орнының тұлғалық бағдарланған оқу процесі жағдайында болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың өзекті мәселелері қарастырылған. ХХІ ғасырдағы қазіргі білім беру тұжырымдамасына сәйкес негізгі құзыреттіліктердің даму ерекшеліктері сипатталған. Зерттеу нәтижелері бойынша жинақталған қорытынды ұсынылған.

Түйін сөздер. кәсіби білім, құзыреттілікке негізделген тәсіл, кәсіби құзыреттілік, негізгі құзыреттілік.

Abstract: The article reveals the theoretical and methodological aspects of the competence approach as fundamental in the modern paradigm of professional education in Kazakhstan and the international educational space. Topical issues of the formation of professional competence of future teachers in the context of a personality-oriented educational process of higher education are considered with the integrated implementation of all leading principles. The features of the development of key competencies in accordance with the modern concept of education in the 21st century are described. Summarized conclusions based on the results of the study are presented

Key words: professional education, competence-based approach, professional competence, key competencies.

МРНТИ 16.21.25

Д.Г.Талипова
Акмолинская область Бурабайский район
КГУ Общеобразовательная школа

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. В статье говорится о формировании навыков функциональной грамотности на уроках русского языка и литературы в рамках обновленного содержания среднего образования. Функциональная грамотность – понятие метапредметное и формируется практически на всех занятиях как гуманитарного, эстетического, так и естественно-математического циклов. На уроках русского языка и литературы мы работаем над несколькими основными видами функциональной грамотности, а именно: коммуникативной, информационной и деятельностной.

При формировании коммуникативной грамотности мы учим школьников самостоятельно выражать свои мысли в устной и письменной речи, создавать различные тексты: сочинения-рассуждения, изложения, сообщения, доклады, рефераты, рецензии, публичные выступления и т. д. Также создавать проекты, выполнять интеллектуально-лингвистические упражнения; участвовать в игровых ситуациях, выстраивать диалоги. Для этого используются различные формы работы на уроках: индивидуальная, работа в группах, мини группах. Эти методы, виды и формы работы на уроках способствуют формированию умений вступать в контакт с любым собеседником и поддерживать общение, соблюдая нормы и правила, слушать собеседника, стимулировать собеседника к продолжению общения, изменять при необходимости речевое поведение.

Ключевые слова: формирование, функциональный, грамотность, навык, развитие, образование

Функциональная грамотность – понятие метапредметное и формируется практически на всех занятиях как гуманитарного, эстетического, так и естественно-математического циклов. На уроках русского языка и литературы мы работаем над несколькими основными видами функциональной грамотности, а именно: коммуникативной, информационной и деятельностной.

При формировании коммуникативной грамотности мы учим школьников самостоятельно выражать свои мысли в устной и письменной речи, создавать различные тексты: сочинения-рассуждения, изложения, сообщения, доклады, рефераты, рецензии, публичные выступления и т. д. Также создавать проекты, выполнять интеллектуально-лингвистические упражнения; участвовать в игровых ситуациях, выстраивать диалоги. Для этого используются различные формы работы на уроках: индивидуальная, работа в группах, мини группах.

Эти методы, виды и формы работы на уроках способствуют формированию умений вступать в контакт с любым собеседником и поддерживать общение, соблюдая нормы и правила, слушать собеседника, стимулировать собеседника к продолжению общения, изменять при необходимости речевое поведение.

Важной составляющей функциональной грамотности является *информационная грамотность*. Поток информации в нашем мире огромен и разнообразен (учебники, справочная литература, Интернет), но не всегда полезен. Задача педагога – научить школьников выбирать важное и нужное для решения конкретной задачи или проблемы как на уроке, так и в жизни. Поиск информации в различных источниках, её извлечение, переработка, систематизация и представление – все это формирует функционально грамотную личность [1].

Наиболее эффективным методом работы в этом направлении считаем создание учебных ситуаций, связанных с актуальными на данный момент темами: «Экология планеты», «Круг чтения современных подростков» и т.д. На таких уроках можно использовать примеры из реальной жизни, а для составления учебных заданий – тексты разных стилей и функционального назначения. Например, объявление, реклама, инструкция, библиография и т.д. На основе этих материалов можно создавать задания разных видов: от тестов и кроссвордов до веб-квестов.

Основополагающим требованием общества к современной школе является применение системно-деятельностного подхода в обучении. Знания из разряда теоретических должны стать прикладными и использоваться в повседневной жизни. Эти качества достигаются путем сознательного, активного присвоения обучающимися социального опыта. При этом знания, умения и навыки формируются, применяются и сохраняются в тесной связи с активными действиями самих школьников.

Формированию навыков деятельностной грамотности способствует, прежде всего, создание необходимых условий, таких как комфортный психологический настрой, правильно сформулированный проблемный вопрос, способность услышать друг друга. Для стимулирования практической деятельности обучающихся используются следующие активные формы обучения: «Мозговой штурм», «Моя идея», «Ромашка Блума», «Кроссворд», «Четвертый лишний», «Магический квадрат». Они позволяют школьникам сразу включиться в работу на любом этапе урока.

Хорошо известный всем учителям метод «Мозговой штурм» мы часто используем при подготовке к экзаменационным сочинениям, особенно к итоговому сочинению в 11 классе. Итоговое сочинение невозможно написать, если ученики не поймут, что тема сочинения, тезис (основная мысль) и примеры из произведений художественной литературы (аргументы) неразрывно связаны между собой. Раскроем любую тему, если четко выстроим эту цепочку – вот что должны понять ученики.

На уроке предлагаем от пяти до десяти тем, называем конкретные, уже изученные произведения. Ребята должны быстро выстроить логическую цепь и вспомнить эпизоды из художественных произведений, подтверждающие тезис, ими же сформулированный. Сначала предлагаем темы простые, представляющие вопрос: «Согласны ли вы с мнением М. Булгакова: «Тот, кто любит, должен разделять участь того, кого он любит?», «Могут ли доброта и злоба сочетаться в одном человеке?», «Всегда ли зло совершается намеренно?» и др. Затем – темы, представляющие цитаты: Как Вы понимаете высказывание римского философа Сенеки: «Трудно привести к добру нравоучением, легко примером»? или Согласны ли вы с утверждением, что «злых людей нет на свете, есть только люди несчастливые»?

Сформулировать тезис по данным темам легче: нужно просто дать полный ответ на вопрос или согласиться / не согласиться с автором цитаты, объяснив,

как ты эту цитату понимаешь. Каждая группа работает по своему направлению («Добро и зло», «Гордость и смирение», «Надежда и отчаяние» и др.)

Используя опыт учителей нашего округа, предлагаем на уроках индивидуальную (может быть парная и групповая) работу, домашние задания с использованием Интернета (на уроке могут быть подручные мобильные телефоны) по схемам: объясните понятия «добро-зло», «гордость-«смирение» и др; приведите цитаты великих людей, произведения; составьте темы по данному направлению; напишите вступление, заключение по данной теме и т. п.

Результатом такого «мозгового штурма» станет умение быстро ориентироваться в выборе темы на экзамене, навык написания тезиса и безошибочного подбора примеров к сочинению.

Русский язык является одним из ведущих предметов гуманитарного цикла в системе школьного образования. Основная задача педагога – обеспечить обучающимся получение качественного образования с учетом их потребностей и особенностей, обеспечить формирование функционально грамотной личности.

Последовательная и кропотливая работа в этом направлении ведёт к тому, что у обучающихся появляется интерес к предмету, работе в группах. У ребят исчезает страх публичного выступления, они открыто начинают высказывать свое мнение, формулируют свою точку зрения. Вся эта работа ведёт к формированию функциональной грамотности у наших обучающихся [2].

Основополагающим требованием общества к современной школе является формирование личности, которая умела бы самостоятельно творчески решать научные, производственные, общественные задачи, критически мыслить, уметь пользоваться информацией, вырабатывать и защищать свою точку зрения, свои убеждения, систематически и непрерывно пополнять и обновлять свои знания путем самообразования, совершенствовать умения, творчески применять их в действительности [3]. Т. е. современное образование нацелено на развитие функциональной грамотности обучающихся, при которой знания из разряда теоретических должны стать прикладными и использоваться в повседневной жизни. Реформа образования с переходом на 12-летнее обучение и повышение квалификации учителей по кембриджской Программе уровневых курсов тоже направлены на формирование функциональной грамотности. Не секрет, что уроки русского языка и литературы не являются для многих любимыми. Но задача учителя состоит в том, чтобы нелюбимый учениками предмет сделать интересным, нужным и востребованным. Вовремя пост курсовой практики я расспрашивала своих учеников, как изменилось их отношение к предмету после введения новых подходов в обучение и преподавание. Трое интервьюеров смело ответили, что у них появился интерес к предмету, захотелось работать в группе, что перестали бояться высказывать свое

мнение, научились само оценивать и взаимооценивать работу свою и одноклассников, появилась ответственность перед товарищами, теперь, работая в паре или группе, не отсидишься и не спрячешься за спины, потому что важен каждый голос, каждая идея. Интеграция семи модулей Программы в практику обучения помогает отобрать материал, продумать стратегии, подготовить задания, необходимые для развития функциональной грамотности.

Формирование навыков функциональной грамотности начинается с самостоятельного определения учениками темы и цели урока. Важно лишь создать необходимые условия для этого: комфортный психологический настрой, правильно сформулированный проблемный вопрос или ситуация, способность услышать каждого. Стратегии «Мозговой штурм», «Моя идея», «Ромашка Блума», «Кроссворд», «Четвертый лишний», «Горячий стул», «Магический квадрат» направлены на активизацию мыслительной деятельности учеников, позволяют им сразу включиться в работу, помогают работать с информацией и отбирать ее. Развивать функциональную грамотность можно на любом этапе урока, при изучении любой темы по русскому языку или литературе. Так, например, при изучении моими пятиклассниками темы «Предложения с прямой речью. Диалог» мы составляли диалоги на темы «В магазине», «В библиотеке», «В автобусе», «На рынке» и разыгрывали эти мини-сценки. Важно было не только правильно составить и употребить вежливые формы обращения, записать правильно, соблюдая знаки препинания, реплики и предложения с прямой речью, но и проявить актерские способности при исполнении. Стратегия «Драма» успешно работает и на уроках русской литературы [4].

Так при чтении наизусть басен И. А. Крылова ученики пятых классов разыгрывали мини-спектакль. Открытием для одноклассников стало умение некоторых ребят вживаться в роль, через интонацию, мимику и жесты показать характеры героев. Различные мини-сочинения, эссе, зарисовки помогают ученикам точно отбирать материал, развивают их устную и письменную речь, творческие способности. На стадии Вызова важно отобрать материал таким образом, чтобы через решение лингвистической задачи, ученик мог пополнить свои практические навыки. Опираясь на жизненный и знаниевый опыт обучающихся, предлагаю сравнить, сопоставить, проанализировать ту информацию, которая дается в учебнике, найти самостоятельно в других источниках материал по заданной теме, используя ИКТ, высказать свое мнение, доказать свою точку зрения. Для учеников, имеющих языковой или психологический барьер использую разговорные карточки. Так, например, при защите флипчарта «Однородные и неоднородные определения» восьмиклассникам были предложены формулировки начала ответов: «Определение — это второстепенный член предложения, который...», «Однородные определения имеют следующие признаки...», «Запятыя при однородных определениях ставятся в случаях...».

Такие карточки помогают быстрее сформулировать ответ, учат ученика определенным формулам ответа. Кто-то скажет, что это ответ по шаблону, согласна. Но! Ученик, слабо успевающий, имеющий языковой или психологический барьер, быстрее адаптируется, учится преодолевать эти трудности, хоть и со шпаргалкой. Отсюда уверенность и ситуация успеха. Когда обучающийся выходит за рамки своей Зоны ближайшего развития (термин Л. Выготского), знания и навыки, приобретенные во время индивидуальной, парной и групповой работы, становятся его неотъемлемой частью. Учителю нужно лишь помочь ученику сделать этот шаг, направить его в нужную сторону. Задания типа «Составь вопрос и задай другому», «Шесть почему», «Верно-неверно», «Инсерт», «Знаю-Хочу знать-Узнал» работают на формирование умений критически отбирать информацию, наблюдать, анализировать и синтезировать ее, что способствует развитию критического мышления учеников. Так, например задание «Установи соответствие» при изучении тем раздела «Лексика» необходимо найти соответствия между 1) синонимами и фразеологическими оборотами; 2) фразеологизмами и антонимами. Учерта на куличках. За тридевять земель. Рукой подать. Носом ткнутья [5].

Слова для справок: далеко, близко, рядом. Умение наблюдать, классифицировать, анализировать и синтезировать — основополагающие методы работы с любым текстом, лексическим материалом. Решая практические задачи, ученик применяет знакомые ему формулы решения, отсеивает ненужную информацию, формирует умение логически выстраивать свой ответ, соотносит известное с неизвестным или со своим жизненным опытом, учится высказывать и доказывать свое мнение. Часто предлагаю своим ученикам вопросы такого плана: «Почему Мцыри можно назвать романтическим героем?», «Что объединяет и делает разными Алеко и Мцыри?», «Представь, что Мцыри добрался до своих родных мест. Что, по-твоему, он будет делать?». Полюбились ученикам и некоторые стратегии, такие как: «Фишбоун» (когда требуется найти причинно-следственные связи), «Ассоциации», «Карусель» (когда работы друг друга анализируются и дополняются необходимой информацией, или материал объемный, так что приходится его делить по группам), «Допиши предложение», «Независимое расследование» (например, когда необходимо сопоставить имеющиеся лексические значения слов с бытующими в разговорной речи: почему образовалось слово «мазелин», «прихватизация», «зряплата» и т. д.).

Дифференцированные задания, разработанные с учетом учебных потребностей и возрастных особенностей — одна из составляющих функциональной грамотности и залог успеха на уроках. Большую помощь в работе по формированию функциональной грамотности на уроках оказывает ИКТ: ведь без презентаций, флипчартов, поиска дополнительной информации из других источников немислим современный урок. На стадии Рефлексии часто использую стратегии «Мне сегодня на уроке...»,

«Трехминутное эссе», «Чемодан. Мясорубка. Корзина», «Мои достижения». Эти небольшие высказывания помогают ученикам быстро оценить себя, отметить свой вклад во время урока, заставляют еще раз критически проанализировать, что важного он сегодня узнал, а что необходимо повторить.

Список литературы:

1. Ермоленко, В. А., Перченков, Р. Л., Черноглазкин, С. Ю. Дидактические основы функциональной грамотности в современных условиях: Пособие для работников системы образования [Текст] / Российская академия образования, теории образования и педагогики. – М.: ИТОП РАО, 1999. – 228 с.
2. Логвина, И. А. К вопросу о формировании навыков функционального чтения//Международная научно-практическая конференция «Чтение детей и взрослых: книга и развитие личности». – Санкт-Петербург, 2011.
3. Бирибаева Н. Ж. Пути практической реализации «Национального плана на 2012–2016 годы по развитию функциональной грамотности школьников// Уроки русского языка и литературы в школе. – № 6–2013.
4. Хасеинова В. А. О подготовке педагогов к формированию функциональной грамотности и компетентности учащихся на уроках русского языка и литературы // Открытая школа. — № 2–2014.
5. Руководство для учителя, Третий (базовый уровень). University of CAMBRIDGE. Faculty of Education, с.133–134. Assessment Reform Group (2002 а). Assessment for Learning: 10 Principles [Оценивание для обучения: 10 принципов].

References

1. Ermolenko, V. A., Perchenok, R. L., Chernoglazkin, S. Yu. Didactic foundations of functional literacy in modern conditions: Manual for employees of the education system [Text] / Russian Academy of Education, theory of Education and Pedagogy. - Moscow: ITOP RAO, 1999 – - 228 p.
2. Logvina, I. A. On the formation of functional reading skills//International scientific and practical conference "Reading for children and adults: a book and personal development". - St. Petersburg, 2011.
3. Biribayeva N. Zh. Ways of practical implementation of the " National Plan for 2012-2016 for the development of functional literacy of schoolchildren// Russian language and literature lessons at school. - No. 6-2013.
4. Khaseinova V. A. On the preparation of teachers for the formation of functional literacy and competence of students at the lessons of the Russian language and literature // Open school. — № 2–2014.
5. Teacher's Guide, Third (basic level). University of CAMBRIDGE. Faculty of Education, pp. 133-134. Assessment Reform Group (2002 а). Assessment for Learning: 10 Principles [Assessment for Learning: 10 principles].

Аңдатпа. Мақалада орта білім берудің жаңартылған мазмұны аясында орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында функционалдық сауаттылық дағдыларын қалыптастыру туралы айтылады. Функционалдық сауаттылық-бұл Мета-пән ұғымы және гуманитарлық, эстетикалық және табиғи-математикалық циклдердің барлық сабақтарында қалыптасады. Орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында біз функционалдық сауаттылықтың бірнеше негізгі түрлерімен жұмыс істейміз, атап айтқанда: коммуникативтік, ақпараттық және әрекеттік.

Коммуникативті сауаттылықты қалыптастыру кезінде біз мектеп оқушыларына өз ойларын ауызша және жазбаша түрде білдіруге, әртүрлі мәтіндер құруға үйретеміз: эссе-пайымдау, презентациялар, хабарламалар, баяндамалар, рефераттар, шолулар, көпшілік алдында сөйлеу және т.б. сонымен қатар жобалар жасауға, зияткерлік-лингвистикалық жаттығулар жасауға; ойын жағдайларына қатысуға, Диалогтар құруға. Ол үшін сабақтарда әртүрлі жұмыс түрлері қолданылады: жеке, топтарда, шағын топтарда жұмыс. Сабақтардағы жұмыстың бұл әдістері, түрлері мен формалары кез-келген сұхбаттасушымен байланыс орнатуға және қарым-қатынасты сақтауға, нормалар мен ережелерді сақтауға, әңгімелесушіні тыңдауға, әңгімелесушіні қарым-қатынасты жалғастыруға ынталандыруға, қажет болған жағдайда сөйлеу әрекетін өзгертуге ықпал етеді.

Abstract. The article discusses the formation of functional literacy skills in Russian language and literature lessons within the framework of the updated content of Secondary Education. Functional literacy is a meta-discipline concept and is formed in all classes of the humanitarian, aesthetic and natural-mathematical cycles. In Russian language and literature lessons, we work on several main types of functional literacy, namely: communicative, informational, and active.

In the formation of communicative literacy, we teach schoolchildren to express their thoughts verbally and in writing, to create various texts: essays-judgments, presentations, messages, reports, abstracts, reviews, public speaking, etc. in addition, to create projects, to perform intellectual and linguistic exercises; to participate in game situations, to create dialogues. For this purpose, various types of work are used in the classroom: individual work, in groups, in small groups. These methods, types and forms of work in the lessons contribute to establishing contact and maintaining communication with any interlocutor, compliance with norms and rules, listening to the interlocutor, encouraging the interlocutor to continue communication, and changing speech behavior if necessary.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

FTAMP 14.01.11

А.Б. Казисова¹, А.Т. Туралбаева²

kazizova-asemgul@mail.ru

¹ Шоқан Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

² Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ РЕФЛЕКЦИЯЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

Аңдатпа. Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық рефлексиялық қабілеттерін дамытудың жолдары қарастырылған.

Осы орайда, білім беру іс-әрекеті баланың дамуының қайнар көзі болып табылады, сондықтан мұғалім бастауыш сынып оқушыларына білім беру іс-әрекетінің негізгі компоненттерінің рөлін дұрыс жеткізу үшін әрқайсысының даму ерекшеліктері мен заңдылықтарын түсіндіруге бағытталған педагогикалық ізденістермен толтырылған шығармашылық жұмыстардың нәтижелерін дұрыс қолдана білуі керек.

Рефлексия - бұл өзін-өзі танудың, түсінудің, тексерудің, байқаудың, бағалаудың және ойлаудың негізгі қажетті құралы. Рефлексияның қалыптасуында өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі реттеу бір-бірінен ажырамайтын үрдіс болып табылады.

Білім беру - бұл мұғалім мен оқушының субъект-объектілік қызметі арқылы мақсатқа жетуге бағытталған педагогикалық үдеріс болып табылады. Сондықтан да, адамның тұлғалық дәрежеге жетуі, оның қоғам мұраттарына сәйкес қалыптасуы педагогикалық үрістен тыс жүзеге асырылуы мүмкін қарастырылған.

Түйін сөздер: рефлексия, зияткерлік, рефлексиялық қабілет, өзін өзі дамыту, «Мен» ұғымы, мотивация.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында атап өтілгендей, білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі ұстанымдарының бірі - әрбір адамның зияткерлік дамуын, психикалық-физиологиялық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның барлық деңгейдегі білімге қол жетімділігін қамтамасыз ету және жеке адамның білімдарлығын ынталандыру және дарындылығын дамыту болып табылады. Ал білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, ой-өрісін байыту, оларда адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін

қалыптастыра отырып, дара ерекшеліктерін дамытуға жағдай жасау [1].

Бұл тұрғыда білім беру іс-әрекеті баланың дамуының қайнар көзі болып табылады, сондықтан мұғалім бастауыш сынып оқушыларына білім беру іс-әрекетінің негізгі компоненттерінің рөлін дұрыс жеткізу үшін әрқайсысының даму ерекшеліктері мен заңдылықтарын түсіндіруге бағытталған педагогикалық ізденістермен толтырылған шығармашылық жұмыстардың нәтижелерін дұрыс қолдана білуі керек.

Рефлексия, рефлексиялық қабілеттер, яғни өзін-өзі бақылау, бастауыш сыныптардағы әр пәннің оқу іс-әрекеті барысында бағалау мәселелері бірқатар жұмыстарда қарастырылады. Математиканы оқыту кезінде оқу іс-әрекеті процесінде өзін-өзі тексеру, бағалау, бақылау проблемалары Т.К. Оспанов, Ж. Қабылбаев, Б.М. Қосанов, А.Б. Ақпаев, Л.А. Лебедев және басқалардың жұмыстарында көрінеді.

Психологияда рефлексия адам санасының маңызды ерекшелігі ретінде анықталады.

Рефлексия-бұл психикалық актілер мен күйлердің тақырыбын өзіндік талдау және тану процесі. Психологиялық жұмыстарда рефлексия адамның ойларының мазмұнына, ішкі тәжірибеге, түйсіктен, сыртқы әлемнен бөлінген білімнің ерекше көзіне шоғырлану қабілетімен анықталады.

К.Я. Вазинаның пікірінше, рефлексия-бұл адамның өзін-өзі тану қабілеті, ол өзінің эмпирикалық әрекетін бастан кешіруге, ішкі қайшылықтардың өзектілігін табуға және оларды шешу жолдарын көрсетуге бағытталған. Сонымен қатар, оның іс-әрекетін сезінуге, жетістіктерін көруге, қателіктерін байқап, оларды түзетуге мүмкіндігі бар, бұл мәдени құндылықтарды тұтыну құбылысына және жаңа құндылықтардың пайда болуына негізделген [2].

Ғалымдардың жұмысын талдауға сүйене отырып, біз «рефлексия» кең және көп мағыналы ұғым деген қорытындыға келеміз. Жалпы алғанда, рефлексия ұғымын төрт мағынада қарастыруға болады:

Бірінші топқа психологиялық анықтамалар жатады. Мұнда рефлексия - ойлану, өз ойларын талдау, өзінің психикалық жағдайын саралау және өз іс-әрекеттерін талдауға бейімділік ретінде көрінеді.

Екінші топқа логикалық-гносеологиялық анықтамалар жатады. Яғни, рефлексия адамның ойлау принципі, тәуелсіз іс-әрекеттің алғышарттарын білу, білім мазмұнын және оның танымдық әдістерін талдау ретінде қарастырылады.

Үшінші топқа элеуметтік-философиялық анықтамалар кіреді. Рефлексия-өзін-өзі танудың маңызды элементі, оның даму факторы ретінде түсіндіріледі.

Төртінші топқа педагогикалық анықтамалар кіреді. Педагогикалық анықтамаларда рефлексия өзін-өзі танудың, түсінудің, тексерудің, бағалаудың негізгі әдісі және ойлаудың қажетті құралы ретінде қарастырылады [3].

А.В. Захарова рефлексияның қызметіне сәйкес мынадай түсініктеме береді: «Ойлау іс-әрекетінде рефлексия маңызды жауапты функцияны орындайды: ол мәселенің шешімін іздеу процесін реттейді, ынталандырады, оны бағалаудың дұрыстығын қамтамасыз етеді. Рефлексия-ойлау белсенділігін қамтамасыз ететін механизмдердің бірі». Мұнда өзін-өзі бағалау рефлексия кезеңдерінің бірі ретінде қарастырылады [4].

Рефлексия ұғымын анықтауда зерттеулерді келесідей топтастыру ұсынылады:

1. Адамның өзіндік санасын зерттеумен байланысты жұмыстар. Бұл бағыттағы зерттеулердің жинақталған материалдары, байланысты өзін - өзі бақылау, әртүрлі іс-әрекеттің түрлерінде бағалау мен өзіндік сана аспектісіне қатысты материалдар жатады.

2. Проблемалық мәселелерді шешу процесінде шығармашылық ойлауға арналған жұмыс түрлері жатады. Мұнда рефлексия өзіндік ойлау процесінің субъектісі ретінде түсіндіріледі.

3. Кибернетикалық-элеуметтік-психологиялық зерттеулерге байланысты жұмыстар. Мұнда рефлексия басқа адамдардың сана-сезімін, ойын, басқа адамда не болып жатқанын түсінуге бейімділік және оны ішкі әлеміңізден өткізе білу қасиеті ретінде анықталады.

С.Ю. Степанов және И.Н. Семенов рефлексияның объектісіне байланысты келесідей топтастыруды ұсынады [5]:

1. Бірлескен рефлексия. Оның объектісі-ұжымдық өзара әрекеттесудің рөлі мен позициялық ұйымдастыруы туралы білім.

2. Коммуникативті рефлексия. Мақсат-басқа адамның ішкі әлемін түсіну және оның әрекеттерінің себептерін түсіну. Бұл жағдайда рефлексия адамды танудың ерекше сапасы болып табылады.

3. Тұлғалық рефлексия. Нысаны - бұл "Мен" ұғымын санадан қайта өткізу. "Мен" тұжырымдамасына және оны жеке тұлға ретінде қабылдауға сәйкес әрекет ету.

4. Интеллектуалды рефлексия. Объект және олар туралы және оның олармен өзара әрекеттесуі туралы білімі еске түсіріледі.

Жоғарыда келтірілген пікірлерді басшылыққа ала отырып, бұл **рефлексия – ойлау, қабылдау процесінде білім беру қызметі субъективті сипатқа ие болады** деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Оқу іс - әрекетіндегі рефлексия-оқушыға нәтижені талдауға, алдағы жұмыстың мақсатын анықтауға және оған жету жолдары туралы ойлануға көмектеседі.

Рефлексия - бұл өзін-өзі танудың, түсінудің, тексерудің, байқаудың, бағалаудың және ойлаудың негізгі қажетті құралы. Рефлексияның қалыптасуында өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі реттеу бір-бірінен ажырамайтын үрдіс болып табылады.

Рефлексия-адамның өзіне сындарлы көзқараспен қарау, мүмкіндіктерін өмір талаптарына сәйкес бағыттау, мақсаттарын нақтылау, ойын

қорытындылау қабілеті. Бұл адамның өзіне деген сенімін арттырады, рухани үйлесімділігін арттырады, оқушының басқалармен қарым-қатынасын, өзіне деген сыни көзқарасын, талап қою қабілетін және сәттілік пен сәтсіздікке қалай қарайтындығын көрсетеді. Сонымен қатар, рефлексия оқушының іс-әрекетінің тиімділігіне және оның тұлға ретінде дамуына әсер етеді. Рефлексия ең алдымен басқаларға беретін бағамен қалыптасады [6].

П.П. Блонский материалды меңгеруге қатысты өзін-өзі бақылаудың төрт кезеңін анықтады:

Бірінші кезең өзін-өзі бақылаудың болмауымен сипатталады. Осы кезеңдегі бастауыш сынып оқушысы материалды меңгермеген, сондықтан ол ештеңені басқара алмайды.

Екінші кезең - өзін-өзі бақылау. Бұл кезеңде бастауыш сынып оқушысы өзі алған материалды қайта жаңғыртуыда дұрыстығы мен толықтығын тексереді.

Үшінші кезең - бұл өзін-өзі бақылаудың таңдаулы кезеңі, онда оқушы тек негізгі мәселелерді қарап, тексереді.

Төртінші кезеңде көрінетін өзін-өзі бақылау жоқ, ол өткен тәжірибе негізінде, кейбір мағынасыз бөлшектер, белгілер негізінде жүзеге асырылады [7].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, рефлексиялық қабілет оқу іс-әрекетінің маңызды бөлігі болып табылады, ол оқушының оқу мәселесінің шешімін дұрыс табуға, сапалы білім алуға, жетістікке жетуге және бақылау механизмінің сызбасын беруге негіз болады: алдағы жұмыстың мақсатын анықтау → өз көзқарасын дәлелдеу → нәтижені талдау.

Рефлексия, рефлексия жасау, "рефлексиялық" дегеніміз не? Бұл ұғымдар бір-бірімен қалай байланысты?

Рефлексия-бұл:

- санат, оның мазмұны және қосымша бағыттары әртүрлі интерпретацияға ашық болуы.

- жеке тұлғаның шығармашылық ойлауы мен өзін-өзі дамытуын ұйымдастыру механизмі, тек бұл ғана емес. Ол екі үлгіден тұрады-жеке рефлексияның үлгісі және түсіну үлгісі, яғни танудың механизмі.

- ойлау туралы ойлану (ойлауды өзінді өзің тану объектісіне айналдырасыз). Ойлану үнемі адами қатынастардың контекстімен байланысты болғандықтан, белгілі бір тарихи жағдайда әлеуметтік-мәдени желіде қызмет атқарады. Ойлану әрқашан «әлемдегі ойлау» болып табылады.

- "Адамның өз ойларының көрінісі". Тұжырымдама жоғары деңгейге ауысқан кезде көрінеді.

- арнайы өлшем түрінде болатын әртүрлі дамыған рухани өнімнің қажетті бөлігі.

- рефлексияның шет бөлігі-бұл ішкі тәжірибе, немесе Гегельдің пікірінше, рефлексия-бұл «негізгі және талқыланатын сана"- деген тұжырымдық ойы нақты келеді.

Педагогикалық рефлексия - бұл тұлғаны тәрбиелеу, оқыту, дамыту іс-әрекетіне қойылған рефлексия; бұл мұғалімнің рефлексиялық және рефлексивті жасауы, сонымен қатар оқушылардың рефлексиялық ойлауын тәрбиелеу қабілеті, рефлексивті білімнің негізде арнайы құралдарды, әдістерді, әдістерді қолдана отырып, рефлексивті тұлғаны қалыптастыру үдерісін басқару біліктілігі.

Педагогикалық рефлексия бес деңгейде өтеді:

Бірінші деңгей. Өзін-өзі танудың рефлексиясы (мұғалімнің өзі туралы).

Екінші деңгей. Басқаны тану туралы рефлексия (мұғалім оқушыны таниды).

Үшінші деңгей. Даму механизмдері туралы рефлексия (студенттің өзі).

Төртінші деңгей. Даму әдістері мен тәсілдері туралы ойлау (студенттің өзі).

Бесінші деңгей. Рефлексияның даму әдістері мен әдістері туралы рефлексия (оқушының).

Рефлексияның педагогикалық сипаттамасы

Рефлексия субъекті өзінің ойын, тәртіп, ішкі психологиялық акті және жағдайының, жеке тәжірибесінің және жеке тұлғалық құрлымының өзіндік талдауының үдерісі және нәтижесі болып табылады. Педагогикадағы рефлексия тұжырымдамасы соңғы онжылдықтарда үнемі қолданыла бастады.

Педагогикалық рефлексияны келесі себептер бойынша қарастырамыз:

1) педагогикалық процестің маңыздылығы;

2) педагогикалық үдерістің қызметі білім оқушылармен қатар оқытушылардың да дамуы мен өзін-өзі дамытуы үшін жағдай жасау болып табылады.

Педагогикалық үдерістің дамытудың маңыздылығын оның қатысушыларының сапалық сипаттамаларының өзгеруі деп түсінуге болады: яғни белсенділік жағдайының динамикасы, іс-әрекеттің мотивациясы, эмоциялар мен сезімдер, білім мен біліктілік, жеке қасиеттер және т. б. динамикасы.

Педагогикалық үдерістегі рефлексия функцияларына мыналарды жатқызуға болады:

- *диагностикалық қызмет* - педагогикалық процеске қатысушылар арасындағы өзара іс-қимыл деңгейін, осы өзара іс-қимылдың тиімділік деңгейін, жеке педагогикалық құралдарды айқындау;

- *жобалық* - қолданыстағы қызмет түрлерінің үлгісін жасау, өзара әрекеттесуің жобалауын көрсетеді;

- *ұйымдастырылушылық* - тиімді қызмет пен өзара іс-қимылды ұйымдастыру әдістері мен ұйымдастыру құралдарын айқындау;

- *коммуникациялық* және рефлексия оқытушы мен мұғалімінің арасындағы тиімді қарым-қатынас шарты ретінде;

- *маңызды шығармашылық* - педагогикалық процеске қатысушылардың ойларындағы өзара әрекеттестігінің мағынасын қалыптастыру;

- *мотивациялық* -қызметтің бағыттылығы мен мақсаттылық нұсқаулығын анықтау;

- түзету-педагогикалық процеске қатысушылардың қызметін қолданыстағы өзара іс-қимылды түзетуге бағыттау.

Білім беру - бұл мұғалім мен оқушының субъект-объектілік қызметі арқылы мақсатқа жетуге бағытталған педагогикалық үдеріс болып табылады. Адамның тұлғалық дәрежеге жетуі, оның қоғам мұраттарына сәйкес қалыптасуы педагогикалық процестен тыс жүзеге асырылуы мүмкін емес.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің оқу іс-әрекетінде рефлексиялық қабілеттерін дамытуда олардың даралылық ерекшеліктерін ескерумен қатар, берілген ақпаратты қабылдау ерекшелігін ескеру де маңызды. Сондықтан да, әр пәнді оқытуда оқушылардың оқу іс-әрекетінде рефлексиялық қабілеттерін дамытуда ақпаратты қабылдау каналдарының (аудиалдық, визуалдық және кинестеттік) бірінің басым болатынын, ал оқыту барысында оның үшеуін де дамыту қажеттігін ескерген жөн. Оқу материалдарын оқушылардың қабылдау мүмкіндіктерін ескеріп, барлық каналдарын да арнайы беймделген тапсырмалар көмегімен жетілдіру мүмкіндіктерін, оқу іс-әрекетінде рефлексиялық қабілеттерін дамытуды кезең бойынша жүзеге асыру қажеттігі теориялық және практикалық тұрғыдан негізделіп отыр.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы. – Астана, 2007.
2. Вазина К.Я. Коллективная мыследеятельность - модель саморазвития человека. – М.: Педагогика, 1990.– 196 с.
3. Баймадиева Г.А. Подготовка будущих учителей математики к развитию логического мышления учащихся: автореф. ... канд. пед. наук.– Алматы, 2000. – 25 с.
4. Захарова А.В. Больцманова М.Э. Особенности рефлексии как психологического новообразования в учебной деятельности школьников //Формирование учебной деятельности. –М., 1982 г. – С. 41.
5. Степанов С.Ю., И.Н.Семенов Принципы рефлексивной психологии педагогического творчества\Вопросы психологии. 1991 №5; С.246-249
6. Слободчиков В.И. Психологические проблемы сознание и рефлексия. //Рефлексия в науке и обучении. – Новосибирск, 1984. – С.118-121.
7. Блонский П.П. Избранные педагогические произведения. М., 1961, стр. 101.

Аннотация. В статье рассмотрены пути развития педагогических рефлексивных способностей будущих учителей начальных классов.

В этой связи образовательная деятельность является источником развития ребенка, поэтому педагог должен уметь правильно использовать результаты творческих работ, наполненных педагогическими поисками, направленными на разъяснение особенностей и закономерностей развития каждого, чтобы правильно донести до младших школьников роль основных компонентов образовательной деятельности.

Рефлексия является основным необходимым инструментом самопознания, понимания, проверки, наблюдения, оценки и мышления. В формировании рефлексии самоконтроль, самооценка и саморегуляция-это неотделимые друг от друга процессы.

Образование - это педагогический процесс, направленный на достижение цели через субъектно-объектную деятельность учителя и ученика. Поэтому достижение личностного уровня человека, его формирование в соответствии с идеалами общества может осуществляться вне педагогического процесса.

Ключевые слова: рефлексия, интеллект, рефлексорные способности, саморазвитие, понятие «Я», мотивация.

Annotation. Future Primary school teacher's ways to improve educational reflections are covered in this article. In this case, the way and act of teaching is essential part of developing children, that's why the primary teachers should be aware of using resources which is connected to everyone's special development and understandable for pedagogical eagerness.

Reflection is the main thing to know yourself, to check, to estimate and to think.

When instructors engage in reflective teaching, they are dedicating time to evaluate their own teaching practice, examine their curricular choices, consider student feedback, and make revisions to improve student belonging and learning.

Educating is the way of pedagogical things which is aimed to reach the goals with the help of subject and object deal between teachers and students.

So the developing of humankind and his society relationship is aimed to reach beyond this pedagogical work.

Keywords: reflection, intelligence, reflexive ability, self-development, the concept of "I", motivation.

МРНТИ 14.01.11.

З.Ж. Касенова¹, А.Т. Туралбаева²
zauze_7676@mail.ru

1 Шоқан Уалиханов атындағы Көкшетау университеті

2 Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ИНТЕЛЛЕКТИСІН ДАМУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектісін дамытудың ерешеліктерімен жүргізілген эксперименттік жұмыстардың қорытындысы қарастырылған.

Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектісінің дамуы зейіннің, есте сақтаудың, логикалық және шығармашылық ойлаудың дамуымен қатар жүреді. Демек, әлеуметтік интеллектінің даму деңгейі логикалық ойлау қабілетіне, ойлаудың кеңдігіне, ақылдың тереңдігі мен икемділігіне тікелей байланысты.

Мұндағы мұғалімнің рөлі - балаға қоршаған әлемдегі бірлескен іс - әрекеттің мәнін табуға көмектесу, мақсат қою, өз іс-әрекетін жоспарлау және ұйымдастыруды үйрету.

Зерттеу нәтижелерін талдау әлеуметтік интеллекттің негізгі компоненттерінің дамуын анықтауда жүзеге асырылған тәжірибелік-эксперименттік жұмыс өз мақсатына жеткенін - барлық белгіленген міндеттер бойынша оң нәтижелер алынғанын нақты көрсетті.

Зерттеу нәтижелері барысында баланың әлеуметтік интеллектісінің дамуына отбасылық қарым-қатынас сияқты факторға тәуелділігі байқалатынын атап өткіміз келеді. Мектеп тарапынан орынды ұйымдастырылған әлеуметтік ортасы мен отбасындағы қолайлы жағдайлар оқушының жеке басының дамуын толық қамтамасыз етеді, бала мен ересек адамның қарым-қатынасы оқушыны жаңа әлеуметтік сапаға дайындайды, мақсатты және қарқынды даму процесінде ынталандыруға болатын әлеуметтік интеллектінің дамуын қамтамасыз етеді.

Түйін сөздер: әлеуметтік интеллект, әлеуметтік жетіспеушілік, интенсивтілік, рухани білім беру, зияткерлік

Қазіргі таңдағы білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі – жеке тұлғаның әлеуметтік дамуы мен бейімделуі. Жеке тұлға үшін, өзінің өмір сүру ортасымен дұрыс қарым-қатынас жасай білуі үлкен маңызға ие. Әрбір бастауыш сынып оқушысының басқалармен дұрыс қарым-қатынас жасауы мен қандай тактиканы қолдануы керектігін түсінеміз. Адамзат баласының басқалармен тығыз байланыста екенін түсіну, бірақ әркімнің өз мүдделері, қажеттіліктері мен тілектері бар. Сондықтанда, басқа адамдарды

түсіну, олармен қарым-қатынас кезінде ақылға қонымды әрекет ету бұл әлеуметтік интеллекттің негізгі құрамдас бөлігі.

Қазіргі таңда ғалымдардың әлеуметтік интеллект мәселесіне деген қызығушылығының артуы қазіргі әлемнің басты ерекшелігі - оның жоғары динамизмі мен технологиялануға ұмтылуына байланысты.

Бүгінгі таңда елімізде «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық бағдарламасы жүзеге асырылуда, оның бастамашысы Едбасы Н.Ә. Назарбаев 2008 жылы 30 қаңтарда «Болашақ» стипендиаттарының форумында «Қазақстанда интеллектуалды ұлт қалыптастыру қажет» деген асқақ идея ұсынды, сондай-ақ, Қазақстанды бәсекеге қабілетті адамдық капиталы бар мемлекетке айналдыру» деп, нақтылаған болатын. Сөйтіп, Ұлт көшбасшысы еліміздегі интеллектуалды ұлт қалыптасуының үш құрамдас бөліктерін атап көрсетті: 1) білім беру жүйесін инновациялық даму жолына түсіру, яғни интеллектуалдық білім беру; 2) инновациялық төңкеріс жасау, ақпараттық инновациялық технологиялар паркін қалыптастыру; 3) жастарға рухани тәлім-тәрбие беру, ұлттық болмысымызды сақтай отырып жаңғыру [1]. Бұл идея білім беру саласының осы ұсынылып отырған үш бағытта дамуы бастауыш сынып оқушыларының өздік көзқарасы қалыптасқан тұлға болып қалыптасуына негіз болады.

Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектісін дамыту басқалармен тиімді тұлғааралық қарым-қатынас жасауы және табысты әлеуметтік бейімделуі үшін қажет. Әлеуметтік интеллект когнитивті процестерді дамытады, олар адамның қарым-қатынас пен белсенділікке байланысты.

Әлеуметтік интеллектісі дамыған бала болашақта ересек бола отырып, қарым-қатынас жасайтын адамдарды бағалауды және түсінуді үйренеді.

Осы орайда, бастауыш сынып мұғалімдерінің алдындағы бірқатар міндеттердің бірі қоғамдағы теріс өзгерістерге сәйкес, әлеуметтік құндылықтарды қайта қарауына, оқушыларға жан-жақты эмоцияларды дұрыс қабылдауға және бақылауға көмектесуі, өзін басқа адамның орнына қою және оның тәжірибесін белгілі бір сәтте сезіне білу қабілетімен анықталады.

Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектісінің дамуы зейіннің, есте сақтаудың, логикалық және шығармашылық ойлаудың дамуымен қатар жүреді. Демек, әлеуметтік интеллектінің даму деңгейі логикалық ойлау қабілетіне, ойлаудың кеңдігіне, ақылдың тереңдігі мен икемділігіне тікелей байланысты.

Мұндағы мұғалімнің рөлі - балаға қоршаған әлемдегі бірлескен іс -әрекеттің мәнін табуға көмектесу, мақсат қою, өз іс-әрекетін жоспарлау және ұйымдастыруды үйрету.

Зерттеудің әдіснамасы.

Әлеуметтік интеллектіні дамыту саласындағы зерттеулерде Л.Гутгман заңдылықтарды анықтауға арналған тапсырмаларды әр түрлі материалдарда сандар, түсініктер, басқа адамдардың мінез -құлқын бағалау түрінде ұсынуға

болатынын [2], Дж.Гилфорд зияткерлік іс-әрекеттің мазмұнын нақты, символдық, семантикалық, мінез-құлық деп анықтайды [3]. Г.Айзенк «биологиялық интеллект», «әлеуметтік интеллект», «психометрикалық интеллект» ұғымдарын ажыратып қарастырады [4], Ф.Чапин «әлеуметтік түйсік» құбылысы туралы жазды [5]. Д.Векслер [6] әлеуметтік интеллектке де назар аударып отырып, ол оны адамның қоғамдағы өмірге бейімделу дәрежесі ретінде анықтауды ұсынды.

Мәселен, Ю.Н. Емельянов практикалық психологиялық іс-әрекет аясында әлеуметтік интеллекттің зерттеу аясында белсенді әлеуметтік-психологиялық оқыту арқылы адамның коммуникативті құзыреттілігін арттыру тұрғысынан қарастырып, практикалық көзқарасын білдірсе [7], С.Л. Рубинштейн "субъект өзінің іс-әрекеттерінде, өзінің шығармашылық Әуесқойлық әрекеттерінде тек ашылып қана қоймайды, сол арқылы жасалады және анықталады" және де С.Л. Рубинштейннің пайымдауынша эмоционалдық немесе аффективті интеллект – бұл тек қана танымдық үдерістің арнайы бағыттағы іс-әрекеті. Оның ойынша, эмоционалдық үдеріс бір-біріне қарама-қарсы іштей танымдық үдеріске қарсы тұра алмайды. Адамның эмоциясы танымдық үдерістегі бірыңғай эмоционалдық және шығармашылық бейнені құрайды. С.Л.Рубинштейн эмоцияны «бірыңғай уайым мен таным» ретінде және тұлғаның өміріндегі біркелкі эмоциясы ғана емес, оның эмоционалдық немесе аффективтілік, интеллекттің ішіндегі ішкі шығармашылық эмоциясы деп қарастырады [8].

Егер бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектісін дамыту ойлау қабілетіне, ойлаудың кеңдігіне, ақылдың тереңдігі мен икемділігіне тікелей байланысты болса, Л.С. Выготскийдің «Ойлау және сөйлеу» еңбегінде баланың ойлау ұғымының қалай пайда болуына ғана емес, сонымен қатар олардың мәні мен жіктелуіне де көңіл бөлінген. «Ұғым» деген категорияны ғасырлар бойы білімнің түрлі салаларының өкілдері зерттеп келеді. Жалпы, «Ұғым» - бұл түсініктің бірлігі, ол ақпаратты, басқа адамдар мен өзінді түсінудің қажетті элементі. Л.С. Выготский сөзді қарастыра отырып, контекст әрқашан маңызды екенін айтады.

Субъектінің әлеуметтік интеллектісі мінез-құлық пен әлеуметтік өзара әрекеттесу нормалары бар белгілі бір әлеуметтік-мәдени кеңістікте дамиды. Жеке әлеуметтік интеллект құрылымында басқа адамдармен байланыс орнатуға және оңтайлы өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін әдістермен құралдар бар.

Әлеуметтік интеллект идеяларының қалыптасуының теориялық алғышарттары Л.С. Выготскийдің адамның психикалық дамуының мәдени-тарихи теориясына негізделген. Ол ақыл-ойды баланың мәдени құндылықтарды қарым-қатынас арқылы игеруінің нәтижесі ретінде қарастырады. Қазіргі психологияда әлеуметтік интеллекттің қалыптасуына әсер ететін психикалық дамудың әлеуметтік факторларының арасында ғалымдар отбасылық қатынастардың ерекшеліктеріне, білім беру және білім

беру мекемелерінің қызметкерлерімен қарым-қатынасқа, белсенді оқыту құралдарына, әлеуметтік ортаның кейбір ерекшеліктеріне және т.б. назар аударады [9].

Оқу үдерісіндегі тұлғаның интеллектуалды дамуы саласындағы біршама көп зерттеулер, бастауыш және орта мектептің материалдарына бағдарланған, олар өз кезегінде дамыта оқыту тұжырымдамасының негізіне алынды (В.В.Давыдов, Л.В.Занков, З.И.Калмыкова, Д.Б.Эльконин және т.б.), оқудың саналылығы туралы психологиялық-педагогикалық теорияларға негіз болды (Б.Г.Ананьев); ойлау сапаларын сатылы дамыту (П.Я.Гальперин), оқытудың ақыл-ой дамуының формасы ретіндегі әлеуметтік-когнитивті теориясы, аталған теорияны америкалық педагог-конструктивистер дамыта оқыту идеясын әрі қарай құрастыру үшін негізге алған болатын (Л.С.Выготский).

Д В. Ушаков пікірінше, әлеуметтік интеллект: үздіксіздік, вербальды емес өкілдікті пайдалану, вербализация арқылы әлеуметтік бағалау, әлеуметтік оқыту процесінде қалыптасу, ішкі тәжірибені қолдану деп мәлімдейді [10].

Ал А.И. Савенков ұсынған әлеуметтік интеллекттің теориялық моделі қолданбалы мәселелерді шешуге ерекше қызығушылық тудырады. Ғалым әлеуметтік интеллекттің екі факторын анықтайды: декларативті кристалданған әлеуметтік білім (әлеуметтік оқыту нәтижесінде алынған білім) және тәжірибелік білім (өзінің әлеуметтік-зерттеу тәжірибесінен алынған); әлеуметтік-танымдық икемділік - жаңа мәселелерді шешуде әлеуметтік білімді қолдану мүмкіндігі.

Әлеуметтік интеллект тұжырымдамасында А.И. Савенков оны сипаттайтын критерийлердің үш тобын анықтайды:

- танымдық (әлеуметтік білім, әлеуметтік жады, әлеуметтік түйсік, әлеуметтік болжау);
- эмоционалды (эмоционалды экспрессивтілік, эмпатия, басқалармен эмоционалды байланыс орнату);
- мінез-құлық (әлеуметтік қабылдау, әлеуметтік өзара әрекеттесу, әлеуметтік: бейімделу, өзін-өзі реттеу қабілеті және стресс жағдайында тиімді жұмыс істеу қабілеті) [11]

Ғалымдардың көптеген бақылаулары (В.В.Давыдов, Т.М.Савельев, О.И. Тиринова), психологтардың зерттеулерінің дәлелдеуінше, қалай үйренуді үйренбеген, ақыл-ой әрекетінің әдістерін меңгермеген, бастауыш мектепте бала сәтсіз категорияға өтеді. Бұл мәселені шешудің маңызды бағыттарының бірі - бұл бастауыш сыныптарда тұрақты танымдық қызығушылықтарды, ақыл-ой әрекетінің қабілеттері мен дағдыларын, ақыл-ой сапаларын, шығармашылық бастамашылығы мен дербестігін қалыптастырумен байланысты балалардың психикалық дамуын қамтамасыз ететін жағдайлар жасауда және әлеуметтік интелектісін дамыту мәселелерін шешу жолдарын іздеуде.

Сондай-ақ, бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интелектіні дамыту барысында отбасының орны ерекше. Ондағы микроклимат, отбасындағы

әңгімелерді белсенді пайдалану, талдау, баланың баланың коммуникативті қажеттіліктерін қанағаттандыру, ересек адамның қарым-қатынасындағы басымдықты оң тұлғаға бағытталған жеке қарым-қатынас түріндегі өзара әрекеттесу деп көрсетуге болады.

«Ынтымақтастық» сияқты отбасылық тәрбие стилі, ата-аналардың баланың психикалық дамуын негізсіз мәжбүрлеу әрекеттерінің болмауы оң рөл атқарады. Қыздардағы әлеуметтік зияткерлікті дамыту үшін ана мен әкенің тәрбиесі өте маңызды. Сонымен қатар, әкенің тәрбие тәжірибесінің қыздардағы әлеуметтік интеллект қабілеттерін дамытуға әсері ананың әсерінен гөрі айқынырақ болады.

Л.Д. Демина мен Н.А. Лужбин ерте жастан бастап баланың әлеуметтік интеллекттік дамуына отбасы факторының әсерін зерттей келе, әлеуметтік интеллект орташа материалдық қамтамасыз етілген толық, көп балалы отбасылардағы балаларда жоғары екенін анықтаған. Сондай – ақ, ата – аналары әртүрлі әлеуметтік жағдайға ие балаларда әлеуметтік интеллект жоғары болған (біреуі жұмысшы, екіншісі қызметкерлер немесе зиялы қауым және т.б.) [12]

Біздің ойымызша, әлеуметтік интеллекттің қалыптасуына кедергі келтіретін немесе оңтайлы жұмыс істеуіне кедергі келтіретін негізгі әлеуметтік факторлар:

1. Әлеуметтік жетіспеушілік, эмоционалды және жеке интенсивтілікті шектеу немесе әр түрлі коммуникативтік жағдайлар. Бұл факторлар баланың жалпы интеллектуалды қабілетін, әсіресе әлеуметтік интеллекті қалыптастыру мүмкіндігін төмендетеді. Коммуникативті тәжірибенің жоқтығы баланың мінез-құлықтың себептері мен салдарын, вербалды емес және тілдік өрнектерді нашар түсінуіне әкеледі. Жетілген және қартайған кезде субъект белсенді түрде қолданбайтын әлеуметтік интеллект функциялары тікелей әлеуметтік өзара әрекеттесуді шектеу нәтижесінде өзектілігін жоғалтады және олардың тиімділігі төмендейді, бұл танымдық процестердің жұмыс істеуінің жалпы психологиялық заңдылықтарының салдары болып табылады [13]

2. Ата-аналардың тәрбие тәжірибесінің қолайсыз ерекшеліктері. Бастауыш сынып жасындағы оқушылардың әлеуметтік интеллектінің дамуына «қабылдау - қабылдамау», «авторитарлық гиперсоциализация» (баланың іс-әрекетін бақылау бағыты) және «болмашы ұсақ-түйектер» сияқты отбасылық тәрбие стильдері теріс әсер етеді.

3. Әлеуметтік ортаның әсерінен қалыптасатын әртүрлі әлеуметтік көзқарастар: этникалық, саяси, діни және т.б. қалыптасқан қатаң пікірлер бастауыш сынып оқушысының әлеуметтік интеллектісінің тиімділігіне әсер етуі мүмкін. Бұл туралы "біз – олар" құбылысының әсері шешуші болып табылады.

4. Бұқаралық ақпарат құралдарының әсері. Медианың әсері әлеуметтік интеллекттің аналитикалық компонентінің қалыптасуына кедергі келтіреді

немесе жұмысын бұрмалайды, басқалардың мінез-құлқының себептері мен салдарын, ауызша және ауызша емес қарым-қатынас компоненттерін түсінуді қиындатады. Бұл процестің себебі баланың теледидар экранының алдында ұзақ уақыт бойы ойын-сауық бағдарламалары мен телешоуларды қарап, ұсынылған БАҚ-нан ақпарат алуы. Сонымен қатар, талдау, жалпылау, абстракция және т.б. ойлау процестерін белсенді пайдаланбайды. Бұл қарым-қатынас саны мен сапасын, сондай-ақ әлеуметтік интеллект қабілеттерін қолдану белсенділігін төмендетеді. Сонымен қатар, көптеген серияларда адамдар арасындағы қарым-қатынас туралы бұрмаланған ақпарат бар, олар көрермендерде тұлғааралық қатынастардағы оқшауланған немесе атиптік емес жағдайлар тән деген пікір қалыптастырады [14]

Зерттеу нәтижелері. Ғылыми педагогикалық зерттеудің қандай да бір әдіс не тәсіліне педагогикалық тиімділігін анықтау үшін арнайы эксперимент жұмысы жүргізіледі.

Біз, бастауыш сынып оқушыларының әдеуметтік интелектісін дамытудың ерекшеліктерінің қандай да бір теориялық - әдіснамалық түсініктерінің пайда болу деңгейін анықтау барысында педагогикалық экспериментті жүргізу және ұйымдастырудың жолдары қарастырылды.

2020-2021 оқу жылының I жартыжылдығында Көкшетау қаласы С.Жүнісов атындағы № 18 орта мектебінің бастауыш сынып оқушылары арасында шағын алаң құрылып, Н.В.Микляевтың басшылығымен жасалған «Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллект диагностикасы» әдістемесі ұйымдастырылды. Ұйымдастырылған эксперимент түрі - анықтау эксперименті. Мұндағы эксперименттің мақсаты - бастауыш мектеп жасындағы балалардың әлеуметтік интелектісінің даму деңгейін анықтау; отбасындағы қарым-қатынас стилін анықтау.

Дискуссия. Нәтижелерді талдау.

Эксперимент барысында жүргізілген диагностикалық жұмыстың барысымен таныстыруды жөн көрдік. Эксперименттік жұмыс Н.В.Микляевтың басшылығымен жасалған «Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллект диагностикасы» әдістемесі бойынша жүргізілді.

Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік деңгейін анықтау үшін төрт деңгейдегі тапсырмала берілді. Төрт деңгейдегі тапсырмаларды қамтиды:

Бірінші деңгейдегі тапсырмалар баланың белгілі бір жағдайда мінез - құлқының салдарын болжау және болашақта не болатынын болжау қабілеттілігін көрсетеді (ол баланың әр түрлі проблемалық жағдайларда өзін қалай ұстайтынын анықтайды).

Екінші деңгейдегі тапсырмалар баланың эмоцияларды ажырата алатынын және бірнеше жағдайды немесе символдық бейнелерді бір эмоциямен біріктіруге болатынын анықтайды.

Үшінші деңгейдегі тапсырмалар баланың эмоционалды бояуға байланысты фразаның мағынасының өзгеруін түсінетінін және жағдайға сәйкес эмоционалды бояуды таңдай алатынын көрсетеді.

Төртінші деңгейдегі тапсырмалар баланың өзара әрекеттесу жағдайының логикасын түсінуін және осы жағдайларда адамдардың мінез -құлқының маңыздылығын көрсетеді.

Тест баланың айнала қоршаған орта шындығына деген қарым- қатынасын анықтауға және проблемалық жағдайға қатысты ұстанымын анықтау барысында:

- бала бойындағы эмоцияларды анықтап, оларды әр түрлі жағдайлармен біріктіру қабілетін ашу;
- баланың адам мінез -құлқының салдарын анықтау қабілеттілігінің деңгейі;
- баланың эмоционалды бояуды қолдану қабілеттілігінің деңгейі;
- баланың басқаларды түсіну қабілетінің деңгейі;
- баланың өзінің іс -әрекеті мен мінез -құлқын талдау қабілетін анықтауға мүмкіндік берді.

Диагностикаға 1-сынып оқушыларынан 10 бала қатысты. Оның 8-і ұл, 2 -уі қыз. Балалардың жас шамасы жеті-сегіз жасты құрайды. Жұмыс әр баламен жеке жүргізілді. Диагностика 2020 жылдың желтоқсан айының соңында жүргізілді.

Субъектілер тобына отбасылық қарым -қатынас стилі әр түрлі балалар кірді. Диагноз қойылғанға дейін оқушыларды бақылау әдісі бірінші жартыжылдықта қолданылды, содан кейін осы балалардың ата-аналарымен әңгіме жүргізілді. Әңгіменің мақсаты - отбасылардағы қарым-қатынас стилін анықтау. Бастауыш мектеп оқушыларының әлеуметтік интеллектінің дамуында отбасы маңызды фактор болғандықтан, біз отбасындағы қарым-қатынастың келесі стильдерін бөліп көрсеттік:

- 1) авторитарлық стиль, онда бала тәуелсіз емес, белсенді емес, онымен баланың дамуына тиімді әсер ететін және қажетті нәтижеге әкелетін әр түрлі іс-әрекеттер жасалуы мүмкін.
- 2) Демократиялық стиль баланың тәуелсіздікке, белсенділікке, шығармашылыққа, пікірге, қателікке танып білуге негізделген.
- 3) Либералдық стиль балаға еркіндік беруге негізделген, көбінесе шексіз. Либералды отбасындағы баланы барлық жағынан еркелетеді, ештеңеден бас тартпайды.
- 4) Тәрбие стиліне немқұрайлы қарайтын ата -аналар бос емес, шаршап, жұмыста шаршайды, кейде «балаға байланысты емес». Отбасында әркім өз бетінше, әркімнің өз проблемасы бар, әркімнің өз әлемі бар.

Нәтижелер 1-кестеде және 1-диаграммада көрсетілген (1-сурет):

Оқушының аты-жөні	1 тест (барлығы 6)		2 тест (барлығы 12)				3 тест (барлығы 9)			4 тест (барлығы 9)			
1. Мүсілім Болат	3	2	2	3	3	3	2	3	3	3	3	3	2
	5		11				8			8			
2. Нартай Бекежан	3	3	3	2	3	3	3	3	3	1	3	3	3
	6		11				9			7			
3 Мейрам Құрмет	2	3	3	2	2	3	1	2	2	2	3	3	3
	5		10				5			8			
4. Ерлан Мұқамед	3	3	3	3	3	1	3	2	3	3	3	3	2
	6		10				8			8			
5. Базар Айғаным	2	3	3	3	3	2	3	3	3	2	3	3	2
	5		11				9			7			
6. Сүйіндік Ералы	2	3	2	2	3	3	3	2	2	3	3	3	3
	5		10				7			9			
7. Мұхтар Аңсар	3	2	2	3	3	2	1	2	2	3	2	3	2
	5		10				5			7			
8. Бейбіт Сардар	3	3	2	3	2	1	3	2	3	3	3	3	3
	6		8				7			9			
9. Нұрділда Ислам	3	3	3	3	3	2	3	3	2	2	3	3	3
	6		11				8			8			
10. Тұрысбек Айдана	3	3	2	3	3	2	1	2	1	3	2	3	3
	6		10				4			8			

Нәтижелерді бағалау:

3 ұпай- бала сұрақтарға жауапсыз жауап береді, өз көзқарасын логикалық түрде дәлелдейді, суреттерде не көретінін түсінеді және сипаттайды.

2 балл- бала тапсырманы қолдана отырып шешеді, суреттерде не болып жатқанын дұрыс сипаттайды, бірақ дәл емес, қателіктермен өз көзқарасын

дәлелдей алмайды.

1 балл- бала тапсырманы өздігінен шеше алмайды, тіпті өрескел қателіктер жібереді, суреттерде не бейнеленгенін түсінбейді және өз көзқарасын түсіндірмейді.

1 деңгейлі тест бойынша:

6-5 балл-жоғары деңгей: бала басқа адамдардың эмоцияларын сипаттай алады, кез-келген жағдайда адамның реакциясын болжайды. Бұл жағдайда баланың өзін-өзі бағалауы және оның ішкі принциптері үлкен рөл атқарады.

4-3 ұпай - орташа деңгей: бала қиындық түсіну бөтен эмоциялар, не білмейді деп болжауға, қажеті жоқ бөтен қолданысқа енгізіледі.

2 балл-төмен деңгей: бала басқа адамдардың эмоцияларын және басқа адамдардың әрекеттерінің салдарын түсіне алмайды, өз мінез-құлқының барабар стратегиясын таңдай алмайды.

2 деңгейлі тест бойынша:

12-11 балл - жоғары деңгей: бала эмоцияларды анықтай алады, оларды көрсете алады және әртүрлі жағдайларды бір эмоциямен біріктіре алады.

10-9 балл - орташа деңгей: бала біреудің эмоциясын анықтауда немесе оны көрсетуде қиындық көреді, ересек адамның айтуы бойынша жағдайларды бір эмоционалды фонмен біріктіреді.

8-6 балл - төмен деңгей: бала эмоцияны анықтай немесе көрсете алмайды, тапсырманы тіпті қолдана алмайды.

3 деңгейлі тест бойынша:

9-8 балл-жоғары деңгей: бала эмоцияны анықтап, оны фразаға ауыстыра алады; бала қандай жағдайда осы эмоциямен фразаны айту орынды екенін түсінеді, эмоциялардың вербальды емес белгілерін анықтайды.

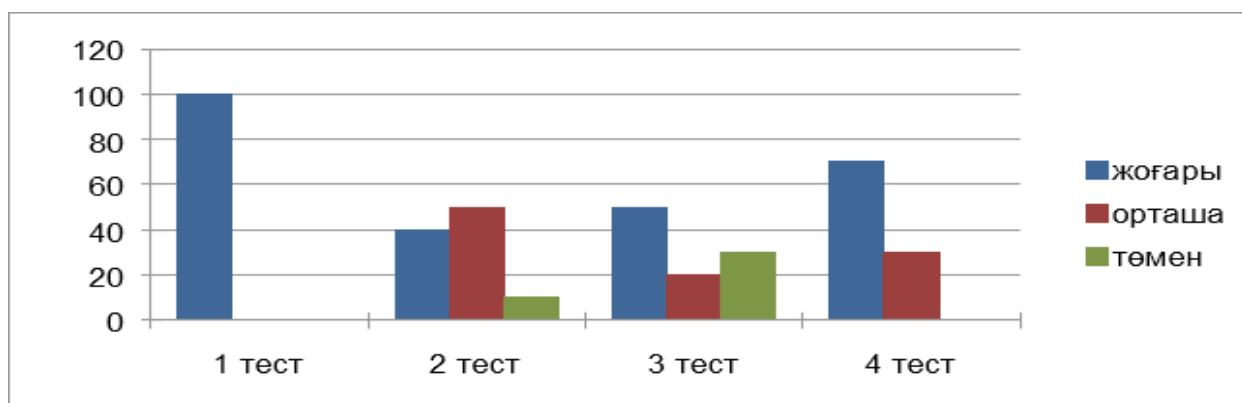
7-6 балл-орташа деңгей: бала эмоционалды реңкті фразаға беруде кейбір қиындықтарды бастан кешіреді немесе ересек адамның көмегімен осы эмоциясы бар фразаға қолайлы жағдайды табады.

5-3 балл-төмен деңгей: бала тапсырманы түсінбейді, эмоцияларды фразаға ауыстыра алмайды және оны дұрыс контексте қолдана алмайды.

4 деңгейлі тест бойынша:

9-8 балл-жоғары деңгей: бала өзінің және басқалардың іс-әрекеттерін талдай алады, жағдайдың логикасына ие, осы нәтиже үшін келесі немесе алдыңғы жағдайды болжай алады. Баланың ішкі көзқарасы маңызды, ол жағдайдағы адамдардың мінез-құлқының маңыздылығын түсіне алады.

7-6 балл-орташа деңгей: бала өзара әрекеттесу логикасын талдауда және адамдардың мінез-құлқын түсінуде кейбір қиындықтарға тап болады. Бала әрдайым ішкі принциптер мен өзін-өзі бағалауға негізделген дұрыс жауапты таңдай алмайды.

1- сурет. Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектілерінің даму деңгейлері

Қорытынды: алынған тест тапсырмалары бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллект деңгейін анықтауға көмектесті.

Баланың әлеуметтік интеллектісін дамытуды ынталандыру үшін ата-аналарға бірнеше ұсыныстар:

- балаңызбен сөйлесу үшін ыңғайлы сәтті күтпеңіз. Балаңызбен туғаннан бастап сөйлесуді бастаңыз.

- есіңізде болсын, сіз балаңыз үшін еліктейтін объектісіз. Басқа адамдармен қарым-қатынаста адал, тікелей, ашық және сыпайы болуға тырысыңыз.

- өз іс-әрекеттеріңізді, сөздеріңізді, көңіл-күйіңізді түсіндіру қажет болған сайын балалармен өз сезімдеріңізбен бөлісіңіз.

- балаңызға тәжірибе беріңіз. Сіздің балаларыңызға туғаннан бастап басқа адамдармен сөйлесуге мүмкіндік беру арқылы осындай мүмкіндік беріңіз, бұл тек құрдастары ғана емес, кез-келген жастағы балалар мен ересектер де болуы мүмкін.

- отбасыңызда жағымды эмоционалды фон жасаңыз. Бұл баланың әл-ауқатын жақсартады. Егер бала өзін нашар сезінсе, басқалар туралы ойлана алмайды.

- балаңызға әртүрлі журналдар мен газеттерден табуға болатын суреттер мен фотосуреттер арқылы әртүрлі эмоциялар мен эмоционалды жағдайларды тануға көмектесіңіз.

- балаңызға эмоцияларға толы әңгімелер мен өлеңдер оқыңыз.

Зерттеу нәтижелерін талдау әлеуметтік интеллекттің негізгі компоненттерінің дамуын анықтауда жүзеге асырылған тәжірибелік-эксперименттік жұмыс өз мақсатына жеткенін - барлық белгіленген міндеттер бойынша оң нәтижелер алынғанын нақты көрсетті.

Осылайша, әлеуметтік интеллекттің дамуы баланың жеке басының дамуындағы маңызды және қажетті кезең болып табылады. Әлеуметтік интеллекттің қалыптасуының маңызды шарты-әлеуметтенудің бастапқы құрылымы - отбасы.

Әлеуметтік интеллект оқушылардың адамдардың іс-әрекеттері мен әрекеттерін түсінуін қамтамасыз етеді. Әлеуметтік интеллект-бұл мектептегі тәрбиенің басым міндеттеріне сәйкес келетін жеке тұлғаның әлеуметтік

бейімделуінің бір түрі.

Бастауыш сынып оқушыларына арналған тренингтік сабақтар өткізуді қамтитын мұғалімдер мен ата-аналар үшін әлеуметтік зияткерлікті дамыту бойынша ұсыныстар берілді.

Қорытынды. Әлеуметтік интеллект ұғымы қазіргі психологиялық ғылым үшін салыстырмалы түрде жаңа сипатқа ие. Әлеуметтік интеллект адамдардың мінез-құлқын дұрыс түсіну қабілеті ретінде анықталады. Бұл қабілет тиімді тұлғааралық қарым-қатынас пен сәтті әлеуметтік бейімделу үшін қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының танымының, есте сақтауының, ойлауының, қиялының, сөйлеуінің тез дамуына, оның эмоционалды-ерік сферасының тұрақтануы әлеуметтік таным болып табылады. Бұл психологиялық жетістіктер мектеп оқушыларына адам әлеміне тиімді еніп қана қоймай, оны белсенді түрде игеруге, қоғамдағы, ғарыштағы оқиғаларды, ересек адам мен әлеуметтік рөлге қатысты таңдау жасауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар біз бастауыш сынып оқушысының әлеуметтік интеллектісінің дамуына әсер ететін ықтимал факторларды қарастырдық. Мысалы: ата - аналар тарапынан жеккөрушілік, тәрбиелік және тәрбиелік келіспеушілік, әлеуметтік интеллектіні құрайтын жеке қабілеттердің қалыптасуына екіұшты әсер етеді.

Әлеуметтік ортаның әсерінен қалыптасатын әр түрлі әлеуметтік көзқарастар: этникалық, саяси, діни. Бұқаралық ақпарат құралдарының әсерін байқадық.

Сондай-ақ, зерттеу тобындағы балалардың дамуы мен олардың отбасыларындағы қарым -қатынас арасындағы байланыс байқалады. Отбасылық қарым -қатынаста қиындықтары бар балалар кейбір диагностикалық тестілерде әлеуметтік және эмоционалдық дамудың төмен деңгейін көрсетті.

Зерттеу нәтижелері барысында баланың әлеуметтік интеллектісінің дамуына отбасылық қарым-қатынас сияқты факторға тәуелділігі байқалатынын атап өткіміз келеді. Мектеп тарапынан орынды ұйымдастырылған әлеуметтік ортасы мен отбасындағы қолайлы жағдайлар оқушының жеке басының дамуын толық қамтамасыз етеді, бала мен ересек адамның қарым-қатынасы оқушыны жаңа әлеуметтік сапаға дайындайды, мақсатты және қарқынды даму процесінде ынталандыруға болатын әлеуметтік интеллектінің дамуын қамтамасыз етеді.

Қолданылған әжебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Н.Ә. Назарбаевтың «Интеллектуалды ұлт. 2020» ұлттық бағдарламасы // <https://aikyn.kz>. 30.01.2008.
2. Гутгман Л. Наследственность таланта, ее законы и последствия / пер. с англ. - СПб., 2005. - 299 с.
3. Гилфорд Дж. Структурная модель интеллекта. - Психология мышления, М.: 1965.- 456 с

4. Айзенк Г.Ю. Интеллект: Новый взгляд // Вопросы психологии. - М. 1995. № 1. -С. 111-131.
5. Чапин Ф. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека: учебник. - М.: Академия, 2010. - 460 с.
6. «Диагностика структуры интеллекта: тест Д.Векслера - детский вари-ант», методич. рук-во., состав. Ю.И.Филимоненко, В.И.Тимофеев, «Иматон», С-Пб., 1998
7. Ю.Н. Емельянов, Вышквыркина М.А. Динамика социального интеллекта в юношеском возрасте // Психология человека в современном мире. Т. 3. Психология развития и акмеология. Экзистенциальные проблемы в трудах С.Л. Рубинштейна и в современной психологии. Рубинштейновские традиции исследования и экспериментатики : материалы Всерос. юбилей. науч. конф., посвящ. 120-летию со дня рождения С.Л. Рубинштейна (15–16 окт. 2009 г.) / отв. ред.: А.Л. Журавлев, Е.А. Сергиенко, В.В. Знаков, И.О. Александров. М., 2009. С. 46–51 ;
- 9.Выготский Л. С. Ойлау және сөйлеу. Изд. 5, истр. — «Лабиринт» Баспасы, М., 1999
10. Ушаков Д В. Введение в математические основы САПР : (курс лек-ций) / Д. М. Ушаков. - [2-е изд., перераб. и доп.] - Москва: ДМК Пресс, 2015. - 207
11. Савенков А.И. Концепция социального интеллекта/ А.И.Савенков// Одаренный ребенок – 2006 - №1, с. 6-18.
12. Демина Л.Д., Лужбина Н.А. Факторы становления и развития социального интеллекта личности// Известия Алтайского государственного университета. Барнаул: 2005. № 2. С. 104–107.].
13. Д.В. Люсина, Д.В. Ушаков. Социальный и эмоциональный интеллект: От процессов к измерениям /Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. – 351 с.
14. Демина Л.Д., Лужбина Н.А. Факторы становления и развития социального интеллекта личности// Известия Алтайского государственного университета. Барнаул: 2005. № 2. С. 104–107.

Аннотация

В статье рассмотрены итоги экспериментальной работы с особенностями развития социального интеллекта младших школьников

Развитие социального интеллекта младших школьников сопровождается развитием внимания, памяти, логического и творческого мышления. Следовательно, уровень развития социального интеллекта напрямую зависит от способности к логическому мышлению, широты мышления, глубины и гибкости ума.

Роль учителя здесь состоит в том, чтобы помочь ребенку найти смысл совместной деятельности в окружающем мире, научить ставить цели, планировать и организовывать свою деятельность.

Анализ результатов исследования наглядно показал, что опытно-экспериментальная работа, осуществленная при определении развития основных компонентов социального интеллекта, достигла своей цели - получены положительные результаты по всем обозначенным задачам.

В ходе результатов исследования хотелось бы отметить, что наблюдается зависимость развития социального интеллекта ребенка от такого фактора, как семейные отношения. Адекватно организованная со стороны школы социальная среда и благоприятные условия в семье в полной мере обеспечивают развитие личности школьника, отношения ребенка и взрослого подготавливают ученика к новому социальному качеству, обеспечивают развитие социального интеллекта, которое может быть мотивировано в процессе

В статье рассмотрены итоги экспериментальной работы с особенностями развития социального интеллекта младших школьников

Развитие социального интеллекта младших школьников сопровождается развитием внимания, памяти, логического и творческого мышления. Следовательно, уровень развития социального интеллекта напрямую зависит от способности к логическому мышлению, широты мышления, глубины и гибкости ума.

Роль учителя здесь состоит в том, чтобы помочь ребенку найти смысл совместной деятельности в окружающем мире, научить ставить цели, планировать и организовывать свою деятельность.

Анализ результатов исследования наглядно показал, что опытно-экспериментальная работа, осуществленная при определении развития основных компонентов социального интеллекта, достигла своей цели - получены положительные результаты по всем обозначенным задачам.

В ходе результатов исследования хотелось бы отметить, что наблюдается зависимость развития социального интеллекта ребенка от такого фактора, как семейные отношения. Адекватно организованная со стороны школы социальная среда и благоприятные условия в семье в полной мере обеспечивают развитие личности школьника, отношения ребенка и взрослого подготавливают ученика к новому социальному качеству, обеспечивают развитие социального интеллекта, которое может быть мотивировано в процессе целенаправленного и интенсивного развития.

Ключевые слова: социальный интеллект, социальная недостаточность, интенсификация, духовное образование, интеллектуальный

Annotation

The article discusses the results of experimental work carried out taking into account the peculiarities of the development of social intelligence of younger schoolchildren.

The development of social intelligence of younger schoolchildren is accompanied by the development of attention, memory, logical and creative thinking.

Consequently, the level of development of social intelligence directly depends on the ability to think logically, breadth of thinking, depth and flexibility of the mind. The role of the teacher here is to help the child find the meaning of joint activity in the surrounding world, teach him to set goals, plan and organize his activities. The analysis of the results of the study clearly showed that the experimental work carried out to determine the development of the main components of social intelligence has achieved its goal - positive results were obtained for all the designated tasks.

In the course of the results of the study, I would like to note that there is a dependence of the development of a child's social intelligence on such a factor as family relations. An adequately organized social environment on the part of the school and favorable conditions in the family fully ensure the development of the student's personality, the relationship between the child and the adult prepare the student for a new social quality, ensure the development of social intelligence, which can be motivated in the process of purposeful and intensive development.

Keywords: social intelligence, social deficits, intensity, spiritual education, intelligence

FTAMP 14.29.37

Д.В. Лепешев¹, С.Б. Ескендинова²

1Қазақстан Республикасы, Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, e-mail: d_Lepeshev@mail.ru

2Қазақстан Республикасы, Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, e-mail: saule1984@bk.ru

АУТИЗМІ БАР БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕЙТІН АТА-АНАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа: Мақалада аутизмi бар балаларды тәрбиелеу отбасыларының психологиялық-педагогикалық ерекшелiктерi қарастырылған. Даму күнсыздануы бар балаларды тәрбиелейтiн отбасылармен сипатталатын жалпы белгiлер. Отбасындағы ата-аналардың мiнез-құлқының қолайсыз түрлерi және олардың балаға әсерi қарастырылады. Аутист-баланың отбасының психологиялық сипаттамасы берiлген. Арнайы бiлiм беру қажеттiлiктерi бар балалардың ата-аналарына психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мәселесi қарастырылған.

Түйiн сөздер: Отбасы, арнайы бiлiм беру қажеттiлiктерi бар балалар, әлеуметтену, аутизмi бар балалар, психологиялық және педагогикалық қолдау, сайт.

Соңғы жылдары біздің елде психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру деректері бойынша аутизм балалардың саны көбейді. Берілген мәселе білім беру және денсаулық сақтау облысында ең маңыздыларының бірі болып көрінеді. Мүмкін, бұл осы жағдайдың жоғары жиілікпен түсіндіріледі, сонымен уақытылы диагностикаға жекелеген қиыншылықтар және арнайы көмектің егжей-тегжейлі әзірленген жүйенің болмауы [1].

Қазіргі уақытта Қазақстанда ерекше білім беру қажеттіліктерімен 161 156 бала саналған. Ерекше білім беру қажеттіліктерімен балалар санатына Аутизмі бар балалар кіреді. 2020 жылда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың санынан, 5193 балада сондай қорытынды бұл 3,2 %. 2017 жылғы деректермен салыстырғанда аутизмнің қорытындысымен 3820 бала тіркеліп тұрды [2].

Осыған байланысты түрлі ауытқулары бар балалардың отбасында тәрбиелеу мәселелердің өзектілігі, берілген санаттағы балалардың дамуы және одан әрі әлеуметтенуі қай жолмен баратын мәселелерді шешумен байланысты.

Отбасы баланың әлеуметтенуінде ең маңызды фактор болып көрінеді және оның ықпалы басқа барлық қоғамдық институттарының әсерінен асып түседі. Ерекше білім беру қажеттілігімен бала үшін, отбасының рөлі керемет өседі, өйткені оған осындай баланың күтімінің негізгі ауырлығы жүктеледі, тәрбиелеу және білім беру. Осыған орай отбасы бір қатар дағдарыстар және мәселелерді өтеді, сол уақыттағы бар материалдық ауыртпаушылыққа, өзара психологиялық және әлеуметтік ауыртпаушылықтар да өседі, сонымен қатар отбасы мүшелерінің стресстік, депрессиялық және басқа көп мәселелердің пайда болу қаупі өседі. Бұл дағдарыстармен табысты жеңу үшін, отбасы мүшелеріне тек қана материалдық, физикалық ғана емес, сонымен қатар психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетілу керек. Қолдау тек қана сол уақытта пайдалы болады, егер ерекше отбасыдағы ерекше білім беру қажеттіліктері бар бала болса ғана саналады және отбасылық қарым-қатынастың даму кезеңдеріне байланысты.

Осылайша, ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы тәрбиелейтін отбасыға көмек көрсету мәселесінің маңыздылығы артып келеді. Бұл мәселе отандық және шетелдік ғылым үшін жаңа болып көрінбейді. XIX ғасырда педагогтар (В.М. Бехтерев, С.С. Корсаков, В.П. Кащенко, И.В. Маляревский және т.б.) дамуы бұзылған балалардың хал-жағдайына ата-аналардың жағымды әсерін қарастырған. Отбасы дәрігерге және педагогқа дұрыс әдісті таңдауға көмек беретін және сол әдісті қолдануға сәйкес орта жасайды. Бірақ өкінішке орай XX жүз жылдықтың ортасында бұл гуманистік тәсілдер үлкен дәрежеде жоғалған. КСРО – да өткен ғасырдың 60-80 жылдары дифференциалдық оқыту жүйесі белсенді дамыған, балаларға тәрбие беру сұрақтарымен арнайы балабақшалар және мектептегі мамандар айналысуы тиісті, және де отбасылар тәрбие беру үрдісінен алыстатылған.

Бірақ бір қатар ғалымдар ата-аналар үшін ұсыныстарды әзірлеуге жалғастырды, өйткені олар қиыншылық тудыратын балалардың дамуына әсер етуге айқындаушы болуына әділ сенді (С.Д. Забрамная, Е.М. Мастюкова және

т.б.). ХХ жүзжылдықтың 90-шы жылдары жағдай түбегейлі түрде өзгерді. Дамуында қиыншылық тудыратын балаларды әлеуметтікке тәрбиелеу және бейімделуге қазіргі гуманистік тәсілдер ерекше қажеттіліктері бар балаларға даму процессінде отбасының белсенді қатысуын болжайды [3].

В.В. Ткачеваның көзқарасы бойынша отбасында дамуы қиыншылық тудыратын бала бар болса оның психологиялық, әлеуметтік және соматикалық деңгейде сапалы өзгерістер орын алады, оларды жеңу үшін денсаулық мүмкіншіліктері шектеулі балалардың отбасына сүйемелдеу қарастырылған, осыған байланысты денсаулық мүмкіншіліктері шектеулі балалардың отбасыларымен жұмыс өте қажетті болып көрінеді. Кешенді психологиялық-педагогикалық технологиясы балаға оның дамуында көмек көрсету үрдісінде ата-аналарды қатыстыруға, әртүрлі түрлері және формаларымен қолдау отбасыға болжайды. Баланың дамуында мүмкіншіліктерді жүзеге асыру үшін, отбасыда түзету-даму ортасын құру және қолдауға, ата-аналармен табысты жұмыстың жалпы нәтижесі болып көрінеді [4].

Мүмкіншіліктері шектеулі балаларды тәрбиелейтін отбасылардың психологиялық ахуалдың ерекшеліктері Ю.А. Блинкованың, Т.Г. Богданованың, Т.Н. Волковскаяның, С.А. Игнатъеваның, М.В. Ипполитованың, Е.М. Мастюкованың, А.Г. Московкианың, М.М. Семагоның, В.В. Ткачеваның және басқалардың іздеулерінде жазылған.

Дамуы бұзылған балаларды тәрбиелейтін отбасылардың мінез-құлқын көрсететін жалпы белгілерін атап кетейік:

-ата-аналар, баланың келешектегі қатынасы бойынша жүйке-психикалық және физикалық жүктемені, шаршауды, шиеленісті, абыржуды және сенімсізді сезінеді;

-баланың тұлғалық көріністері және мінез-құлқы, ата-аналардың үмітін ақтамайды, нәтижесінде оларда тітіркендіргіш, наразылық тудырады;

- отбасылық қатынас бұзылады және бұрмаланады;

- отбасының әлеуметтік статусы төмендейді – туындайтын мәселелер тек отбасылық қарым-қатынастарға ғана әсер етпейді, сонымен қатар жақын қоршаған ортаның өзгеруіне әкеледі. Ата – аналар баланы кешеуілдеп дамуы фактісін достарымен таныстарынан жасыруға тырысады, сондықтан отбасыдан тыс шеңберінің көлемі азаяды;

- «ерекше психологиялық қақтығыс» отбасында қоғамдық пікірмен қақтығыс нәтижесінде ата-аналардың баланы емдеуге деген күш-жүгерін әрдайым дұрыс бағалай бермейді.

В.В. Ткачева осындай күйде болған ата-аналар жағдайын ішкі (психологиялық) және сыртқы (әлеуметтік) тұйық деп мінездейді [5].

Берілеген жұмыста нақты, аутизм бар балалары бар отбасы туралы сөйлескіміз келеді. Аутист-балалар отбасында бірінші болып туады немесе жалғыз бала болады. Ата-аналар тәжірибесінің болмауына байланысты, олар ұзақ уақыт бойы баласының ерекшеліктерін байқамайды. Өмірдің үшінші жылы ата-аналар үшін өте маңызды, өйткені баланың ауытқуларының ауырлығы айқын

болады. Ата-аналардың реакциясы «нашар тұқым» қуалаушылықтың болжамды рөліне байланысты аландаушылық тудыратын баланың атынан өзін-өзі толық қабылдамау кешенінде баланың байланыспауына дейін депрессия, шатасу түрінде көрінеді. Бұл өзінің баласын басқа (қалыпты) балалармен тиімсіз салыстырумен ауырланады. Отбасылық қатынастардың жасырын немесе айқын қайшылықтар, ата-аналардың өзара айыпталу шиеленістері туындайды. Аутизмі бар балалардың ата-аналарына мамандармен берілген көптеген кеңестердің біразы проблемалардың ауыртпаушылығын көбейтеді. Сондықтан жиі мамандар өздері де аутизм сияқты дамуы бұзылуының ерекше сипаты туралы жеткілікті айқын түсінігі жоқ. Оның ерекшеліктерін түсінбейтіндер, ата-аналарға қажетті көмек бере алмайды.

Аутизм дертіне ұшыраған балалардың ата-аналары, нақты диагноз қою үшін, проблеманы нақты түсіну үшін және қалай тәрбиелеу, өз баласына қалай қарай керек туралы кеңес алу үшін жиі бір маманнан басқа маманға барып жүреді. Егер түсініктемелер жеткіліксіз болса, ата-аналар өз ізденістерін жалғастырады (кейде олар оны тоқтатады). Диагноз қойылғаннан кейін, бастапқы уақытта отбасының уайымы ерекше өткір болып көрінеді. Мамандардың күші отбасыға психологиялық көмек беруге қандай екенін қабылдап, ата-аналардың балаға белсенді көмек беруге бағытталған. Бірақ ата-аналардың алғашқы сезімдері соққы, кінә, ешқашан кетпейді, олар ұйықтап жатқандай, отбасы өмірінің эмоционалды бөлігі болып жиі көрінеді. Белгілі бір кезендерінде олар жаңа күшпен жыпылықтайды және отбасының бейімделуін бұзады. Сондықтан аутист баланың отбасы тұрақты психологиялық қолдауда мұқтаж болады.

Аутизмі бар баланың тууы, сөзсіз отбасының өмір салтын және де психологиялық климатын өзгертеді. Барлық отбасы мүшелері де, ең бастысы анасы эмоционалды стресс күйінде болады, сол күй жыл сайын өседі. Ерлі-зайыпты және басқа отбасы мүшелерінің арасында біркелкі емес және де жиі жанжал қатынас пайда болады. Созылмалы стресс жағдайы жоғары тітіркендіргіштікке, үнемі ішкі мазасыздықты сезіну, ұйқының бұзылуына әкеледі. Ананың эмоционалды стрессі, ең бастысы оның жұбайымен қарым-қатынасында көрініс табады. Көңіл күйдің төмендеуі, үнемі аландаушылық, ананың араздыға, оның толық балаға ауысуы әкесінде өтпейтін жайсыздық сезімді және эмоционалды ауыр жағдайды қалыптастырады. Әкелер жиі көп уақытты жұмыста өткізеді, оларға отбасына материалды қамтамасыз ету міндеттері жүктеледі. Егер ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасы бұрында нашар болса, онда ауыратын баланың тууы жасырын ішкі жанжал көрінеді және күшейтіледі: ауыратын баланың тууы өзара айыптау сөзсіз. Ауыратын баланың тууы ананың аффективті шиеленісі, ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасына ғана емес, ең алдымен өз баласымен қарым-қатынасқа қолайсыз әсер көрсетеді. Мұндай ана кернеулі, байлаулы, ол сирек күледі және баланы өңдеуде біркелкі емес, ол жылдар өткен сайын неврозталық болады,

отбасыдағы жағдай қызиды және отбасылар ыдырайды [6, с. 106].

Атап өткені жөн, ыдырамаған отбасыда баланың ауруы ананы пайдалы қоғамдық еңбектен, белсенді қоғамдық өмірден аландатады, таныстар шеңберін тарылуына әкеледі. Қоғамнан оқшаулау ата-аналардың ауыр психикалық жағдайын одан сайын күшейтеді, ана мен баланың қарым-қатынасын нашарлатады, оның тәрбиесіне зиян келтіріп және оның бейімделмеуіне ықпал жасайды.

Ата-аналардың отбасыда бала үшін басқа да мінез-құлықтық қолайсыз формалары бар. Кейбіреулер баланы барлық қажеттіліктерімен қамтамасыз етіп: тамақпен, әдемі киіммен, ойыншықтармен, сонымен қатар ой-санамен «алшақтатады» оны. Бұл балаларға қызығушылықтың болмауы, олармен өзара әрекеттесуінің жеткіліксіздігімен білдіріледі. Бұндай аутист балаларға қарым-қатынас жиі кездеседі. «Қабылданбаған» балалар ата-аналар жағынан эмоционалды-оң ынталандырудың жетіспеушілігінен зардап шегеді. Бұл одан сайын олардың сөйлеу дамуын және әлеуметтік шеберлігін кешіктіреді, активті танымдылық формаларын және қызығушылығын ауырлатады [6, с. 110].

Егер анасы өз ішінде күш тауып және психикалық тепе-теңдікті сақтаса, ол өз баласына белсенді көмекші болады. Ол өз баласының проблемасын жақсы түсініп, мамандардың кеңестерін тындап, өзінде бірқатар жаңа қасиеттерді дамытады, және де ең алдымен байқаушылықты, өз баласының жағдайындағы өзгерістерді белгілеуге тырысады. Бұл жағдайда балаға көмектесу үшін ең қолайлы отбасылық атмосфера жасалады [6, с. 107].

Бастапқыда қарым-қатынас жылы болған отбасыларда, өзара түсіністік пен сүйіспеншілікке негізделген, науқас баланың дүниеге келуі отбасын әрі нағайта алады. Бірақ бұл отбасыда айналадағы адамдардан, жақындардан және қоғамнан моральдық қолдауда мұқтаж. Өкінішке орай, осындай отбасылардың проблемаларын түсіну қоғамдағы жеңгейі төмен және адамдар жиі өздерін оларға дұрыс емес қарым-қатынаспен қарайды, бұл олардың оқшаулануын одан әрі күшейтеді [7].

Қазіргі таңда ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың отбасымен жұмыс істеу технологиясы жеткілікті әзірленбеген және көбінде іс жүзінде қолданылмайды. Сондықтан бұл мәселені замануи ақпараттық-коммуникативтік кеңістік аясында зерттеу қажеттілігі туындады, қазіргі уақытта АКТ пайдалану өз білімін жетілдіру және өзара әрекеттесу ең негізгі жол деп көрінеді. Қазақстан Республикасының 2,15 жылғы 24 қарашадағы № 418-V «Ақпараттандыру туралы» Заңының міндеттерінің бірі болып көрінеді: ақпараттық қоғамды қалыптастыру және дамыту; цифрлық сауаттылықты жоғарлату; электрондық оқытудың электрондық ақпараттық ресурстарына қол жеткізу жағдайында білім беру процесінде қатысушыларды қамтамасыз ету [8].

Берілген мәселені шешудің оңтайлы нұсқасы – ата-аналар үшін арнайы сайт немесе сайта парақша жасау, олар сол сайтта эмоционалды-коммуникативтік

дамытуға байланысты сұрақтарына, өздерін қызықтыратын материалдарды тауып алады. Сонымен қатар сайтта шығарылған нормативті-құқылық актілер және инклюзивті, арнайы білім беру саласында бейімделу оқыту бағдарламалары орналастырылады.

Заманауи цифрлық ақпараттық-коммуникациялық технологиялар психологтардың, арнайы мұғалімдердің ата-аналармен аутизмі бар балаларды оқытуда және тәрбиелеуде өзара іс-қимылының тиімділігін арттыра алады. Ал ғаламторда өзіміздің сайты болғаны ата-аналарға барлық қызықтыратын сұрақтар бойынша актуалды ақпаратты жедеп алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл сайт ата-аналар үшін білім беру, әдістемелік немесе тәрбиелік сипаттағы ақпарат көзі бола алады, бұл ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігін едәуір арттырады.

Осылайша, аутизмі бар балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналар үлкен ресурстарға ие болуы керек, сондықтан баламен күнделікті жұмыс психологиялық-педагогикалық қолдау өмір бойы жалғасуы мүмкін, ал ата-аналар үлкен моральдық күш пен кәсіби қолдауды қажет етеді. Ата-аналардың балаларды тәрбиелеуге үйрету бойынша, жедел ақпаратты оқытуға арналған ыңғайлы цифрлық сайты пайдалануды, ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы тәрбиелеуде ата-аналардың мүмкіндіктерін анықтауға және іске асыруға, отбасылық микроклиматы қалыпқа келтіруге, отбасылардың баланың және қоғамның әлеуметтік байланыстарын оңтайландыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ерсарина А.К. Психические основы организации раннего выявления, диагностики консультация детей с проблемами в развитии: Автореферат, дисс, канд.псих. наук. – А-А, 2002, -30 с.
2. https://www.inform.kz/ru/skol-ko-v-kazahstane-detey-s-osobymi-obrazovatelnyimi-potrebnostyami_a3687556
3. Дементьева, Л.А. Развитие социальной активности и компетентности родителей в вопросах семейного воспитания / Л.А. Дементьева // Социальная педагогика. – 2018. – №1. – С. 97-105.
4. Ткачёва В.В. Семья ребенка с ограниченными возможностями здоровья. Диагностика и консультирование (пособие) Москва 2014. -25 с.
5. Ткачева В.В. Система психологической помощи семьям, воспитывающим детей с отклонениями в развитии: автореф. дис. ... докт. пед. наук / В.В. Ткачева. - М., 2005. - 46 с.
6. Баттельхейм Б. Пустая крепость. Детский аутизм и рождение Я/ Пер. с англ. – М.: Академический проект: Традиция, 2004. – 784 с.
7. Башина, В.М. Ранний детский аутизм // Альманах «Исцеление». – М., 1993.
8. «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V ҚРЗ.

Аннотация: В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности семей, воспитывающих детей с аутизмом. Выделены общие признаки, характеризующие семьи, воспитывающие детей с нарушениями развития. Рассмотрены неблагоприятные формы поведения родителей в семье и их влияние на ребенка. Дана психологическая характеристика семьи ребенка-аутиста. Рассмотрена проблема оказания психолого-педагогической поддержки родителям детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: Семья, дети с особыми образовательными потребностями, социализация, дети-аутисты, психолого-педагогическая поддержка, сайт.

Abstract: The article discusses the psychological and pedagogical features of families of raising autistic - children educational needs. General features characterized by families raising children with developmental impairment. The adverse forms of parents' behavior in the family and their influence on the child are considered. The psychological characteristic of the family of a child-autist is given. The problem of providing psychological and pedagogical support to parents of children with special educational needs is considered.

Key words: Family, children with special educational needs, socialization, autistic - children, psychological and pedagogical support, site.

ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»

MRNTI: 37.013.42 (574)

L.G.Balabekova,¹ A.S. Dzhumagulova,² S.S.Nurlanova³, G.T. Kussainova⁴

¹⁻³ E. A. Buketov Karaganda University

Karaganda city, Republic of Kazakhstan, e-mail: Lyaka1982e@mail.ru

⁴ Шоқан Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

TO THE QUESTION OF SOCIAL PROTECTION OF FAMILY AND CHILDHOOD

Abstract. Social support for the family is currently an integral part of the state system of social protection of the population, one of the leading and dynamically developing components of the social sphere. The article discusses the main directions, principles, tasks of social protection of the family and childhood, the theoretical and regulatory framework of social protection of the family and childhood, international legal acts on the protection of the rights of the child. The main priorities of the state social policy on social support for families with children are identified, the main state guarantees for the social protection of families and

children are described, the main direction of the state social policy regarding the protection of motherhood and childhood in the Republic of Kazakhstan are described. The conclusion is drawn on the creation of an effective system of social protection of motherhood and childhood in the Republic of Kazakhstan, which ensures the protection of the legitimate rights and interests of motherhood and childhood.

Key words: Family; childhood; social protection of the family and childhood; social policy of the state in relation to the family; protection of motherhood and childhood; state policy in the interests of children; social support of the family.

In modern conditions of society development the problems of family social protection are becoming the most relevant and priority. Current trends in democratization and development of society reveal the importance of taking into account and completeness of children social protectionsystem. The successful solution of the socio-economic problems of the state is largely connected with the upbringing of the young generation, with the state of such a social institution as the family. Social protection of family and childhood is manifested in different spheres of life: in the field of family relations, in education, in the child's environment. Firstly, an adequate standard of living for the family must be ensured, secondly, the safety of the family (physical, economic and social) must be ensured, and thirdly, the right to self-realization of abilities and the development of individual capabilities. Currently, there are several basic approaches to the study of social protection of the family and childhood issue.

Social protection of family and childhood is an integral component of social protection of the population as a whole, which is defined as “a set of economic, social and legal measures, as well as a set of institutions that provide all citizens with equal opportunities to maintain a certain standard of living, as well as support for certain social groups of the population” [1, p.6].

I.F.Dementieva, L.Ya.Oliferenko, T.I. Shulga define the concept of “social protection of the family and childhood - as assistance provided by professionally trained people to children and families in difficult situations in identifying and resolving problems arising from the violation of their basic rights” [2, p.41].

According to T.N. Poddubnoy and A.O.Poddubny “social protection of family and childhood is organizational, legal, financial and economic, medical, social, psychological, pedagogical measures to ensure guaranteed living conditions, support for life support and harmonious development of the child in the family, carried out by society and its official structures ”[3, p.12].

In the studies of T.A.Boytsov, N.Y.Konasov, V.S.Koshkina social protection of family and childhood is interpreted as a system of activity organized on the basis of interagency cooperation and aimed at creating conditions for the realization of special categories children rights (in a difficult life situation). The authors believe that social protection solves the problems of realizing the rights of the child to full development, education, leisure, health, participation in cultural and creative life, support and assistance of adults. O.S.Gazman who highlighted the basic principles of providing

social and educational support to the family: the consent of the child to help and support; reliance on personal strength and personality capabilities; compatibility, cooperation, promotion; privacy, benevolence; safety, health, rights, human dignity; implementation of the "Do no harm" principle [4].

The research of T.V. Lodkina highlights the following areas of social and pedagogical protection of the family: the maintenance of education as a way of socializing the child's personality; educational system involving family and family social educator; social and educational service. The author also notes that the main components of the process of social and pedagogical protection of the family are - diagnosis and correction of pedagogical neglect of children, study of family life and psychological - pedagogical culture of parents, differentiated approach, counseling [5].

Social protection of the family is a practical activity to implement the main areas of social policy of the state in relation to family, motherhood, fatherhood and childhood. The main tasks of social protection of the family are:

1) implementation of the social rights established by law and minimum social guarantees to citizens primarily in the areas of pensions, social services; financial support for families with children, etc.;

2) adapting the social protection system to changing socio-economic conditions, including the development of a network of social services institutions, expanding the list of social services provided to the population, supporting non-state forms of social assistance, training of social workers;

3) improving the organization of social protection by forming complete social technologies, differential approach to different categories of population and types of families, targeted social assistance directly related to the recipient's specific needs;

4) widespread use of active forms of social support (social and psychological rehabilitation and adaptation of the population, assistance self-fulfillment and self-sufficiency, professional orientation, etc.) [6, p.234].

Social protection of the family and childhood is one of the most important areas of social policy of the state. The right to social protection has become an essential element of a citizen's legal status and is enshrined in the international legal standards and constitutions of most developed countries. In the Preamble of the "Declaration on the Rights of the Child" adopted and proclaimed by the UN General Assembly on 20.11.1959, a child is defined as a person "physically and mentally immature" and, therefore, he\she should be given special attention to society at any level [7, p.1].

In the Preamble of the UN Convention on the Rights of the Child (1989) it is written: "A child, due to his physical and mental immaturity, needs special protection and care including adequate legal protection" [8, p.1] and emphasizes the social importance of preparing a child for independent life in society, ensuring his\her free development, guarantees of personal-significant and socially acceptable qualities. At the same time, it is noted that the problem of rehabilitation, support, socialization, preparation for independent life of children requires special attention from the state, society and family. The Convention on the Rights of the Child, in Articles 26-27,

states that "every child has the right to enjoy social benefits, including social life insurance," and "the state should help those parents who cannot provide for their children necessary conditions" [8, p.4].

The State is designed to create conditions for the family to achieve the level of social well-being necessary for the independent existence of the family, self-sufficiency and self-development. Therefore, the strategic goal of implementing the state family policy towards the family is to create conditions for the formation and development of the family as a full-fledged subject of Kazakhstan's society. The main criteria of a social state is the protection of motherhood, paternity, and social protection of the family. Article 1 of the Republic of Kazakhstan Constitution states that "the Republic of Kazakhstan asserts itself as a democratic, secular, legal and social state whose highest values are a person, his life, rights and freedoms." The family as a social institution is protected by the state. Article 27 of the Constitution provides: "Marriage and family, motherhood, paternity and childhood are protected by the state. Caring for and nurturing children is a natural right and responsibility of parents." [9]. This provision is fully consistent with article 23 of the International Covenant on Civil and Political Rights, which states that "the family is a natural and basic unit of society and has the right to protection from society and the State" [10].

The state legislatively provides the family with an independent social status and ensures the observance of family rights in the process of economic and sociocultural development of society. The family, for its part, is called upon to fully fulfill its functions, build its life career on the basis of the principles of self-development and self-sufficiency. It is important to guarantee institutional rights and interests that ensure the sovereignty of the family as a subject of social relations, and support for particularly needy families. The solution of these problems, in turn, is associated with the need: general stabilization of the birth rate and strengthening the family, including through a gradual transition from a predominantly small to medium-child type of reproductive behavior of families; comprehensive strengthening of the institution of the family as a form of the most rational life of an individual and its normal socialization in society; social protection and support for families in the care, upbringing and development of children. The specifics of the functioning of the family requires a special approach to solving its social problems in the implementation of state social policy.

About 60 international human rights instruments have been ratified in Kazakhstan, some of which relate to the protection of children's rights: UN Convention on the Rights of the Child; Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination; International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; ILO Maternity Convention; Convention on the Rights of Persons with Disabilities; Convention against Discrimination in the Field of Education; The Convention "On the international procedure for the collection of alimony for children and other forms of family support and the Protocol on the Law Applicable to Alimony Obligations" and others [11, p. 8].

In 2012, Kazakhstan ratified the Convention of the International Labor Organization for the Protection of Maternity. Currently, the state is implementing all the standards of the International Labor Organization for the Protection of Maternity, in particular on the duration of maternity leave and the appointment of cash payments. Measures are being taken to increase fertility stimulation, social support for young and large families, solve housing problems, and provide highly qualified and affordable medical and social services [12].

In 2016, the Government of the Republic of Kazakhstan ratified the Convention on Combating Discrimination in Education, the Convention on the International Procedure for the Collection of Alimony for Children and Other Forms of the Family, and the Protocol on the Law Applicable to Alimony Obligations.

Of great importance in the formation of a system of social protection for families and children is the improvement and development of the relevant regulatory framework. Kazakhstan has created a model for protecting the rights of the child, built at the institutional and legislative levels in accordance with international standards. Developed and adopted: Law of the Republic of Kazakhstan “On the Rights of the Child in the Republic of Kazakhstan”; Law of the Republic of Kazakhstan "On social and medical-pedagogical correctional support for children with disabilities"; Law of the Republic of Kazakhstan “On family-type children's villages and youth homes”; Code of the Republic of Kazakhstan “On marriage (matrimony) and the family”; Law of the Republic of Kazakhstan "On the prevention of juvenile delinquency and the prevention of child neglect and homelessness"; Law of the Republic of Kazakhstan “On state benefits to families with children”; Law of the Republic of Kazakhstan “On Special Social Services”; Law of the Republic of Kazakhstan “On Prevention of Domestic Violence”; Law of the Republic of Kazakhstan “On State Youth Policy”; The Law of the Republic of Kazakhstan “On minimum social standards and their guarantees” and others. To address the specific tasks of social protection of the family, a program-targeted approach has become wider. In particular, the “National plan of measures to strengthen family relations, moral and ethical and spiritual and moral values in the Republic of Kazakhstan for 2015-2020” was developed and adopted [13]. Measures are envisaged to strengthen the institution of the family, protect motherhood and childhood, and provide social support to the family.

In the Republic of Kazakhstan, a state policy is being implemented in the interests of children, the goals of which are: ensuring the rights and legitimate interests of children, preventing their discrimination; consolidation of basic guarantees of the rights and legitimate interests of children, as well as restoration of their rights in cases of violations; the formation of the legal framework for guaranteeing the rights of the child, the creation of appropriate bodies and organizations to protect the rights and legitimate interests of the child; assistance to the physical, intellectual, spiritual and moral development of children, the education of patriotism, citizenship and peacefulness in them, as well as the realization of the personality of the child in the interests of society, the traditions of the peoples of the

state, and the achievements of national and world culture; ensuring focused work on the formation of juvenile justice and legal culture; ensuring the protection of children from information harmful to their health and development.

State policy in the interests of children is a priority area of the state bodies activity and is based on: legislative support of the rights of the child; state support of the family in order to ensure the full upbringing of children, protect their rights, prepare them for a full life in society; the establishment and observance of state minimum social standards aimed at improving the lives of children, taking into account regional characteristics; responsibility of officials, citizens for violation of the rights and legitimate interests of the child, causing harm to him; state support of public associations and other organizations performing functions to protect the rights and legitimate interests of the child [14].

An analysis of the regulatory and legislative framework in the field of social protection of motherhood and childhood in Kazakhstan allows us to single out the main directions of implementing family policy: providing social, psychological and pedagogical assistance to the family, protecting the health of mothers and children, social support and protecting low-income families, and social and pedagogical prevention juvenile delinquency, social protection of children in difficult situations, etc. The state is doing everything possible to ensure that children live well and comfortable and family welfare increased. In modern conditions, the necessary regulatory and legislative framework has been created in the field of protecting the rights of children, a network of various organizations of health care, education, culture, social protection of the population is functioning for the education and social education of children, there are services for psychological, pedagogical, legal, medical and social support children. The amount of budgetary funds allocated for education, cultural, social and medical support of children is increasing annually.

Social and legal protection of the rights and interests of children is one of the main directions of the national policy of the Republic of Kazakhstan. Confirmation of this is the Address of the Head of State to the people of Kazakhstan “Constructive public dialogue - the basis of stability and prosperity of Kazakhstan”, which is aimed at developing a system of social protection of the family, improving the family quality of life and first of all, improving the children quality of life. In his Address, K.K. Tokaev notes that “the issues of protecting the rights of the child and combating domestic violence should be our priority. Particular attention should be given to families with children with disabilities. According to official statistics, over 80 thousand children are registered on disability. ” The President of the Republic of Kazakhstan draws attention to the problem of high suicidality among adolescents and the need to create a holistic program to protect children affected by violence, as well as their families [15].

Currently, family social support, in contrast to the previously existing social security system, is a multifaceted activity, differentiated in relation to different groups of the population and structured by different ministries and departments, public organizations and institutions. New socio-economic conditions dictated by the

transition to a market economy predetermine the transformation of the content, methods and forms of social protection of the population, including motherhood and childhood. The Republic of Kazakhstan has established a system for protecting the rights of the child at the central and regional levels. Since 2006, the Committee for the Protection of Children's Rights of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan has been functioning. Special education departments for the protection of children's rights work in the educational departments of the regions. Since 2007, the Government established the Interdepartmental Commission on the Affairs of Minors and the Protection of Their Rights, which includes representatives of relevant ministries, non-governmental and public associations.

Kazakhstan has regional commissions for juvenile affairs and the protection of their rights. Since 2008, the Republican Council of Education Managers for orphans and children without parental care has been functioning. Since 2011, an advisory and consultative Council of non-governmental organizations under the Committee for the Protection of Children's Rights of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan has been operating [16, p.8].

In 2013, by Decree of the First President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev the list of professional and other holidays in the Republic of Kazakhstan included Family Day, which is celebrated on the second Sunday of September [17].

On February 10, 2016, the institution of the Commissioner for the Rights of the Child was established in Kazakhstan. This fact confirms the desire of Kazakhstan as a state party to implement the UN Convention on the Rights of the Child in practice and meets the recommendations of the UN Committee on the Rights of the Child on the establishment of independent human rights institutions [18].

State economic and social policy, on which the population's employment in the areas of social labor, welfare, and family income depend, is crucial for ensuring the vital functions and social security of families. Today, this direction of the state's activity is reflected in a wide range of measures in the field of family, demographic policy. To date, the main forms of state assistance to families with children have developed: cash payments to the family for children and in connection with the birth, maintenance and upbringing of children; social support for large families; social support for low-income families; social services for families raising children with disabilities.

In accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan "On state benefits to families with children", families with children born, adopted, and children taken under guardianship (trusteeship) are entitled to receive: birth benefits; childcare benefits (in cases where a person caring for a child is not a member of the compulsory social insurance system; a person caring for a child born before January 1, 2008 is a member of the compulsory social insurance system); benefits for a large family; benefits for large families mothers, allowances for raising a disabled child, allowances for caring for a disabled person of the first group since childhood [19].

The main priorities of the state social policy on social support for families with children are: stimulating fertility; increasing the prestige and authority of mothers

with many children; social support for families with children with disabilities; social support for low-income families. Each of the priorities is justified by a system of benefits that are focused on supporting children. The state implements the policy of social protection of the family through social programs and the system of social services for the population. The system of social services for the population is formed in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan “On Special Social Services” and the Law of the Republic of Kazakhstan “On Minimum Social Standards and their Guarantees”.

The rights of minor children at the legislative level are enshrined in the Code of the Republic of Kazakhstan “On marriage (matrimony) and the family” and the Law of the Republic of Kazakhstan “On the rights of the child”. Protection of the rights and interests of a child who is in educational, medical and other institutions for children without parental care, assistance in finding employment is carried out by local executive bodies. Organizations that carry out functions to protect the rights of the child are: orphanages, specialized orphanages, special organizations education, boarding schools, boarding school for the mentally retarded, family-type children's village, youth homes, centers of social adaptation. Orphaned children who lost their parents before the age of majority provided the dwelling from the state housing stock in use in accordance with the housing legislation.

Thus, the Republic of Kazakhstan has created a system of social protection for motherhood and childhood, a regulatory framework that protects the legal rights and interests of motherhood and childhood; a state policy is being implemented in the interests of children, the goals of which are, first of all, ensuring the rights and legitimate interests of children. State policy in the interests of children and in relation to the family is a priority area of social policy. The protection of motherhood, childhood, as well as social assistance to the family are the most important criteria of a social state. Over the period of independence of the Republic of Kazakhstan, a system of state support for families and children in difficult situations has been created. Children and families are protected by the state and the legislation provides for the responsibility of citizens for violating the rights and legitimate interests of the child, causing harm to him.

List of used literature:

1.T.N. Poddubnaya, A.O.PoddubnyySotsialnayazashchita semi i detstva v RossiyskoyFederatsii: spravochnikssotsialnogopedagoga i sotsialnogorabotnika. – Rostov n/D..2015

2.L.Ya. Oliferenko, T.I. Shulga, I.F. DementyevaSotsialno - pedagogicheskayapodderzhkadeteygruppyrisk. - M. 2002

3.N.Yu.Konasova,A.T. Boytsova,V.S. KoshkinaPravadeteynadopolnitelnoyeobrazovaniye i sotsialnopedagogicheskuyupodderzhku/ Pod red. Lebedeva O.E. – Spb.. 2005

- 4.O.S. GazmanPedagogicheskayapodderzhkadetey v obrazovanii kak innovatsionnayaneuvyazka// Noveyshiyetsennostiobrazovaniya: desyatkontseptsiy i esse. - М.. 1995
- 5.Sotsialnayapedagogika. Zashchita semi i detstva: ucheb. posobiye / Pod red. Lodkina T.V. – М.. 2009
- 6.Osnovysotsialnoyraboty. /Otv.red. Pavlenok P.D. – М.. 2009. s.226
- 7.Declaration on the Rights of the Child dated 20.11.1959.https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml
- 8.UN Convention on the Rights of the Child dated 20.11.1989.// http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml
- 9.Constitution of the Republic of Kazakhstan// <https://online.zakon.kz>
- 10.International Convention on Civil and Political Rights dated 16.12.66.// https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
- 11.Doklad o polozheniidetey v Respublike Kazakhstan. - Astana. 2017. // <http://www.bala-kkk.kz>
- 12.Zh. ZhanazarovaSocial protection of the family in Kazakhstan// VestnikKazNU. Series: psychology and sociology - №3 (58). 2016
- 13.Obshchenatsionalnyy plan meropriyatiypoukrepneniyusemeynykhotnosheniy. moralnoeticheskikh i dukhovno-nravstvennykhstennostey v Respublike Kazakhstan na 2015-2020 gody// <https://online.zakon.kz>
- 14.Zakon RK ot 08.08. 2002 g. № 345-II «O pravakhrebenka v Respublike Kazakhstan» //http://online.zakon.kz
- 15.PoslaniyeGlavygosudarstvanaroduKazakhstana «Konstruktivnyyobshchestvennyy dialog - osnovastabilnosti i protsvetaniyaKazakhstana» (g. Nur-Sultan. 2 sentyabrya 2019 goda) //http://online.zakon.kz
- 16.Doklad o polozheniidetey v Respublike Kazakhstan v 2016. Ministerstvoobrazovaniya i naukiRespubliki Kazakhstan.Komitetpookhranepravdetey. – Astana. 2016. <http://www.bala-kkk.kz>
- 17.Sotsialnayapodderzhkamaterinstva i detstva – neobkhodimayameradlyazaboty o semye// <https://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/sotsialnaya-podderzhka-materinstva-i-detstva--neobhodimaya-mera-dlya-zaboti-o-se>
- 18.O sozdaniinstitutaUpolnomochennogopopravamrebenka v Respublike Kazakhstan. //http://www.bala-kkk.kz/ru/news/18519
- 19.Zakon RK «O gosudarstvennykhposobiyakhsemiam. imeyushchimdetey» ot 28.06.2005 g. // <https://online.zakon.kz>

ОТБАСЫ МЕН БАЛАНЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа. Отбасын әлеуметтік қолдау қазіргі уақытта халықты әлеуметтік қорғаудың мемлекеттік жүйесінің ажырамас бөлігі, әлеуметтік саланың жетекші және серпінді дамып келе жатқан компоненттерінің бірі болып

табылады. Мақалада отбасы мен баланы әлеуметтік қорғаудың негізгі бағыттары, принциптері, міндеттері, отбасы мен баланы әлеуметтік қорғаудың теориялық, нормативтік-құқықтық негіздері, бала құқығын қорғаудың халықаралық құқықтық актілері қарастырылады. Балалы отбасыларды әлеуметтік қолдау бойынша мемлекеттің әлеуметтік саясатының басымдықтары айқындалды, отбасы мен баланы әлеуметтік қорғау бойынша мемлекеттік кепілдіктер сипатталды, ҚР-да ана мен баланы қорғауға қатысты мемлекеттік әлеуметтік саясаттың бағыттары ашылды. ҚР-да ана мен баланы әлеуметтік қорғаудың ана мен баланың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін тиімді жүйесін құру туралы қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: отбасы; балалық шақ; отбасы мен баланы әлеуметтік қорғау; отбасына қатысты мемлекеттің әлеуметтік саясаты; ана мен баланы қорғау; балалар мүддесіндегі мемлекеттік саясат; отбасын әлеуметтік қолдау.

К ВОПРОСУ О СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЕ СЕМЬИ И ДЕТСТВА

Аннотация. Социальная поддержка семьи в настоящее время выступает неотъемлемой частью государственной системы социальной защиты населения, одним из ведущих и динамично развивающихся компонентов социальной сферы. В статье рассматриваются основные направления, принципы, задачи социальной защиты семьи и детства, теоретические, нормативно-правовые основы социальной защиты семьи и детства, международные правовые акты по защите прав ребенка. Определены приоритеты социальной политики государства по социальной поддержке семей с детьми, описаны государственные гарантии по социальной защите семьи и детства, раскрыты направления государственной социальной политики в отношении охраны материнства и детства в РК. Делается вывод о создании эффективной системы социальной защиты материнства и детства в РК, обеспечивающей защиту законных прав и интересов материнства и детства.

Ключевые слова: Семья; детство; социальная защита семьи и детства; социальная политика государства в отношении семьи; охрана материнства и детства; государственная политика в интересах детей; социальная поддержка семьи.

МНРТИ 364.4

Н.М. Стукаленко¹, Р.Г. Мусаева²

*¹ АО НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Акмолинской области,
г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail:*

*² Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева,
г. Петропавловск, Республика Казахстан, e-mail:musaeva_radmila@mail.ru*

МОТИВАЦИЯ ВОЛОНТЕРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация: В статье рассматривается волонтерство и мотивация к волонтерству. Авторами были изучены аспекты мотивации волонтерства и современные взгляды на проблему. Рассмотрена проблема возникновения и становления феномена добровольчества.

В статье учитывалось более одного мотива для участия в волонтерской деятельности. Представлена взаимосвязь между внешними и внутренними факторами.

Ключевые слова: волонтерство, добровольческая деятельность, мотивы, мотивация, мотивы волонтерства.

В настоящее время активно развивается волонтерское движение, которое является одной из основных форм проявления социальной активности граждан. Мотивационный механизм является сложным структурированным явлением и включает в себя взаимодействие потребностей, интересов, ценностных ориентации и мотивов, которое в итоге преобразуется в цель человека. Мотивация волонтерской деятельности заложена в самой сути этого направления. С.В. Михайлова утверждает, что успешность формирования мотивации волонтеров в том, что добровольческая деятельность представляет собой уникальную возможность для человека совместить удовлетворение своих личных потребностей с потребностями общества [7].

Говоря о волонтерстве и мотивации волонтерства, многие исследователи указывают на бескорыстную мотивацию, поскольку сострадание к другому приводит к помощи. Рассматривая гипотезу симпатии Д. Батсона, мы можем увидеть четкую связь между поведением добровольцев и бескорыстным желанием помочь нуждающемуся человеку. Д. Батсон считает, что «чистый» альтруизм возникает там, где есть чувство сострадания к человеку, нуждающемуся в помощи. Согласно гипотезе эмпатического удовольствия, эмпатия приводит к просоциальному поведению, потому что помощник ожидает приятных ощущений после достижения определенного результата [5].

С другой стороны, С. В. Алешенок ведущими мотивами волонтерства называет солидарность и ответственность за проблемы в обществе [3].

Таким образом, исследования мотивации волонтеров в последние годы выявили основные причины волонтерства, в том числе:

- Стремление к строительству более справедливого и свободного общества;
- Энтузиазм, доброта и подвижничество граждан;
- Стремление быть социально полезным другим людям;
- Неравнодушное отношение к происходящему вокруг;
- Желание реализовать себя и свои инициативы;
- Желание решить проблемы других людей и собственные проблемы [3].

В целом можно сделать вывод, что мотивация волонтеров не только идеалистическая, но и прагматическая, например, попробовать себя в карьере, получить дополнительные знания, навыки и квалификацию, искать направления исследований, расширить профессиональный опыт. чтобы получить нужную информацию, полезные ссылки и многое другое.

По словам Л.А. Кудринской, волонтеры, которые ищут возможность получить новые связи, знания, опыт, знания посредством волонтерства, мотивированы на социальную и экономическую сплоченность [8]. Согласно Национальному волонтерскому центру Великобритании, цель которого - помогать другим на основе ответственности сообщества, главной целью по-прежнему является сама деятельность (процесс).

Другая классификация мотиваций волонтерства и волонтерства была предложена Е.С. Азаровой, разделяя мотивацию на компенсаторные, полезные мотивы, мотивы самосовершенствования, идеалистические мотивы и мотивы расширения общественных отношений [1]. Среди компенсаторных мотивов автор выбирает: решение собственных проблем, расчет на взаимопомощь, улучшение собственного благополучия, преодоление чувства одиночества. С идеалистическими мотивами он понимает пробуждение изменений в обществе, желание быть социальным, помогать нуждающимся, нести ответственность за добро, решать проблемы, улучшать благосостояние людей. а также моральный долг и сострадание. Мотивами личностного роста в этой трактовке являются: желание самореализации, самосовершенствования и развития самосознания. Причины выгоды является: приобретение полезных связей, опробование карьеры, получение дополнительных знаний, навыков и умений, расширение опыта и общественное признание. В этой интерпретации мотивы личностного роста - это стремление к самоактуализации, развитие самосознания и самосовершенствование. И, наконец, к мотивам расширения социальных контактов исследователь относит следующие: потребность в контакте с другими людьми, желание просто общаться, интересное времяпрепровождение и мотив аффилиации.

Резюмируя вышесказанное, мы можем сказать, что волонтерская деятельность определяется не одним мотивом, а целым комплексом мотивов, начиная от «чистого» альтруизма и заканчивая мотивами выгоды. Сразу становится заметным, что мотивы эти неоднозначны и разноплановы, в виду чего возникает вопрос о соответствии их добровольческой деятельности.

Поэтому необходимо выделить особенности мотивов волонтерской деятельности.

Ведущие мотивы добровольческой деятельности, как подчёркивает О. В. Решетников, должны соответствовать следующим требованиям: иметь социально значимый позитивный характер, широкую распространенность среди добровольцев, отвечать общечеловеческим ценностям, сохранять индивидуальные различия добровольцев, способствовать развитию добровольческой деятельности, реализации ее целей и задач [8].

В рамках волонтерской деятельности можно сказать, что мотивы и факторы, побуждающие к волонтерству довольно широки. Он начинается с простого желания помочь нуждающимся и заканчивается проверкой себя к успеху. Но потребуются больше времени и умственных усилий, чтобы мотивировать внутренние структуры личности, что в конечном итоге может привести к более надежному и более информированному волонтерству. Внешние мотивы не затрагивают такие важные аспекты, как человеческий дух, сострадание, от чего теряется только качество и скорость работы внешне мотивированных волонтеров. Желание помочь другим - действительно важная причина для волонтерства, но стоит понимать цель и ценность этой деятельности и не тратить потенциал волонтеров на удовлетворение основных потребностей. Волонтерское движение не только формирует у волонтеров определенные навыки и умения, но и обучает их. Волонтерство устанавливает моральные позиции по отношению к себе и другим. Помогая людям, волонтеры несут большую ответственность.

Таким образом, развивается внутренний потенциал, необходимый для успешной профессиональной деятельности в будущем. Это не только помощь другим, но и помощь себе, то есть саморазвитие, накопление опыта ответственного человека. Волонтерство дает возможность заглянуть в будущее профессии не только на уровне знаний и содержания, но и на эмоциональном и практическом уровне.

Список литературы

1. Азарова Е. С. Психологические детерминанты и эффекты добровольческой деятельности. — Хабаровск, 2008. — 287 с.
2. Аргайл М. Психология счастья. — СПб.: Питер, 2003. — 271 с.
3. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения. — М.: Наука, 1978. — 312 с.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. — СПб.: Питер, 2000. — 512 с.
5. Леонтьев Д. А. Автономия и самодетерминация как объект психологической диагностики // Вопр. психологии. — 2007. — № 1. — С. 66-85
6. Леонтьев А. Д. Развитие идеи самоактуализации в работах А. Маслоу [Электронный ресурс] // Экзистенциальная и гуманистическая психология [сайт]. — URL: [http:// hpsy.ru](http://hpsy.ru) (дата обращения: 15.01.2019).

7. Михайлова С. В. Десять советов по работе с добровольцами руководителю общественной организации [Электронный ресурс] // Студенческое самоуправление ЯГПУ [сайт]. — ЦКБ: <http://yspu.ucoz.ru/publ/26-1-0-19> (дата обращения: 26.01.2019).
8. Насиновская Е. Е. Вопросы мотивации личности с позиции деятельностного подхода // Психология в вузе. — 2003. — № 1-2. — с. 216-225.

Андатпа: Мақалада еріктілік және еріктілікке ынталандыру туралы айтылады. Авторлар волонтерлік мотивацияның аспектілерін және проблемаға заманауи көзқарастарды зерттеді. Еріктілік феноменінің пайда болуы мен қалыптасу мәселесі қарастырылады.

Мақалада волонтерлік іс -шараларға қатысудың бірнеше себептері ескерілген. Сыртқы және ішкі факторлардың байланысы көрсетілген.

Түйін сөздер: еріктілік, еріктілік, мотивтер, мотивация, еріктілік мотивтері.

Abstract. The article deals with volunteering and motivation to volunteer. The authors studied the aspects of volunteering motivation and modern views on the problem. The problem of the emergence and formation of the phenomenon of volunteering is considered.

The article took into account more than one motive for participating in volunteer activities. The relationship between external and internal factors is presented.

Key words: volunteering, volunteering, motives, motivation, motives of volunteering.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT AUTHORS

Балабекова Л.Г. – магистр, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан. E-mail: Lyaka1982e@mail.ru

Балабекова Л. Г.- магистр, старший преподаватель кафедры социальной работы и социальной педагогики, Карагандинский университет им. Е. А. Букетова, г. Караганда, Казахстан. e-mail: Lyaka1982e@mail.ru

Balabekova L. G.-master, senior lecturer of the Department of Social Work and social pedagogy, Karaganda University named after E. A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan.

Джумагулова А.С. – магистр, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан. E-mail: ms_aigul_84@mail.ru

Джумагулова А. С.- магистр, старший преподаватель кафедры социальной работы и социальной педагогики, Карагандинский университет им. Е. А. Букетова, г. Караганда, Казахстан. e-mail: ms_aigul_84@mail.ru

Dzhumagulova A. S.-master's degree, senior lecturer of the Department of Social Work and social pedagogy, Karaganda University named after E. A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan. e-mail: ms_aigul_84@mail.ru

Ескендинова С.Б. – Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің Педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының магистранты, Көкшетау, Қазақстан. E-mail saule1984@bk.ru

Ескендинова С.Б. - магистрант кафедры педагогики, психологии и социальной работы Кокшетауского университета им. Ш.Уалиханова, Кокшетау, Казахстан. E-mail saule1984@bk.ru

Eskendirova S.B. – Master student of the department of Pedagogy, Psychology and Social Work of Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan. E-mail saule1984@bk.ru

Жантемирова М.Б. –магистр педагогика и психологии, Ш. Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, Кокшетау, Казахстан. E-mail: madina-z99@mail.ru

Жантемирова М.Б. -білім және психология магистрі, Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті. Көкшетау қ., Қазақстан. E-mail: madina-z99@mail.ru

Zhantemirova M. B. Master of Pedagogy and Psychology, Sh. Ualikhanov Kokshetau State University, Kokshetau, Kazakhstan. E-mail: madina-z99@mail.ru

Мурзина С.А. - п.ғ.к., доцент атындағы Көкшетау университеті Ш.Уалиханова, Көкшетау қ. Қазақстан. E-mail: saule_murzina@mail.ru

Мурзина С.А. - к.п.н., доцент Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова г. Кокшетау, Республика Казахстан, E-mail: saule_murzina@mail.ru

Murzina S. A. - C.of P.Sc, docent Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, Republic of Kazakhstan. E-mail: saule_murzina@mail.ru

Нурланова С.С. – магистр, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан. E-mail: salta14.12.80@mail.ru

Нурланова С. С.- магистр, старший преподаватель кафедры социальной работы и социальной педагогики, Карагандинский университет им. Е. А. Букетова, г. Караганда, Казахстан. e-mail: salta14.12.80@mail.ru

Nurlanova S. S.-master's degree, senior lecturer of the Department of Social Work and social pedagogy, Karaganda University named after E. A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan. e-mail: salta14.12.80@mail.ru

Лепешев Д.В. - п.ғ.к., асс. профессоры, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ. Қазақстан. E-mail: d_Lepeshev@mail.ru

Лепешев Д.В. - к.пед.н., асс. профессор Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова г. Кокшетау, Республика Казахстан, E-mail: d_Lepeshev@mail.ru

Lepeshev D. V. - Candidate of pedagogical sciences, ass. professor Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, Republic of Kazakhstan. E-mail: d_Lepeshev@mail.ru

Стукаленко Н.М. – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, "Өрлеу" БАҰО " АҚ филиалы Ақмола облысы бойынша ПҚ БАИ директоры. Көкшетау қ., Қазақстан. E-mail: nms.nina@mail.ru.

Стукаленко Н.М. – доктор педагогических наук, профессор, директор АО НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Акмолинской области, г. Кокшетау, Республика Казахстан. E-mail: nms.nina@mail.ru.

Stukalenko N. M.–Doctor of pedagogical Sciences, Professor, Director Branch of JSC «National Center of Improvement Qualifications «Orley» Institute of Improvement of Qualifications of Pedagogical Workers in the Akmola Region». Kokshetau, Republic of Kazakhstan. E-mail: nms.nina@mail.ru.

МАЗМҰНЫ–СОДЕРЖАНИЕ – CONTENT

НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

- Какабаева Д.С., Кошанова М.Т., Нурымов Е.С.** 3
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОЗИЦИИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-
ПСИХОЛОГОВ ПОСРЕДСТВОМ АРТ-ТЕХНОЛОГИЙ

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ШКОЛЬНАЯ ПРАКТИКА

- Стукаленко Н.М., Малдыбаев У.С., Мукушева А.Т., Исмаилова С.И.** 15
О ПЕРСПЕКТИВАХ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА
УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В РАЗВИТИИ ПОПУЛЯРНЫХ
ВИДОВ СПОРТА

- Мурзина С.А., Ескендирова С.Б.** 20
ЭМОЦИОНАЛДЫ-КОММУНИКАТИВТІК ДАМУЫ БҰЗЫЛҒАН
АУТИСТ-БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕЙТІН АТА-АНАЛАРДЫҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

МЕТОДОЛОГИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

- Стукаленко Н.М., Жантемирова М.Б., Абишева М.С. Каирденов С.С.** 27
О ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОМ ОСМЫСЛЕНИИ
КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ОБЛАСТИ ВЫСШЕГО
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

- Талипова Д.Г.** 33
РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА
УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

- А.Б. Казисова, Туралбаева А.Т.** 41
БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ
РЕФЛЕКЦИЯЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

- А.Б. Казисова, Туралбаева А.Т.** 48
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК
ИНТЕЛЛЕКТИСІН ДАМУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

- Лепешев Д.В., Ескендирова С.Б.** 61
АУТИЗМІ БАР БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕЙТІН АТА-АНАЛАРДЫҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»

- Balabekova L.G., Dzhumagulova A.S., Nurlanova S.S., Kussainova G.T.** 67
TO THE QUESTION OF SOCIAL PROTECTION OF FAMILY AND
CHILDHOOD

- Стукаленко Н.М., Мусаева Р.Г.** 77
МОТИВАЦИЯ ВОЛОНТЕРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ